

EEN TROOSTRIJKE WETENSCHAP¹

Levensbeschrijving van en geschreven door

DS. CHR. VAN DAM

in leven predikant van de Gereformeerde Gemeenten.

**STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2015**

---

¹ Uitgeverij De Bron, Rotterdam. 1977

INHOUD

1. INLEIDING
2. AFKOMST EN KINDERJAREN
3. JEUGDJAREN
4. GROOTOUDERS
5. IN ZIJN ONGELUK GEPLAATST
6. RUIMTE OM ZALIG TE WORDEN
7. OPENBARING VAN CHRISTUS
8. IN DEN HAAG
9. STERVEN BROER PIETER
10. ROEPING OM HET EVANGELIE TE VERKONDIGEN
11. VERKERING EN HUWELIJK
12. WINKEL IN GOUDA
13. VERZOENING MET GOD
14. GEROEPEN TOT EEN AMBT
15. ERNSTIGE ZIEKTEN
16. AANGENOMEN DOOR HET CURATORIUM
17. HONGERWINTER EN BEVRIJDING
18. PREDIKANT TE WERKENDAM EN AMSTERDAM
19. SCHEURING 1953
20. IN ROTTERDAM-ZUID
21. EMERITAAT IN WERKENDAM
22. WEDUWNAAR
23. NASCHRIFT
24. IN MEMORIAM Ds. CHR. VAN DAM

**CANDIDAAT CHR. VAN DAM DOOR DR. C. STEENBLOK
BEVESTIGD TE WERKENDAM, 1947**

Bevestiging en intrede Ds Chr. van Dam te Amsterdam, 1951

Bevestiging en intrede Ds Chr. van Dam te Barneveld, 1954

Bevestiging en intrede van Ds. Chr. van Dam te Rotterdam-Zuid, 1956

AFSCHEIDSPREEK met de toespraken. Ds. Chr. van Dam, Rotterdam-Zuid.

Pastorale brief geestelijk leven aan N.

1. INLEIDING

"En wij weten, dat degenen, die God liefhebben, alle dingen medewerken ten goede, namelijk degenen, die naar Zijn voornemen geroepen zijn." Rom. 8:28.

In bovenstaande woorden gaat het over mensen, die God liefhebben, dat is, die met een standvastige gezindheid zichzelf de Heere toewijden. Liefhebben is ook met verlangen uitzien naar de komst van iemand, die afwezig is en zich op verre afstand bevindt. Het verlangen om bij elkaar te zijn, maakt werkzaam om bij elkaar te komen. Niemand wordt zo zeer begeerd, niemand kan zo zeer voldoen, als het voorwerp van de liefde, in wie men iets van zichzelf ziet, en iets aantrekkelijks of beminnelijks. Met zulk een geliefde heeft men een zelfde zorg, een zelfde zaak op het oog, één belang, één bezit en één doel.

Men geeft zichzelf, zijn bezit en het beste wat men heeft, aan hem of haar, die men liefheeft. Men geeft zich ten offer, men zou er desnoods het leven voor geven, omdat men zich één gevoelt. Voor de ware liefde is geen offer te zwaar; men denkt alleen ten goede van hetgeen men liefheeft. En nu is God liefhebben een vrucht van de liefde Gods, uitgestort in het hart door de Heilige Geest. Wij hebben Hem lief, omdat Hij ons eerst liefgehad heeft.

Gods liefde betreft allereerst Zijn eigen Wezen en is een heilige zelfsliefde. Verder betreft zij de Zoon Zijner liefde, de Middelaar Gods en der mensen Christus Jezus. Maar God heeft in Christus ook de Zijnen eeuwig en volkomen lief, en stort die liefde uit in hun hart. Daardoor ontvonkt hun hart in wederliefde tot Hem. Zij hebben Hem lief, vanwege Zijn beminnelijke deugden, Zijn goedheid, lankmoedigheid en verdraagzaamheid. Ook vanwege de gift van Zijn Zoon, Die de zaligheid wilde verwerven en de liefde des Vaders wilde bekendmaken. Zij hebben Hem lief vanwege Zijn genade, aan hen verheerlijkt in Christus Jezus, en in het bijzonder vanwege die wonderlijke gemeenschapsoefening met de Heere.

Van nature is er van die liefde niets te vinden bij de mens, want hij ligt in een staat van vervreemding van God, zelfs in een staat van vijandschap en onder de macht van de verdoemelijke eigenliefde.

Liefde is het eerste, wat de Heilige Geest bij de levendmaking werkt. Liefde tot God en Zijn Woord en Zijn volk, liefde ook voor Zijn dag en de genademiddelen, kortom voor alles wat van God is. Het is een werkzame, vindingrijke liefde, die beoefening zoekt en werkt, gepaard gaande met loslating van hetgeen van deze tegenwoordige wereld is. De eigenliefde wordt ontworteld, ook al blijkt zij later dikwijls nog heel sterk te zijn. Er zijn toch tijden, dat Gods volk een walging van zichzelf heeft. Het is te betreuren, dat later weer zoveel wereldliefde en aartsgezindheid openbaar komen kan in het leven.

Soms wil men dat wel afschuiven op de inhouding van de Heilige Geest of de donkerheid der tijden, maar men kan beter de schuld bij zichzelf zoeken. Herstel van de krankheid der liefdeloosheid is niet te verkrijgen door wettische gedachten, maar alleen door de geloofsgebruikmaking van Christus. Niet in eigen kracht, doch in ware gebedsbehoefte ligt de herstelling uit de ingezonkenheid. Verachtering in de genade baart verflauwing van de liefde en zwakheid in de zware strijd tegen de inwonende zonde. Herstelling zal blijken uit overgave en zelfverloochening en nieuwe behoefte aan de uitlatingen van de liefde Gods.

Degenen, die God liefhebben zijn dezelfden, die naar Gods voornemen geroepen zijn. *Velen zijn geroepen, maar weinigen uitverkoren.* De uitwendige roeping mag van grote betekenis zijn, zij is echter niet genoegzaam tot zaligheid. Zij gaat niet gepaard

met een staatsverwisseling en laat de mens buiten Christus en het genadeverbond.

De inwendige roeping is iets heel anders. Die is een krachtdadige werking van de Heilige Geest, geschonken in het uur van Gods welbehagen, waardoor de uitverkoren zondaar wordt overgezet uit de geestelijke doodstaat in de staat des geestelijken levens, in gemeenschap met Christus, de Levensvorst.

De inwendige roeping is een werk Gods, in ons tot stand gebracht door de Heilige Geest. Zij is een weldaad die vloeit uit het voornemen Gods, uit Zijn gans vrije raad en genadige wil. Er was geen bewegende of voorwaardelijke oorzaak buiten God. Een uitverkorene kan niet vervallen van de zaligheid; een verworpene zal de zaligheid nimmer beërven. Dat geeft echter geen vrijbrief voor de zonde. De mens is een redelijk- zedelijk schepsel en daarom niet te verontschuldigen, temeer wanneer men leeft onder de bediening van het genadeverbond. Gods oordeel gaat over onze daden.

Wel zijn wij allen kinderen des toorns, maar met de uitverkorenen doet de Heere het grote wonder, dat zij in de tijd worden wedergeboren. Zij waren van eeuwigheid in Christus reeds gekenden en beminden; de verkiezing of het voornemen Gods is niet algemeen, reeds van eeuwigheid staat het getal der uitverkorenen vast. Dat voornemen gaat over personen, niet over hoedanigheden. Dat is de troost van Gods volk, maar de ergernis dergenen, die door de wet willen gerechtvaardigd worden. En nu zegt Paulus in onze tekst: "En wij weten, dat degenen die naar Zijn voornemen geroepen zijn, en die God liefhebben alle dingen medewerken ten goede." De Heilige Schrift spreekt ook wel van een roeping tot het een of ander ambt, maar dat wordt hier niet bedoeld. Het gaat wel over het ambt aller gelovigen, hetwelk hoger te achten is dan een kerkelijk ambt, want dat is verbonden aan de inwendige roeping, hierboven reeds genoemd. De ware begenadigde is geroepen, niet alleen om de Heere te vrezen en lief te hebben, maar ook om alle gaven en krachten blijmoedig te besteden tot nut en zaligheid van anderen.

Welnu, degenen die God liefhebben en die naar Zijn voornemen geroepen zijn, zullen alle dingen medewerken ten goede. Alle dingen, die dat volk van God in dit leven overkomen, dus niet alleen de aangename dingen, maar ook de teleurstellingen, beproevingen, rampen en tegenspoeden, die als zware kruisen op de schouders drukken, tot bezwijkens toe. Armoede en gebrek kan een zeer zwaar kruis zijn, waaronder men soms jarenlang moet zuchten. Het is alleen recht te beseffen door degenen, die het bij ervaring weten, wat donkerheden zulk een weg in de ziel verwekken kan.

Als alles bij de hand wordt afgebroken, eigen krachten tekort schieten en alle ijver en verstandig overleg ten spijt, de zorgen steeds vermeerderen en als een gedurige vrees het hart gaat vervullen, dat men te schande worden zal en dat Gods Naam er zelfs door zal gelasterd worden, gewis het is een kruis, om onder te bezwijken. En zelfs kan rijkdom tot een kruis worden, als men steeds in zorg verkeert, hoe men zal kunnen behouden wat men heeft, en wanneer men zich omringd weet van mannen die met vleiende lippen zich trachten op te dringen om zo doende profijt te bekomen.

Wat kunnen ook ziekten in eigen lichaam of huisgezin, die met hevige pijnen gepaard gaan, zeer zware kruisen zijn. Als alle vooruitzichten op herstel beginnen weg te vallen, en er is daarbij geen licht in de zaken voor de eeuwigheid, hoe donker kan het dan zijn in de harten van de kinderen des lichts. Ook hier is alleen de ondervinding de beste leermeester.

Degene die nog nimmer zo iets heeft meegemaakt, weet er niets van. Er zijn echter zoveel diepe en smartelijke wegen, die een mens soms te doorworstelen heeft. Wat kan smaadheid en vijandschap, die men soms te dragen heeft van degenen, met wie men in vorige tijden genoeglijk leefde, een zwaar kruis zijn. Welk een diepe en grote smart is er menigmaal geleden door kwade tongen en verdraaiing van woorden. Hoe

wordt er voorts geleden onder de schrikkelijke aanvallen en bestrijdingen van de vorst der duisternis en onder geestelijke verlatingen, zodat men niets meer kan bezien van hetgeen weleer door Gods Geest in de ziel is gewrocht.

Ook door liefdeloosheid van begenadigden onderling is altijd wel veel leed gedragen, vooral door degenen, die wat dichter bij de Heere mogen leven, en die dan in de omgang met anderen wel eens bemerken, dat er geen overname is.

Zelfs behoort de zonde gerekend te worden tot de dingen, die medewerken ten goede voor degenen, die God liefhebben en die naar Zijn voornemen geroepen zijn, hoewel hier grote voorzichtigheid en tederheid passen, opdat wij de zonde niet licht zullen achten, en niet zullen denken, dat God de zonde werkt. Maar dat de zonde tot Zijn doel en einde door de Heere bestuurd wordt, blijkt zonneklaar uit de geschiedenis van Jozef, die zelf tegen zijn broeders getuigde: "Gijlieden wel, gij hebt het ten kwade gedacht, doch God heeft het ten goede gedacht; opdat Hij deed, gelijk het te dezen dage is, om een groot volk in het leven te behouden." Gen. 49:20.

God regeert op volmaakte wijze, onzondig, vlekkeloos heilig over de zonden. Niet alleen over de zonden van de wereldlingen en genadeloze belijders, maar ook over de zonden van Zijn volk. En niet alleen over de zonden die openbaar komen, maar ook over bedekte en verborgen zonden van bedrijf en van nalatigheid. In dat alles bestuurt Hij het zo, dat alles moet uitlopen tot Zijn eer. Zijn ondoorgrondelijke wijsheid in dat alles is voor ons meest verborgen, maar de Heere gaat door en voert Zijn raadsbesluiten uit.

Al lijkt het vaak tegenovergesteld, toch moeten alle dingen medewerken ten goede, omdat het Gods wil is, dat degenen die Hem liefhebben, de zaligheid beërven zullen en omdat Gods almacht over alles zal triomferen. Maar ook, omdat Christus de Zijnen als Zijn eigendom beschouwt, omdat Hij ze van de aarde gekocht heeft met de dure prijs van Zijn dierbaar bloed, hetwelk zijn onvergankelijke waarde behoudt.

Alle dingen moeten en zullen medewerken ten goede, dat is, tot een gelukkige en voordelige winst, ondanks de zo spoedig gevestigde gedachte van tegenwerking van alle dingen.

Jakob sprak daarvan: "Al deze dingen zijn tegen mij." Later bleek het heel anders te zijn; toen bleek het dat alles tot behoud van hem en zijn huis moest dienen. Ook de dikke duisternis der ziel moet medewerken, opdat Gods kind het licht des Geestes des te meer zou waarderen, tot hun voordeel en volmaking.

Het gaat er immers om, dat men verstand zal krijgen van God en goddelijke zaken, en dat men meer en meer Gods beeld gelijkvormig wordt, tot de eer Zijns Naams.

De diepe en smartelijke ontdekkingen van de totale verdorvenheid moeten dienen tot vermeerdering van onze zelfkennis en tot ware behoefte aan het verzoenend en reinigend bloed van Christus. Het verlies van alle hoop in onszelf moet dienen om de ziel op Christus te doen zinken. Het verlies van levendige gebedsuitgangen dient om Christus nodig te krijgen als Voorbidder bij de Vader; het verlies van het gevoel der goddelijke genade moet ons dienen, om te leren leven door het geloof.

Hier heft de apostel het triomflied aan; als hij deze tekstwoorden in zijn brief aan de Romeinen neerschrijft, is zijn geloof in de allergrootste oefening. Het is geen geestelijke hoogmoed of verheffing van het schepsel, het is een verheffen van Gods eer met blijde bewustheid van vergevende liefde van God in Christus. Wij weten, zegt hij, dat alle dingen medewerken ten goede voor degenen, die God liefhebben. Het was dus zijn levenservaring, dat armoede, smaadheid, vervolging en ziekte alle medewerkten ten goede in zijn eigen leven, tot loutering, vernedering, geloofsoefening. En nu

geloofde hij dat, voor ál degenen, die de Heere in onverderfelijkheid hadden lief gekregen.

De liefde is mededeelzaam, zij denkt geen kwaad, zij is lankmoedig, goedertieren en niet afgunstig. Zij bedekt alle dingen, zij gelooft alle dingen, zij hoopt alle dingen, zij verdraagt alle dingen.

De moeilijke kruiswegen werken mede ten goede, niet alleen voor degenen die er onder gebukt gaan en er soms onder dreigen te bezwijken, maar ook veelal voor hen, die met nauwe vereniging met de zwaar beproefden meeleven. Als bijvoorbeeld ouders, hoewel zij God vrezen, zwaar beproefd en gelouterd worden door het lijden en daardoor worden gebracht tot meerdere praktijk van godzaligheid, zou dat grotelijks kunnen medewerken ten goede voor de kinderen, die de meerdere oefening des geloofs van zo nabij gadeslaan en daardoor des te meer eerbied zullen hebben voor het Gods- werk, dat in de lijdende vader of moeder uitblinkt.

Zou het zelfs voor de gemeente des Heeren niet een zeer grote weldaad zijn, als onder haar levende leden, gelouterde en gereinigde zielen mochten zijn, die in de leerschool van het lijden mochten leren sterven aan eigen zin en wil, ja aan alles wat buiten God en Christus is? Immers, dat zijn degenen, die de zwakke armen der ambtsdragers ondersteunen met hun gebed. Want hoe meer de mens gelouterd is door het lijden en gestorven aan de wereld, hoe krachtiger en geestelijker zal ook het gebed zijn. Het zal niet altijd openbaar bekend worden, maar er kunnen worstelaars zijn aan Gods genadetroon ten goede van land en volk, kerk en staat, hoe weinig zij ook door het oppervlakkig christendom van onze dagen begeerd worden.

Al worden dezulken meestal miskend, omdat zij met hun verborgen leven niet te koop lopen en geen behoefte hebben aan mensengunst en mensenverheerlijking, de Heere weet echter wie zij zijn en waar zij wonen. Hij maakt het bij dezulken met Zichzelf goed, door de dierbare uitlatingen Zijner goddelijke liefde in de gemeenschapsoefeningen met Christus, hun gezegende Verlosser. In de opwekkingen tot hemelsgezindheid en de vertroosting des Heiligen Geestes ontvangt dat volk een ruime vergoeding voor alles wat zij om Christus' wil verzaken en verloochenen. Door Christus Jezus hebben zij een ruime toegang tot de Vader door één Geest; en zo zijn zij dan niet meer vreemdelingen en bijwoners, maar medeburgers der heiligen en huisgenoten Gods.

De zodanigen zijn hoogst bevoorrecht en blijvende in de gemeenzame omgang met God, zullen zij steeds dieper ingeleid worden in de verborgenheden Gods, welke zijn voor degenen, die Hem vrezen. Eens zullen zij met de zalige en geheiligde wetenschap van hun kindschap zich getroost kunnen uitstrekken op het sterfbed, om deze aarde blijmoedig te verlaten en in te gaan in des Konings paleis. Daar zullen zij voor eeuwig van al hun moeite en verdriet verlost zijn, want God zal alle tranen van hun aangezichten afwissen en eeuwige blijdschap zal hun deel zijn.

Maar tegenover het gelukkig lot dergenen die God liefhebben, staat het droevig lot dergenen, die van God vervreemd zijn. Indien God in Christus het niet genadig verhoedt, zal de mens ongetwijfeld de wereld blijven liefhebben. Er moet een Gods- - werk gebeuren, voordat de mens ooit enige oprechte liefde tot God zal kunnen beoefenen. Uit kracht van het voornemen Gods geroepen te worden, is onmisbaar tot zaligheid. Want als de mens blijft zoals hij geboren is, zal men vroeg of laat onder- vinden, dat al de weldaden en zegeningen, die men in de tijd ontving, al de bemoeienissen Gods voor het natuurlijk leven, zowel voorspoed als tegenspoed, voor de onboetvaardigen het oordeel zullen verzwaren.

Het is een grote weldaad als men onder de middelen der genade mag verkeren, maar

als men zich daaronder verhardt, zal dat alles eens tegen de mens getuigen. Dat een ieder dan toch bedenken mocht, wat tot des mensen vrede dient. Dat met ernst mocht gezocht worden om genade te vinden en geholpen te worden ter bekwamer tijd. Want het zal heel vreselijk zijn te vallen in de handen van de levende God, Die met vlamvend vuur wrake doen zal over alle goddelozen.

Paulus heeft geschreven: "Indien iemand de Heere Jezus Christus niet liefheeft, die zij een vervloeking; Maranatha."

En is dan Hij, Die Zich aan het vloekhout des kruises doodgeliefd heeft voor een volk dat van nature Hem niet kende en Hem niet liefhad, niet aller liefde waardig? Hij is een volkomen Zaligmaker voor gans verlorenen. Hij nodigt nog en roept de mens toe: "Mijn zoon of dochter, geef Mij uw hart." Zalig is de mens, die de stem van de Zoon van God hoort, want die zal uit de staat des doods overgaan tot de staat des geestelijken levens. De liefde van Christus zal dan in het hart wederliefde verwekken; dan zullen alle dingen medewerken ten goede. De Heere zal dan tot in aller eeuwen eeuwigheid er in verheerlijkt worden, en dat te meer naar mate de mens hier in dit leven gelouterd en geheiligd tot Zijn eer heeft mogen leven.

Voor al die veel geleden hebben van de Gode-vijandige wereld, en die gesmaad en gelasterd zijn om Christus' wil, die vervolgd en verdreven gedood hebben over de aarde, zullen in de dag des oordeels instemmen met het vonnis, dat Christus, als de rechtvaardige Rechter, over Zijn en hun vijanden vellen zal. Die dag zal heel veel openbaren, namelijk wie Hem hebben liefgehad in onverderfelijkheid, en wie in het openbaar of in het verborgene met vijandschap tegen Christus en de leer der vrije genade gekant geweest zijn. Daar zal geen schijn, doch wezenlijkheid alleen gelden.

Dit alles heeft mij lang doen nadenken in mijn ouderdom over de wonderlijke wegen, die de Heere met mij gehouden heeft van mijn prille jeugd af aan. En ziende op mijn vele kinderen en kleinkinderen, die reeds jaren hebben gevraagd, of ik bereid was uit mijn leven het een en ander op te tekenen heb ik, - na ernstige overweging en gebed om indachtmakende genade, -besloten daaraan toe te geven, zij het met grote schuchterheid. De Heere geve waarheid en oprechtheid, opdat Hij verheerlijkt en de mens vernederd moge worden.

Wij lezen in Ps. 105:5a: "Gedenkt Zijne wonderen, die Hij gedaan heeft." Van onze zijde is alleen maar schuld en zondige dwaasheid te vermelden, en de lankmoedigheid Gods te bewonderen, maar ook, hoevele omstandigheden van achter gezien, hebben moeten medewerken ten goede, door de wijze en liefdevolle besturing Gods.

Mocht de Heere door dit zeer eenvoudige middel, de kennis van de waarheid, die naar de godzaligheid is, bij de navolgende geslachten in stand houden. En dat de Heere uit soevereine genade Zijn kerk uit hen mocht willen bouwen, ondanks de toenemende onkunde en het algemeen verval in onze dagen!

2. AFKOMST EN KINDERJAREN

De Heere, Die alle dingen regeert en bestuurt, deed mij het levenslicht aanschouwen op 23 oktober 1893, in de buurtschap Beijerse, gemeente Stalwijk. Mijn ouders waren eenvoudige mensen, met een boerderij, waarop hard werd gewerkt. Men heeft mij later verteld, dat ik bij de geboorte zo klein en teer was, dat het wel een wonder mag genoemd worden, dat ik in die prille jeugd niet gestorven ben, vooral omdat in die tijd de kindersterfte zeer hoog was.

Mijn vader was van huis uit in de moderne godsdienst opgevoed. Mijn moeder, Niesje van Vliet, was wel in de waarheid opgevoed, en dat te meer, omdat haar vader *Jan van Vliet* en haar moeder *Mijntje van der Hee*, beide van God bekeerde mensen waren. Bovendien was mijn moeder diep overtuigd van de noodzakelijkheid der wedergeboorte, ofschoon zij vanwege schuchterheid daar weinig over sprak. Zij had grote invloed ten goede op mijn vader, die wel niet veel van de waarheid begreep, maar toch altijd in de Bijbel las na het eten en op Gods dag stil luisterde naar de predicates, die door mijn moeder hardop werden voorgelezen, dikwijls met tranen in de ogen.

Ik was nog heel jong, toen ik mijn vader hoorde lezen de 136ste Psalm, met het telkens zich herhalende: "Want Zijn goedertierenheid is in eeuwigheid."

Deze woorden maakten een zeer diepe indruk op mij en hoewel ik dat toen niet begreep, viel er een sterk verlangen in mij, om die God te leren kennen en te mogen liefhebben. Van tijd tot tijd was er een behoefte om te bidden in het verborgene. Naast de woning van mijn ouders stond een schuur met een zolder, die gebruikt werd om stro te bergen voor de varkens. Daar had ik een verborgen plaats, als ik wilde bidden. Daartoe was vaak bijzondere aanleiding. Wanneer ik ondeugend geweest was, veroordeelde mij het geweten en dan ging de begeerte naar vergeving mij dringen naar mijn verborgen plaatsje. Maar ook kwam ik daar wel om andere redenen, waarvan ik er enkele zal noemen.

Wij luisterden op een keer een gesprek af, dat mijn moeder had met een buurvrouw. Moeder vertelde, dat haar moeder, dus mijn grootmoeder, veel gebed had in haar leven voor haar kleinkinderen, méér dan voor haar kinderen. Ik zie nog de tranen van moeder, terwijl zij zei: "Daarom zal ik er wel voor altijd buiten vallen, terwijl er wellicht voor enkele kleinkinderen nog verwachting is." Dat greep mij buitengewoon aan en dreef mij met haast naar mijn geheime bidplaats. Daar weende en bad ik lang, als kind van 5 jaar, met ongeveer deze bede: "Heere, als U mijn grootmoeder gebed gegeven hebt voor haar kleinkinderen, dan zal er toch wel wat goeds uit voortkomen, want een krachtig gebed van een rechtvaardige vermag veel. Maar nu zijn er zoveel kleinkinderen, maar o Heere, al was het dan, dat er van die allen maar één bekeerd mag worden, zou ik dat dan mogen zijn?"

Wonderlijk, dat ik in die tijd zo graag bekeerd wilde worden, en telkens was er weer wat, om mij naar de Heere te drijven. Dikwijls was ik bezet met angst, dat ik jong sterven zou en dan onbekeerd. Ik was een zonderling, onbegrepen kind en had niemand, waar ik mee kon praten.

Toen de tijd aanbrak, dat ik naar school moest, moest ik ingeënt worden. Ouders die gemoedsbezwaren hadden, moesten hun kinderen maar zelf onderwijzen. Meestal kwam daar heel weinig van terecht, en ook mijn vader zag daar niet doorheen, zodat mijn moeder dat over gaf, ofschoon met een bezwaard hart, en dat begreep ik goed en ik was ook bezwaard.

In de tijd van mijn zesde tot mijn twaalfde jaar kwam het enerzijds goed openbaar, dat ook ik een gans verdorven natuur had, zo goed als de kinderen, die met mij op de openbare lagere school gingen, ongeveer 70 à 80 tezamen, jongens en meisjes. Christelijk onderwijs was voor ons niet te bekomen, dus kreeg ik op school geen godsdienstonderwijs, en was het in die tijd in die buurt over het algemeen een heidendom. Bij alle andere zondige gebreken, had ik ook dit nog, dat ik mijn gedachten vaak niet bij mijn schoolwerk houden kon. Ik was, wat men wel eens noemt, een dromertje.

Om een voorbeeld te noemen, ik zat in de eerste klas. De meester, Slingerland geheten, gaf de leesles. Hij schreef op het bord het woord: radijs. Een der jongetjes moest zeggen wat er stond en zei "paradijs." De meester schudde afkerig het hoofd, hij was zeer vijandig. Maar ik ging piekeren over het verloren paradijs, waar eens de vrede heerste, en dat door de val nu voor de mens verloren was gegaan. En of de meester al vroeg, waar ik toch wel was met mijn gedachten en dat ik opletten moest, ik kon niets meer van dat lesje opnemen.

Doordat ik tenger en klein van persoon was, had ik meest opzien en angst voor de jongens, die groot en sterk waren en veelal heel geringe gedachten van mijzelf. Ik vond het wel eens heel verdrietig, maar ondanks, dat de zonde als een macht en zware last op mij lag, had ik soms wonderlijke gedachten. Bijvoorbeeld, wie mij veracht, God wou mij niet verachten. Eens had ik een buil met kniekers verloren, in een diepe sloot laten vallen en na eerst gehuild te hebben, werd ik wonderlijk blij, want ik geloofde dat de Heere mij van afgoderij bedrijven met die nietigheden, wilde verlossen. Toen heb ik er niet meer over getreurd en durfde later haast niet meer zo te hangen aan een builtje kniekers. Eens kreeg ik onverwachts ruzie met een der jongens en er werden rake klappen uitgedeeld. Spoedig stonden alle kinderen om ons heen en werd er geroepen: "Sla die fijne maar goed op de kop." Mijn vechtlust versmolt. Ik was verbaasd, dat men mij de fijne noemde. Ik was in eigen oog helemaal niet fijn. Hoe wisten die jongens dat toch, dat ik mijn ellende wel eens bewende voor God? Thuisgekomen deed ik mijn beklag tegen mijn moeder, dat ze mij de fijne hadden genoemd. En wat zei mijn moeder? "Kind, je moet maar aan de Heere vragen, of je een echte fijne mag worden, dan ben je goed af hoor."

Zo ging het onder vallen en opstaan door tot mijn 10de jaar. Ik had een onderzoekende geest, omtrent de waarheid en las bijvoorbeeld met intense belangstelling de oefeningen van Justus Vermeer en de Redelijke godsdienst van Brakel. Op een keer las ik Mark. 9:42: "En zo wie een van deze kleinen, die in Mij geloven, ergert, het ware hem beter, dat een molensteen om zijn hals gedaan ware en dat hij in de zee geworpen ware." Deze woorden troffen mij geweldig. In de eenzaamheid heeft God mij doen worstelen met gewezen, om daarvoor bewaard te mogen blijven, tot aan de dag mijns doods toe. Dat is mij bijgebleven mijn gehele leven, zodat ik nooit hard en uit de hoogte heb durven spreken tegen kleinen in de genade.

Ook was reeds in die tijd er de wonderlijke gedachte, dat ik op Gods tijd zou geroepen worden om te gaan arbeiden in des Heeren wijngaard. Het was soms zo sterk, dat ik wonderlijke inzichten kreeg in een of ander Schriftwoord en in het land zijnde, liep te preken, alsof ik reeds op een kansel stond. Zo ook een keer over Joh. 3:16: "Want alzo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij Zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk die in Hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe." Nooit heb ik die aangename middag kunnen vergeten. Dat is iets bijzonders geweest.

Daar tegenover openbaarde zich bij tijden een zodanige verdorvenheid, en geestelijke

blindheid, dat ik vreesde en meende, dat ik nooit meer tot God bekeerd zou kunnen worden. Een gruwelijke zonde was, dat ik soms Gods Naam ijdel gebruikte. Dat gebeurde onder het spelen op het schoolplein ook een keer, waarvan ik zo hevig schrok, dat ik als versteend op mijn plaats bleef staan en niet meer kon meespelen. En als ik dan in de vroege morgen, mijn moeder hoorde bidden, daar zij dat hardop deed, nadat mijn vader en de grote broers reeds waren gaan melken in de wei, werd ik diep in mijn hart overtuigd van het geluk van hen die een verborgen leven met de Heere hadden, en menigmaal leek mij alles waardeloos in de wereld, als men God niet tot zijn deel zou krijgen.

Ik heb een jeugd gehad zonder leiding van mensen, zonder onderwijs van Gods volk en toch had ik al vroeg een klaar inzicht in de diepte van de val. Uitwendige vroomheid achtte ik in het minst niet, de eigengerechtigheid der Farizeeën in de dagen van de Heere Jezus vond ik vreselijk, maar anderzijds benauwde mij ook de zonde, die ik onmogelijk overwinnen kon. Ik zag mijn ouders, mijn broers en zusters, de meesters en de kinderen op het schoolplein liggen in een peilloos diepe val, waar niemand zichzelf uit kon verlossen. Er was voor mij maar een mogelijkheid en dat was, vragen aan de Heere of Hij mij wilde verlossen van de heerschappij der zonde. Ook betrok ik in mijn verborgen gebeden allen, die mij lief en dierbaar waren. Eens sloeg ik een appel van de boom, om die op te eten, hoewel ik wist dat het niet mocht. En daar kwam mij Eva voor de aandacht, die dat ook gedaan had in het Paradijs, en hoe zij Adam daarvan gegeven had en welke vreselijke gevolgen dat gehad heeft.

Kortom, reeds voor mijn twaalfde levensjaar heeft de Heere Zich talloze keren van mij vrijgemaakt. De ene tijd door het geweten hevig te doen getuigen tegen de zonde die ik deed en de andere tijd weer door mij het geluk van Gods volk zo duidelijk te laten zien, dat er een heilige jaloersheid ging ontstaan, om nog eens zo gelukkig te mogen worden.

Veel zou er over die periode van mijn leven nog te zeggen zijn. Alleen nog dit, dat het heel erg is, als men als kind een goede leiding moet missen. Hoe gelukkig is het kind, dat opgevoed wordt door godvruchtige ouders en dus door het beluisteren der gebeden en door waarschuwingen voor de zonde en haar vreselijke gevolgen gesteund wordt in de zware strijd, die soms nog jeugdige kinderen reeds te strijden hebben. Ik had wel diepe indrukken en overtuigingen, maar moest alles alleen verwerken. Alleen de afgeluisterde gebeden en de tranen van een lieve moeder hebben heel veel kracht gedaan in mijn kinderhart.

Hoe zeer zijn ouders verplicht, met hun kinderen te spreken op eenvoudige, begrijpelijke wijze. Kinderharten zijn meestal veel ontvankelijker, dan die van volwassenen, die vaak zo argwanend en bevooroordeeld luisteren. Ook hebben ouders er acht op te geven, of er bij de kinderen indrukken zijn, die in goede banen moeten worden geleid. Ook wordt vaak gedacht, dat kinderen het toch nog niet begrijpen kunnen, maar het kan wel eens zijn, dat de kinderen meer besef van geestelijke zaken hebben, dan de ouders en volwassenen.

Ik herinner mij, dat er een koe ernstig ziek werd, en dat het door mijn ouders heel erg gevonden werd. Maar ik dacht bij mezelf, dat sterven voor dat arme beest niet erg zou zijn, want dan was het uit alle lijden verlost, want het had geen ziel te verliezen. Ik begreep ook heel goed, dat het bij mijn ouders ging over het verlies van het beest als een grote schadepost. Maar ik vond het erg, dat er te weinig aan gedacht werd, dat wij

ook ziek konden worden en sterven, en dat wij dan, onbekeerd stervende moesten verloren gaan. Dat ouders daar meer over mochten denken en daarover begonnen te spreken, met zachtmoedigheid en ernst.

Velerlei offers worden door ouders voor het uiterlijk van de kinderen gebracht, maar laat dan toch in de eerste plaats gedacht worden om het eeuwig heil van hun onsterfelijke ziel. Ook met het oog op hun verder leven mag er wel degelijk over gewaakt worden, voor welke arbeid in de wereld zij worden opgeleid. Welke richting of het volgt, hetzij lager of hoger onderwijs en ook welke vrienden of vriendinnen zij kiezen. Al komt elke vader en moeder in de opvoeding uit met schuld en groot tekort, het is de dure plicht der ouders te letten op de vele gevaren, die de kinderen omringen, wanneer de ouderlijke en vooral godsdienstige leiding ontbreekt.

3. JEUGDJAREN

Dat zal ons nader worden duidelijk gemaakt, als wij gaan overzien, hoe het verder met mij gegaan is, vanaf mijn twaalfde tot mijn twintigste jaar, welke periode voor mij in geestelijk opzicht de donkerste geweest is van mijn gehele leven.

Omdat mijn ouders voor mij op de boerderij geen werk hadden, werd besloten, dat ik het slagersvak zou leren, terwijl mijn enkele jaren oudere broer Cornelis het bakkersvak leerde. Dat zou wellicht een goede gedachte geweest zijn, indien men mij in de leer gedaan had bij een baas, dicht in de buurt, en van christelijke levensbeschouwing.

Helaas kwam ik als kind van twaalf jaar in de leer bij een Roomse baas, van 's maandagsmorgens tot zaterdagavond.

Daar ben ik helaas heel ver van de Heere afgeweken. Het begon uit angst, dat de mensen zouden merken, dat ik met indrukken van dood en eeuwigheid rondliep.

Al bleven er bij ogenblikken overtuigingen, de zonde nam zeer toe in kracht en de strijd daartegen verflauwde.

De Heere alleen weet, hoever ik in de zonde weggezonden ben. Het is mij, gelijk geschreven staat: "Wat nuttigheid had gij toen van die dingen, waarover gij u nu schaamt?"

En soms herinner ik mij nog levendig, dat ik wel God losliet, maar dat God mij niet losliet.

Eens stond ik met een vriendje voor de ingang van het kerkhof te Schoonhoven, waar mijn baas woonde. Bij die ingang stond met duidelijke letters te lezen: *Memento Mori*, dat betekent

Gedenk te sterven. Dat greep mij zeer aan, want ik gevoelde goed, dat ik zo niet sterven kon, want voor een grote zondaar was God immers een verterend vuur en een eeuwige gloed bij wie niemand wonen kan! Ook als de toren van de Hervormde Kerk 's avonds zijn tien zware slagen liet dreunen, lag ik op mijn bed te beven, want weer had ik een dag in de zonde doorgebracht en weer een dag was ik dicht bij die ontzaglijke eeuwigheid.

Op een keer stond ik met mijn vriendje bij de aanlegsteiger der Lekboot, toen zijn luchthartig woord was: "Als wij nu enkele stappen voorwaarts doen, zijn wij over twee minuten dood." Ik schrok hevig, dat de dood zo nabij was. En zo ging dat maar door, totdat zich iets voordeed, waardoor ik veranderde van baas, en enige tijd werkzaam was te Moordrecht en daarna in Alblasterdam.

Ondanks diepe overtuigingen van mijn nameloze ellende was ik te dier tijd voor het oog der mensen een jongen als alle anderen, werelds en soms heel erg overgeleverd aan de ijdelheid en dwaasheid. En dat zou wellicht nog veel erger zijn geworden, als ik flink en sterk was geweest. Maar doordat ik last van doofheid had en zeer zwakke

ogen, en daarbij vaak vol mensenvrees, had ik een zwaar blok aan het been, wat mij belette, om al te veel door te breken in de zonde.

Ik werd in die jaren door de vorst der duisternis heen en weer geworpen. De ene tijd was het alsof ik vanwege mijn zonde toch nooit meer zalig worden kon, en dan werd ik aangepord om mijn hart op te halen in de wereld en in de zonde. De andere tijd werden de verschrikkingen der verloren gaande, stervende mensen mij voorgehouden, zodat ik soms zeer beefde. Vooral tijdens mijn verblijf te Alblasserdam was ik de ene tijd goddeloos en de andere tijd schreeuwde ik mijn ongeluk uit.

Eens moest ik vlees bezorgen bij mensen van zeer eenvoudige werkende stand en daar er geen bel aan de voordeur was, ging ik achterom en opende voorzichtig de deur, en hoorde daar de huisvader een hartroerend gebed doen. Dat greep mij zodanig aan, dat ik als verslagen doodstil luisterde en dat gezin hoogst gelukkig achtte, meer dan de rijken en de groten der aarde, die buiten God en Zijn Woord leefden.

Zo was het op een keer kermis in Alblasserdam, en het draaiorgel maakte zulk een luidruchtig kabaal, dat het in mijn oren klonk als muziek uit de hel, waarmee de satan de arme wereldlingen aan zich wilde binden, om ze zodoende te voeren naar de eeuwigdurende wanhoop. Hoe heb ik toen geweend en gekermd om van satan, wereld en zonde verlost te worden door wederbarende genade. En toch deed ik het voorkomen, alsof ik net was als alle andere jongens. Ik kon onmogelijk breken met de wereld, vanwege mensenvrees en valse schaamte, hoewel ik alleen zijnde, soms heimwee had naar vrede met God.

Eens op een zondagavond voelde ik een zo sterke betrekking op Gods kinderen, dat ik mij vermande om op bezoek te gaan bij een bekeerde vrouw, *Pietje Smit* genaamd. Wat ik daar ontmoette, heb ik nooit kunnen vergeten.

In de eerste plaats, die blijde verwondering, die afstraalde van de aangezichten van die vrouw en haar twee vrienden. Ik dacht, hoe is dat nu mogelijk, als zij eens wisten, wie ik ben, zij zouden mij onmiddellijk vermanen en daarna wegzenden. Maar nee, ik mocht gaan zitten, ik mocht leerzame en godvruchtige gesprekken afluisteren en toen het tijd was, eindigde een der mannen met een hartroerend gebed, waarbij ik in het bijzonder met liefde aan de Heere opgedragen werd. Het was voor mij een onvergetelijke avond en toch durfde ik dat later nooit meer te doen. Ik was veel te slecht en te goddeloos, om bij zulke heiligen van hoge plaatsen mij te voegen. Juist hun godvrezende wandel deed mij zien, hoe oneindig ver ik daar vanaf stond.

Zo gebeurde het ook een keer, dat ik in het hooiland bezig was, terwijl mijn baas werkte met een paard voor een vleeswagen, dat ik een man zag aankomen met een zeer bijzonder uiterlijk. Zo ootmoedig, zo vredig had ik bijna nooit een man gezien, meende ik. Er ging een schok door mij heen. Ik wist het ineens, dat was een kind Gods. Ik beefde er voor, dat hij mij zou doorzien en mij zou vermanen, vanwege mijn zonden en ongerechtigheden. Maar hij zei alleen met grote vriendelijkheid, dat het zulk mooi weer was. Toen ik heel bedekt bij mijn baas informeerde wie dat toch wel geweest kon zijn, zeide hij: "Dat is ongetwijfeld Piet de Bie geweest en dat is een bekeerde man, hoor!"

Zo ging het op een andere tijd ook, toen wij met nog twee slagtersknechten in de Kinderdijk liepen. Er kwamen twee mannen aan, die naar de steiger van de boot gingen. De één trok mij zo aan, dat ik tegen mijn kameraden riep: "Jongens, die man gaat straks naar de hemel en als wij zo blijven, gaan wij naar de hel." Wij werden alle drie stil en zeiden verder niets meer.

Wij gingen toentertijd op een jongelingsvereniging van de Gereformeerde Kerk. En als daar over Gods Woord gesproken werd op een minder eerbiedige wijze of op een onjuiste manier, dan greep mij dat aan, maar doorgaans had ik geen vrijmoedigheid om er wat van te zeggen. Vooral als het over de wedergeboorte en waarachtige bekering ging, vond ik er grote onkunde en verkeerd begrip, omdat ik van mijn vroegste jeugd af veel gelezen had in de Redelijke Godsdienst van Brakel en de oefeningen van Justus Vermeer.

Wij herinneren ons nog, dat wij op een zondagmorgen naar Nieuw- Lekkerland gingen, om daar eens ter kerk te gaan bij de Hervormde kerk, omdat ik wist dat daar voorheen een godzalig leraar had gestaan, die eerst ontzettend veel vijandschap had moeten verduren, maar die daarna tot een zeer rijke zegen was gesteld. Wij liepen dan op de zogenaamde middelweg, en stonden op de brug, die over een brede vliet gebouwd was.

Het was buitengewoon mooi weer en in de natuur was het alsof alles van vrede getuigde. En toen ik daarvan onder de indruk kwam, dacht ik: Wat is die schepping mooi en die Schepper een heerlijk God, maar helaas, de vrede met mijn Schepper was jammerlijk verstoord door de zondeval in Adam in het Paradijs. Wat vond ik dat erg; wat heb ik daar verlangd naar vrede met God. En toch werkte ik er maar voortdurend overheen. De zonde was een macht, die ik nooit en nimmer zou kunnen breken. Maar de Heere bleef met mij twisten door Zijn Woord en Geest.

Meer dan eens had ook mijn baas diepe overtuigingen, ook wel het meest, als in drukke tijd des nachts een koe geslacht moest worden. Dan sprak hij met mij over hetgeen nodig was tot zaligheid en dat soms wel met vele tranen. En zelfs wel zo, dat ik dacht, dat hij een man was, die bedekt en verborgen iets van de trekkende genade Gods had. In hoever ik dat goed gezien heb of niet, dat zal de eeuwigheid wel openbaren. Maar ik was de ene tijd diep overtuigd van zonde en verlorenheid en de andere tijd ogenschijnlijk bruto en zorgeloos levende in de wereld.

Toen ik 17 jaar oud was, kreeg ik op een keer het besef, dat ik voor dat vak in het geheel niet geschikt was en vertrok van daar naar mijn ouderlijk huis. En daar mijn ouders mij op de boerderij niet nodig hadden, werd ik knecht bij een welgestelde en grote boer, waar ik twee jaren bleef. Veel en zware arbeid heb ik daar moeten verrichten en de baas was bovendien nogal sterk gekant tegen elke vorm van godsdienst. En hoewel het met mij in die tijd in het geheel niet goed ging en ik zelf ook volop in de wereld leefde, hadden er vaak gesprekken plaats, die gingen over de vraag, of dood nu werkelijk dood was, gelijk de baas zei, of dat er, zoals ik vasthield wel degelijk een onsterfelijke ziel werd omgedragen, die voor een eeuwigheid geschapen was. Met dat alles was en bleef ik zondigen tegen licht en beter weten in.

Wat is het toch een wonder geweest van Gods lankmoedigheid en taai geduld, dat de Heere mij toen niet midden in de zonde opgeroepen heeft om voor Hem te verschijnen. Hoe rechtvaardig had God mij naar Zijn recht kunnen verdelen van voor Zijn aangezicht. Maar ondanks mijn zonden, hield die God het oog op mij, opdat ik mij niet dood zondigen zou. Ik ontheiligde Gods dag, met een paar vrienden, fietsende in de avond. Ik ging zelfs wel naar de kermis. En wat gebeurde er dan, niet één keer maar telkens weer opnieuw?

Als ik 's zondagsavonds met mijn vrienden wegreed, wist ik nooit hoe laat ik thuis zou zijn, want ik had altijd tegenspoed. De ene tijd liep er een band leeg, de andere tijd

liep de ketting er af, dan wilde de lantaarn niet branden en dan moest ik soms hele einden lopen en de vrienden gingen door. En als zij dan uit het gezicht verdwenen waren, kreeg ik het te kwaad met de beschuldigingen in het geweten, dat ik tegen licht en beter weten in Gods dag ontheiligde, dat ik een sabbatschender was en dat God mij straffen zou.

Eens op een kermis te Stolwijk zijnde, en half dronken, werd één van mijn bekenden onpasselijk en had het zeer bang, zodat ik met hem meeding naar buiten en daar in de duisternis zag ik de nameloze geestelijke ellende, waarin wij beiden, met alle andere mensen verkeerden. Die overtuiging heb ik nimmer kunnen vergeten. Helaas ontbrak het mij ten enenmale aan leiding en onderwijs. Ik dobberde als een heel klein en zeer nietig scheepje zonder mast of roer op de levenszee. Hoe groot is het wonder, daar ik ook geheel verdorven van natuur was, dat ik in die tijd niet weggezongen ben onder het rechtvaardig oordeel Gods.

Toen de twee jaar van harde dienstbaarheid voorbij waren, ging ik naar een kalmere en meer kerkelijke boer, die 's zondags ter kerke ging in de Evangelisatie van de Hervormde kerk te Stolwijk en dan mocht ik mee, als ik zelf wilde. Af en toe deed ik dat dan ook wel, maar helaas ook vele malen niet. En al ging ik mee, dan was ik zo volkomen onvatbaar, dat de preken mij niets deden en ik er even zorgeloos vandaan kwam, als dat ik er naar toe ging.

Dat duurde totdat mijn moeder ernstig ziek werd, en dat ging mij van lieverlee weer bepalen bij de ernst van het leven, zodat ik in de eenzaamheid tranen begon te wenen, niet over mijzelf, maar daarover, dat moeder wellicht zou gaan sterven en dat ze, zover ik kon bezien nog onbekeerd was en zo dus niet sterven kon.

Dat was in de nazomer van 1913.

De gezondheid van mijn moeder ging achteruit en dat deed mij ontwaken uit mijn zorgeloosheid, en vernederde mij. De toestand werd dermate verzwaard, dat ten laatste de hoop op beterschap werd opgegeven. Op een avond reed ik nog per fiets, zonder licht door de donker naar Gouda om de dokter en na onderzoek was zijn oordeel, dat het spoedig zou aflopen. Moeder riep mij, na het vertrek van de dokter nog bij zich en zij sprak: "Mijn kind, als je moeder sterft, is er geen verwachting, hoor!"

Dit greep mij zo aan, dat ik naar de hooischuur vluchtte, en tot God ging roepen om een weinig genade en ontferming voor mijn arme moeder. Wat er in die bange nacht is afgeworsteld, is God bekend, en tot mijn grote verwondering stierf mijn moeder die nacht niet. En na een dag of drie, thuishkomende van mijn werk, sprak mijn broer Pieter: "Als je nu eens wat goeds wil horen, moet je voorzichtig gaan luisteren naar bijzonder lieve werkzaamheden, waar moeder mee bezig is, doch laat ze niet bemerken, dat ze afgeluisterd wordt."

Wat ik toen hoorde, deed mij innerlijk van vreugde trillen. Ik mocht geloven, dat het de Geest der genade en der gebeden was, Die in haar zuchtte met onuitsprekelijke zuchtingen. Hoe diep in haar onwaardigheid lag zij de Heere recht en gerechtigheid toe te schrijven, met smeking en geweene om nog gunst en genade te mogen vinden in de ogen van die God, Die ook de God van haar moeder en vader geweest was.

4. GROOTOUDERS

En dat was waar, want haar ouders *Jan van Vliet en Mijntje van der Hee* waren bevoorrechte mensen, die onder het volk van God tot in verre omtrek bekend stonden. Zij waren als echte onkundige wereldlingen op een en twintig jarige leeftijd getrouwd en afkomstig zijnde van Berkenwoude, gaan wonen op een boerderij in Polsbroek.

Naast hen woonde een bekeerde vrouw, met name Huibertje de Vries, die de jonge buurman vaak aansprak om hem te wijzen op de noodzakelijkheid der waarachtige bekering, tot grote ontevredenheid van Jan van Vliet, die van de waarheid niets afwist. Vaak zei hij zelfs tegen zijn even onkundige vrouw: "Dat fijne wijf hiernaast begint elke keer mij te vermanen, wat vind ik dat toch akelig vervelend."

Maar eens, na ter markt geweest te zijn in Gouda, en dus op de terugweg naar huis, kwam met grote kracht het woord tot hem: "Geef bevel aan uw huis, want gij gaat sterven." Dat deed hem vast geloven, dat hij spoedig voor God, dat heilig en rechtvaardig Wezen zou moeten verschijnen en dat zou vreselijk zijn, omdat hem getoond werd, welk een werelds, goddeloos leven hij geleid had. Thuis gekomen zijnde, durfde hij er niets van te zeggen tegen zijn vrouw, vrezende dat zij zeer schrikken zou, als hij haar vertellen zou dat hij moest sterven. Na ongeveer drie maanden van zeer grote benauwdheid, maakte hij op een nacht, dat de slaap van zijn ogen week, zijn vrouw wakker met de angstkreet: "O vrouw, wat heb ik het toch bang, ik moet sterven en ik kan niet sterven!" En wat kreeg hij ten antwoord? "O man, is dat bij jou ook zo! Ik ben ook zo diep ongelukkig, want ik ben God kwijt."

Beiden werden in één zomer krachtadig overtuigd van zonde en schuld. Daar begon het werk des Geestes, wat uitgelopen is op beider waarachtige bekering.

Met Huibertje de Vries werden toen nauwe banden gelegd. Die vrouw had veel gebed gehad voor de jonge boer en boerin, die naast haar woonden. En toen haar gebeden zo kennelijk verhoord werden, mocht zij er de blijdschap van hebben.

De Heere werkte krachtig door bij Mijntje van der Hee, zo, dat zij al vroeg behoorde tot het bevestigde volk des Heeren, terwijl zij niet alleen haar zachte lieve aard mee had, maar ook vooral een nauw biddend leven had. Dat dwong eerbied af bij de vromen, maar ook bij wereldse mensen. Zij was wel een eenvoudige, maar van God geleerde vrouw. Haar man was wel een begaafde, zeer verstandige, doch meer bekommerde man, tot aan zijn zes en zestigste jaar. Daarna was ook hij een bevestigd christen. Zijn karakter was wat opvliegend en voor bekommerden van hart weleens streng en hard. Dat moge blijken, uit de volgende ware geschiedenis.

Er kwam op een keer een jongeling op bezoek en Mijntje ontving hem vriendelijk en sprak lang met hem. Hij begon hartstochtelijk te schreien. Daarom vroeg zij aan hem, waarom hij toch zo weende, waarop hij doorging met schreien, zonder antwoord te kunnen geven.

Jan van Vliet, zijn vrouw aankijkend, sprak vermanende: "Vrouw, alle tranen komen niet in de fles hoor!" En wat kreeg hij ten antwoord? "Man, houdt jij je er nu eens buiten, bij jou moet de kop er toch ook nog af, laat mij nu eens praten met die jongen." Dan weer tot die jongeling: "Willem, laat mijn man je nu maar niet van streek maken. Zeg het maar tegen mij hoor, waarom ween je nu zo?" En toen kwam het er ineens uit: "O, vrouw van Vliet, ik houd toch zo veel van de Heere."

En toen sprak zij als een moeder in Israël: "Wel mijn jongen, hoe is dat toch mogelijk, de mens is toch van nature een vijand van God, en hoe kan jij dan God liefhebben? Waar moet dat dan vandaan gekomen zijn?"

Toen brak het licht door in des jongelings hart en sprak hij: "Dan zou het moeten zijn, dat de Heere mij eerst liefgehad heeft." Dat was taal naar het hart van mijn grootmoeder, die tot haar man sprak: "Man nu blijf je van die jongen af, het is mijn jongen."

En zij zag het niet verkeerd, want Willem is later een helder van God bekeerd mens geworden.

Zo was er eens een abnormaal hoge waterstand in de rivier de Lek. Mijn grootouders woonden toen op een boerderij in de buurtschap Bonrepas, in de gewone volksmond Boenderpas. Vanuit de Vlist ging er vaak een boerenzoon te paard kijken, hoe het stond met de rivierdijk in de buurt van Bergstoep, waar een doorbraak gevreesd werd. En als dat gebeurde zouden de op stal staande koeien moeten verdrinken, want er zou minstens twee meter water in de stal komen.

Zo kwam er op een morgen weer een man te paard aan en Van Vliet wilde informeren, hoe het er mee stond, waarop hij ten antwoord kreeg: "Ga maar gauw weg met je vee, het water komt, de dijk breekt door." Door schrik, over de zenuwen heen, rende mijn grootvader het huis in roepende: "Vrouw het mes, het mes, de koeien moeten los, anders verdrinkt alles."

Grootmoeder bleef rustig zitten voor de tafellade, waarin het mes lag. Ze zei: "Nee man het water komt niet, dat heeft de Heere mij beloofd."

Maar het hielp niet, alle beesten werden losgesneden en naar buiten gebracht, met het doel om ze achter de IJsseldijk in veiligheid te brengen. Grote consternatie. Van Vliet ging vluchten, en dus volgden de andere boeren zijn voorbeeld. Het arme vee werd opgejaagd op de overvolle smalle weg. Enkele geraakten te water, en grootmoeder schudde maar droevig het hoofd over al die onstuimige drukte.

Mijn moeder was nog niet getrouwd en nog bij haar ouders en vroeg: "Moeder zullen wij de bedden enz. op de zolder brengen?" "Kind", zei grootmoeder, "als jij je vader gelooft, moet je het doen en als je mij gelooft, dan doe je die moeite niet, want ik heb het geloof, dat het water niet komt." Moeder ook geen geloof hechtend aan de geloofstaal van haar moeder ging beginnen, maar had hulp nodig. Toen zij vroeg of haar moeder wilde helpen kreeg zij ten antwoord: "Nee kind, het ongeloof helpen doe ik niet."

En hoe liep het af? Het water kwam niet, de dijk brak niet door, het water in de Lek zakte. Het geloof zegevierde over het ongeloof, tot beschaming van mijn grootvader, die na enkele dagen de beesten weer terug kon halen met aanzienlijke schade. Maar ook tot beschaming van zijn dochter, die de bedden weer omlaag moest halen.

Grootvader werd diep voor God en voor zijn vrouw vernederd, en die had genoeg zelfkennis, om het haar driftige man van harte te vergeven.

Zo zouden meerdere gevallen te vermelden zijn van grootmoeders innig geloofsleven. Zij mocht in haar leven velen tot steun zijn in haar grote naastenliefde. Dat ondervonden ook de bedelaars, die brood kregen, maar tevens de vermaning, dat ze eerst bidden moesten, voordat zij het gingen opeten.

Ook werd haar een zwaar kruis opgelegd, doordat haar kinderen op de oudste zoon Pieter na en haar dochter Niesje, mijn moeder, niet in de waarheid staande bleven en op meer of mindere wijze gingen afwijken van de hun gegeven opvoeding. En dat ook zelfs die ene dochter op 27 jarige leeftijd trouwde met een man van de wereld, verzwaarde dat kruis. Haar kleinkinderen bracht zij veel voor de Heere en toen zij in de winter van 1890 op 1891 stierf, ging zij in volle vrede heen.

Nog gezond zijnde sprak zij tot haar man, op een avond haar breiwerk opbergende: "Man, mijn werk in dit Mesech van ellende is afgedaan." De poging van haar man, dat uit haar hoofd te praten, wees zij van de hand en de volgende dag kreeg zij hevige buikpijn, en met enige dagen stierf zij.

Mijn moeder haar nog bezoekende, vroeg of ze ziek was, waarop zij zeide: "Ja, kind, dit is een middel tot mijn dood." Op de vraag of ze sterven kon, was haar antwoord:

"Kind, ik ben al vele jaren het eigendom van mijn Drie-enige Verbondsgod, ween niet over mij, maar ween over uzelf. Zalig zijn de doden die in de Heere sterven."

Mijn grootvader heeft geleefd tot 1904 en stierf bij zijn zoon Pieter, die dicht bij Schoonhoven aan de Lekdijk woonde. Zijn laatste woorden waren: *En aldaar zal geen nacht zijn.* Zo stierven mijn grootouders.

5. IN ZIJN ONGELUK GEPLAATST

Doch keren wij nu weer terug, na deze uitwijding, tot het onvergetelijke ogenblik, dat ik luisterde naar de hartroerende werkzaamheden van moeder, enkele dagen, nadat ik met God geworsteld had om het behoud van haar kostelijke ziel. Welk een vreugde er toen in mijn hart was, kan ik onmogelijk beschrijven. Maar ook diepe verwondering, dat de Heere nog had willen horen naar zulk een afwijker, als ik mezelf toen zag. Van die tijd af ging ik weer meer met ernst over de dood en de eeuwigheid denken, doch het kwam niet openbaar, doordat mensenvrees en de macht der zonde mij bij voortdurendheid in de banden sloegen.

In het voorjaar van 1914, weer thuis op de boerderij werkende, dus moeder dagelijks gadeslaande, werd mij toch de begeerte zeer sterk, om de wereld los te mogen laten en de God van mijn moeder te mogen leren kennen, vrezen en liefhebben. Ik kon tegen zulk een goedertieren God niet meer zondigen.

Tot aan de maand oktober 1914 heb ik vijf maanden lang, veel geweend en getreurd om mijn diepe ongeluk. De zonde werd mij toen schuld voor God en steeds meer werd ik beschaamd en verlegen, dat ik de God van mijn kinderjaren zo zwaar beledigd had door mijn grote en veelvuldige afwijking van Zijn Woord en Wet. En ook heb ik in die tijd ontzettende, en satanische verwoestingen in mijn zieleleven meegemaakt. Wat dat voor werkingen des satans waren, kan ik moeilijk verklaren. Alleen wil ik er dit van zeggen, dat ik iets dergelijks mijn grootste vijand niet zou gunnen. Om maar iets te noemen, 's nachts urenlang de zonden bewenende, was ik op de dag zeer prikkelbaar en vaak onhandelbaar, hetgeen ik later heb gezien, als het geweld des duivels, die met mij speelde als met een bal, geworpen van de ene hoek naar de andere.

Ik wilde de weg van zelfverbetering in, en het werd juist al meer openbaar, dat er geen opknappen aan was.

En toch had er in de zomer van 1914 een breken met de wereld plaats. Ofschoon nog maar 20 jaar oud, had ik kennis aan een meisje Maria Both waar ik wel van hield, maar zij kwam uit een gezin zonder godsdienst. De laatste keer, dat ik met haar sprak, was het mij onmogelijk te zwijgen over hetgeen mij zozeer bezwaarde, dat ik zo niet verder leven kon, waarop zij mij liet gaan, zonder moeite te doen om mij vast te houden.

Ook had ik van mijn jeugd af twee vrienden gehad, Janus de V. en Dirk de J. Op een avond heb ik ook met hen gesproken, dat ik niet verder kon en ook zij lieten mij gaan, omdat zij met mij geen raad wisten en mij totaal niet begrepen. Ik ging naar Gouda naar de kerk, bij Ds. van Reenen, die van Opheusden naar de Geref. Gemeente van Gouda overgekomen was. Diep ongelukkig in mijzelf, verborg ik echter alles, zoveel mogelijk.

Toen brak 1 augustus 1914 de eerste wereldoorlog uit en het is mij nog onbegrijpelijk, dat ik mij daar niet meer van aantrok. Het ging allemaal langs mij heen, en ik besepte niet, hoe vreselijk het wel zou zijn, als Nederland in de oorlog werd betrokken. Ik denk, dat het kwam, doordat ik zoveel met mijzelf te doen had. Een keer ben ik zeer ontsteld geweest, toen ik in Gouda een grote groep soldaten tegenkwam, die vol ijdelheden en gelach op de Tiendewegsbrug zaten en toen dacht ik, hoe kan zo een

leger ons arm vaderland ooit verdedigen.

Meer kan ik mij van de eerste maanden van die oorlog niets herinneren, dan alleen dat vele mensen bang waren en de kerken 's zondags propvol zaten.

Er was in die tijd bij mij meer de gedachte, hoe kom ik ooit tot God bekeerd, dan dat ik mij verdiepte in de gang van zaken op het oorlogsterrein. Wij zagen in die oorlog een rechtvaardig oordeel Gods, vanwege de goddeloosheid van de inwoners der wereld. Hoewel de Heere ook in die tijd genadig met mij handelde en mij meer vernederde door Zijn lankmoedigheid en taai geduld, waardoor Hij met mij nog geen voleinding had gemaakt, dan dat Hij met Zijn toorn deed verschrikken. Toch was er bij tijden een gevoelige smart over de zonden, en veelal verkoos ik de eenzaamheid boven het gezelschap en de nabijheid van medemensen. Hoe gelukkig achtte ik dat volk, dat genade gevonden had in de ogen des Heeren, dat volk dat Hem in waarheid mocht vrezen en liefhebben. Maar dat zou voor mij wel niet weggelegd zijn, ik had teveel en te lang tegen licht en beter weten in gezondigd.

Dat ging zo voort tot 22 oktober 1914. Ik was aan het werk in het land en in de nabijheid graasden vijf koeien. Daar liet God mij zien, welk een wonder de schepping was en hoe groot die God was, Die hemel en aarde gemaakt had. Dat die dieren nooit gezondigd hadden, doch ik, die redelijk- zedelijk naar Gods beeld en gelijkenis geschapen was, had zwaar en menigmaal gezondigd.

6. RUIMTE OM ZALIG TE WORDEN

Hoe diep was ik van die God afgefallen, hoe geheel verdorven en onmachtig zag ik mijzelf liggen in de onmogelijkheid om zalig te worden. En toen kwam mij voor: *Ik ben niet gekomen om te roepen rechtvaardigen, maar zondaars tot bekering*. Wat viel dat woord, als een zachte regen op de uitgedroogde ziele- akker.

Hoe wonderlijk was het mij daar te moede, vanwege die bemoediging uit het Woord des Heeren. O, nu kon ik nog zalig worden, al had ik alle weldaden ook verbeurd en verzondigd.

Het is niet onder woorden te brengen, welk een blijdschap mij vervulde en welk een liefde tot de Heere ik toen gevoelde. Ik gevoelde zoveel ruimte, vanwege dat woord zondaars, dat er een hoop geboren werd op de zaligheid. Toen kon ik niet zwijgen en ging het volk van God opzoeken en sprak vrijmoedig over hetgeen mij te beurt gevallen was, en daar werd overgenomen, dat de Heere naar mij omgezien had. Ik kreeg vrienden, waar ik van hart tot hart mee spreken kon over de zaken, die mijn hart vervulden. Wij hebben toen een poosje een zeer aangenaam leven gehad, van dag tot dag mediterende over het grote wonder, dat ik nog zalig worden kon uit loutere goedheid en genade Gods.

Op elke eenvoudige vraag, die wij ootmoedig de Heere voorlegden, kreeg ik onderwijs en het Woord des Heeren werd mij dierbaar. De opgewekte begeerte om voor de Heere te leven, deed mij al de schatten dezer wereld zeer nietig en vergankelijk achten. God en Zijn gunst te mogen zoeken en vinden was mijn enige verlangen.

O, wat was dat een lief leven, maar ik wist niet, dat de zaligheid door zeer zware strijd beërfd moest worden. Ook had ik er geen besef van, dat ik een Borg moest leren kennen tot verzoening van mijn grote schuld. De bemoedigende ontsluiting van het heilig Evangelie gaf reeds zulk een zoete vrucht, dat ik er voor die tijd genoeg aan had.

Maar de trouwe God leidde mij naar Bergambacht, waar mijn zuster Margje mij op de boerderij nodig had, omdat haar man, mijn zwager, in militaire dienst was. Van begin

1915 tot eind 1916 ben ik daar geweest, en wij gingen daar op, onder het gehoor van Ds. Keck, Nederlands Hervormd predikant. Onder zijn bediening werd ik meer en meer gewaar, dat ik Christus niet kende en dus geen Borg had voor mijn schuld en dat ik nog voor eigen rekening op de aarde stond, hoewel de Heere bij ogenblikken toch ook weer bemoedigde met de uitlating van Zijn trekkende liefde.

Dan ging ik soms naar die knecht des Heeren, en sprak dan over die bemoedigingen met hem op vrijmoedige wijze, maar dan kreeg ik ten antwoord: "Ik zeg niet dat het geen genade is, maar het is Christus niet." En zelfs had ik eenmaal zulk een vrijmoedigheid, dat ik durfde zeggen: "Hetgeen in mijn hart gelegd is, kan niet één mens er uit wegnemen." Later had ik er dan weer spijt van, maar ik kon mijn hoop op God niet kwijt. Toch kwam ik van lieverlede in een groot gemis, mede door middel van getrouwe vrienden, die er steeds op wezen, dat de kennis van Christus en het geloof in Hem onmisbaar nodig zijn tot zaligheid.

Eind 1916 ging ik weer terug naar de ouderlijke woning. De vrienden in Bergambacht, vooral de familie G. de Jong, moesten weer losgelaten worden en dat ging niet zonder enige weemoed, daar wij veel gepraat hadden, en zelfs veel met elkaar beleefd hadden.

Bijvoorbeeld, de oudste zoon van mijn vriend G. de Jong kwam in een overspannen toestand te verkeren, en moest naar een inrichting in Zeist, tot zeer grote droefheid van de ouders. In het land aan het werk zijnde, bond de Heere mij die nood op en ik mocht werkzaam worden aan Gods genadetroon voor dat kind van 14 jaar. En de Heere schonk mij het geloof, dat Dirk, zo heette hij, zou beter worden en dat niet alleen, maar dat God hem op zijn tijd bekeren zou. Vol blijdschap ging ik dat diezelfde avond nog aan de ouders vertellen, maar dat viel mij tegen. Mijn vriend kon niet geloven, dat God zo een grote zaak bekend gemaakt zou hebben. Doch ik hield het vol, dat de Heere het beloofd had.

Drie maanden later was Dirk weer thuis, en toen ik er kwam zei ik, dat reeds een deel van de belofte vervuld was en dat het andere, n.l. zijn bekering ook komen zou op Gods tijd. Dat was te groot voor mijn vriend om dat te kunnen geloven en ik durfde toen te zeggen, dat het waar zou worden, al was het over 20 jaar en dat zijn ogen het nog zouden zien.

De Heere heeft het ook letterlijk vervuld, en zelfs precies 20 jaar later kwam de vader diep verwonderd mij zeggen, dat Dirk diep in zaligmakende overtuiging verkeerde en het merkwaardige is, dat wij met Dirk de Jong nooit omgang hebben gehad, omdat onze ligging zo zeer verschilde, dat wij elkaar niet konden verstaan, hoewel wij overtuigd waren van zijn genadestaat. God wilde alléén de eer hebben en wij als zondig schepsel moesten er tussenuit vallen. Maar eenmaal zal alle scheiding voor eeuwig wegvallen en hopen wij met hem en zijn vader hand in hand te gaan voor de troon Gods en des Lams.

Zo ging ik dan eind 1916 weer van Bergambacht naar het ouderlijk huis te Stolwijk, al ging het dan ook met enige droefheid, vanwege de nauwe band der liefde, die mij aan mijn vriend G. de Jong bond. Ik was anders teruggekomen, dan dat ik er heen gegaan was. Vol toog ik weg, en ledig deed de Heere mij wederkomen, door het gevoel van groot tekort en een diep gemis, want ik kende Christus niet. Zonder dat ik het had beseft, ontledigde de Heere mij, waar ik rijk geworden met hebbelijke genade, geen behoefte had aan een schuldovernemende Borg, toen ik wegging naar Bergambacht. En zo ging ik maandenlang in duisternis en verwarring daarheen, zonder te weten hoe ik door dit leven moest gaan, maar ook niet wetend, hoe ik er ooit goed uit zou kunnen

gaan. Het ging zeer laag aflopen van binnen, het werd donker aan alle kanten. Het ongeloof en de bestrijding was groot en veel en ik gevoelde mij er buiten, met alles wat er ooit gebeurd was. Dat duurde ongeveer tot de maand augustus.

7. OPENBARING VAN CHRISTUS

Op een keer in het land werkende, werd mij klaar en zakelijk getoond, dat door de werken der wet ik nooit meer zou kunnen zalig worden. Integendeel, ik zag mij liggen onder de vloek der wet. Ik was diep ongelukkig en moest het recht der wet volkomen billijken. Ik heb daar diep gebogen voor mijn Rechter, die ik in Zijn grootheid, majesteit en heiligheid aanschouwde, en ingezien dat Hij van Zijn recht geen afstand doen kon.

Toen behaagde het de Heere, mij te bepalen bij deze woorden: *Want zodanig een Hogepriester betaamde ons, heilig, onnozel, onbesmet, afgescheiden van de zondaren, en hoger dan de hemelen geworden;* Heb r. 7 : 26.

En wat ik daar aanschouwde door het geloof, laat zich beter beleven, dan vermelden. Christus openbaarde Zich in Zijn dierbaarheid, algenoegzaamheid en gepastheid, zodat ik in zalige aanbidding en verwondering wegzonk. Daar zag ik Hem, de Zoon van God, als de gezalfde Knecht des Vaders, die in de wereld gezonden is om te betalen de grote schuld, die de uitverkorenen gemaakt hadden. Daartoe had Hij de ware menselijke natuur aangenomen tot de goddelijke Persoon, om te kunnen lijden en sterven. Maar ook, dat Hij, die de Wetgever was, gekomen was onder de wet om die volmaakt te vervullen, en haar van de vloek te ontwapenen voor al de Zijnen. Hoe klaar mocht ik zien, dat volkomen daardoor een weg ter verlossing ontsloten was in Hem, Die van Zichzelf getuigd heeft: *Ik ben de Weg, de Waarheid en het Leven*. De grond van de zaligheid lag geheel buiten de mens, in Christus' offerande, naar de wil des Vaders. Welk een ruimte lag in Zijn lijden en sterven tot zaligheid. Al wat aan Hem was, was gans begeerlijk. Welk een liefde had Hij voor Zijn volk, dat Hij wilde kopen met de dure prijs van Zijn dierbaar bloed. Welk een wederliefde tot Hem vervulde mij, maar ook een sterk verlangen naar vereniging met Hem, om Hem de mijne te mogen noemen door het geloof. Het was een heerlijke, onvergetelijke ure.

Er kwam toen ook verandering in de werkzaamheden, en dat op deze wijze: Voor die tijd, had, van achter gezien, te veel de grond van mijn hoop op de zaligheid gelegen in mijn tranen en gebeden en de strijd tegen de zonde. Zonder het recht in te zien, wilde ik heimelijk de Heere daarmee bewegen mij genadig te zijn, maar daarna wist ik, dat God in Zichzelf van eeuwigheid bewogen was geweest, om in Christus, en op grond van Zijn verdienste, de uitverkorenen de zaligheid te schenken, uit louter genade, door het geloof, zonder enige verdienste aan des mensen zijde. Ik was de weg naar de Sinai ingeslagen, en dat was een doodlopende weg geworden voor mij. En nu had de Heere door Zijn Woord en Geest voor mijn ziel de weg naar Golgótha ontsloten. Maar hoewel het toen scheen, door de grote liefde in mijn hart, dat ik spoedig bij het kruis, het pak van schuld zou mogen kwijtraken, het zou anders gaan. Het zou zelfs nog een lange reeks van jaren duren, gelijk in het vervolg wel blijken zal.

Te dier tijd was ik levendig gesteld en meende soms, dat mijn ziel gered was. Zo ging ik op een keer naar een godvrezend echtpaar en sprak daar met grote vrijmoedigheid over hetgeen ik ervaren had. Hoewel de reactie liefdevol was, zei de man vriendelijk: "Het is een stap nader, maar waar u het voor houdt, is het toch niet, dat zult u later wel aan de weet komen." De vrouw zei daarop: "Ja man, maar hoe kunnen de bruiloftskinderen treuren, terwijl de Bruidegom bij hen is?"

Ik had in die tijd echter geen gemis en verblijdde mij in Hem, Die ik liefhad, en er was

in de liefde geen vrees. De uitwendige moeilijkheden begonnen echter na enige maanden toe te nemen. Wel moet ik nog een ding vermelden, wat plaats had, kort nadat de Heere Jezus Zich als een volkomen Zaligmaker aan mijn ziel geopenbaard had.

In het land aan het werk zijnde, werd ik erbij bepaald, dat vele zonden door mij bedreven waren. En als ik ooit zou zalig worden, dan waren het mijn zonden, die Hem aan het kruis geslagen hadden, ja dan hadden die zonden de nagels gedreven door Zijn heilige handen en voeten. Wat heb ik toen geweend van liefdesmart. Nooit heb ik dat kunnen vergeten. God alleen weet, hoe diep ik toen mocht buigen, hoezeer ik toen aller zonden vijand was.

Overigens werden de bezwaren weer vergroot, doordat ik niet werken kon vanwege een hevige rugpijn, die weken achtereen aanhield, zodat er betwijfeld werd, of ik wel sterk genoeg was voor het nogal zware boerenwerk. En daar mijn broer Pieter boekhouder geworden was, en de studieboeken voor handen waren, begon ik mij te ontwikkelen, in de hoop, dat ik ook als boekhouder mijn brood zou kunnen verdienen op een kantoor. En inderdaad, dat ging nogal vlot. In het voorjaar van 1918 kon ik een betrekking krijgen bij het Kaascontrolestation in Den Haag. Daarover sprak ik nog met mijn vader, die het een mooie baan vond, maar nog voor ik er in dienst trad, werd mijn vader in enkele dagen tijd door een ernstige ziekte gesloopt en stierf hij in maart van het jaar 1918, tot grote droefheid van de gehele familie, op achtenzestigjarige leeftijd.

Vooraf het grote bezwaar, dat er helaas geen gegronde hoop was voor de eeuwigheid, vervulde mijn ziel met grote droefheid, evenals mijn fijngevoelige en edele broeder Pieter, die anderhalf jaar jonger was dan ik. Ook moeder heeft er ongetwijfeld veel meer onder geleden, dan dat zij daarvan openbaarde tegen de kinderen. Het was op de begrafenis nog even spannend.

De begrafenis werd geleid door een helder bekeerd mens, *Maarten Bontebal*, die tot zijn achtenvijftigste jaar de wereld gediend had, maar die van God begiftigd was met zeer grote vrijmoedigheid. Er waren behalve de familie ook de burens, zoals dat te dier tijd bij de boeren in de Krimpenerwaard de gewoonte was. Onder die burens waren er, die zeer vijandig waren en tegen de spreker wilden ingaan, hetgeen hen op tactische wijze belet werd.

8. IN DEN HAAG

Kort daarna trad ik in functie bij het zo-even genoemde controlestation in Den Haag. Mijn werk was, bij de boeren, die volvette kaas maakten, te controleren of de melk voor het kazen niet geroemd werd, opdat het werkelijk volvette kaas zou zijn, voorzien van een rijksmerk, met het oog op de export naar het buitenland.

Al lag mijn werk dus buiten bij de boeren, toch moest ik in Den Haag in een kosthuis verblijven om 's avonds het werk van de dag te rapporteren. Daar raakte ik allengskens het tere geestelijke leven kwijt en kwam in kennis met de verdorvenheden ener grote stad. Wel bewaarde mij de Heere voor dronkenschap en brasserie en gruwelijke uitbreking in de zonde, maar ik dacht weleens met heimwee terug aan de vorige dagen, toen de Zon der Gerechtigheid met haar liefelijke stralen mij het hart verwarmde en het pad verlichtte. Ook leerde ik in die weg mijzelf kennen in mijn verdorvenheid, hoewel de zonde mij meer een last dan een lust was.

De toestand was in het algemeen zeer benauwd en telkens scheen het alsof Nederland meegesleept zou worden in die eerste wereldoorlog, terwijl de schaarste aan levensmiddelen beangstigend werd. Vooral het nijpend gebrek aan broodgraan en vetigheid maakte controle en contact met de boeren intensiever, waardoor ik verplaatst

werd naar Alphen a/d Rijn en in de kost ging bij de dames de Bruijn in de Raadhuisstraat, waar met mij nog drie kostgangers waren, welke bij de S.D.A.P. waren en met wie ik derhalve nooit spreken kon over godsdienstige problemen. Wel werd door de dames de Bruijn na elke maaltijd in de bijbel gelezen, waar zij vaak niet bij wilden blijven. Wij mochten die zusters terzijde staan in vele moeilijkheden met de voedselvoorziening.

Daar 11 november 1918 om 11 uur de capitulatie der Duitse legers plaatsgehad had, toen ook in ons land de nood op het hoogst was, werd in het groot tot demobilisatie van het leger overgegaan en kwam ook het einde in zicht van mijn betrekking, die ik gekregen had, omdat er iemand der ambtenaren in militaire dienst was.

9. STERVEN BROER PIETER

Eind april 1919 werd ik met vele andere crisisambtenaren ontslagen. Omstreeks diezelfde tijd was ook mijn broer Pieter, die enige tijd daarvoor getrouwd was, zonder werk, doordat zijn patroon met zijn sigarenfabriek zich ging associëren met een voormalige concurrent. Samen met mijn broer gingen wij met deelname in de zaak werken, in een kleine grossierderij in suikerwerken, waar Pieter de boekhouding voor zijn rekening nam en ik voor de verkoop bestemd werd.

Ik moet eerlijk bekennen, dat daarop grote teleurstellingen zijn gevolgd en dat ik daarin de Heere voorbijgelopen ben. Steeds meer geld werd erin gestoken, tot een bedrag van f 4000,— toe, en toen werd mijn broer Pieter ernstig ziek. Hij stierf in de zomer van 1919 aan een bloedziekte, zijnde bij zijn schoonouders te Moordrecht.

Vele nachten heb ik bij hem gewaakt en veel heb ik met hem gesproken over het ene nodige. Hij was zeer gevoelig voor de waarheid, leed heel veel pijn en was overigens buitengewoon voorzichtig om zich wat toe te eigenen.

Op een nacht sprak hij: "Of ik nu sterf of over 50 jaar, dat zegt niet veel, maar hoé ik sterf, dat zegt alles." Wij hielden ontzettend veel van elkaar en ik wist, dat het leven voor hem op deze wereld heel moeilijk was geweest, en altijd zou blijven, omdat hij een fijngevoelig mens was, met een edele geest en met meer dan middelmatig verstand begaafd. Hij zag hoog tegen mij op, omdat hij geloofde, dat ik ondanks al mijn gebreken genade bezat en ik keek hoog tegen hem op, omdat ik hem veel beter en edeler vond dan mijzelf.

De toestand ging niet vooruit en op een morgen, toen ik mij voor de verkoop in Driebruggen bevond, kreeg ik het ontstellend telegram: *Kom direct terug, Pieter hoogst ernstig.*

Dat greep mij hevig aan en luidkeels biddend en wenend om genade voor zijn arme ziel reed ik op de fiets naar Moordrecht. In een ogenblik werd mijn gebed kennelijk afgebroken. Ik keek op mijn horloge, het was kwart over negen, en ik dacht, ik ben mijn broer kwijt. Toen ik in Moordrecht kwam, zag ik onmiddellijk aan de gezichten dat het zo was. Ik zei: "Dan is hij gestorven om kwart over negen." Zij zeiden, dat het precies op die tijd was geweest.

Mijn lieve moeder liep radeloos en schier de wanhoop nabij over de zolder. Mijn broer lag namelijk op een zolderkamer. Nooit zal ik vergeten, wat ik toen tot haar gezegd heb. "Moeder, de Heere doet geen onrecht, al neemt Hij ons allemaal weg. Laat ons bukken voor Hem en niet opstaan tegen Hem." Dat woord wilde de Heere gebruiken om mijn moeder te kalmeren. De dagen voor de begrafenis had ik het echter buitengewoon bang, met de vraag waar hij zou aangeland zijn. Nooit heb ik het kunnen vergeten, hoezeer mij dat ter harte is gegaan.

In die toestand ging ik naar de begrafenis, en ik was buitengewoon bedroefd. Maar juist toen ik aan het sterfhuis kwam, kreeg ik met kracht die waarheid van de Heere:

Eeuwige blijdschap zal op hun hoofden zijn. Daar was geloof bij, dat mijn lieve broer Pieter binnen was.

De leiding van de begrafenis berustte bij Ds. van Reenen, toentertijd leraar der Gereformeerde Gemeente te Gouda. Hij vroeg mij, waarom ik zo stil was en hoe ik over Pieter dacht. Ik kon en durfde niets te zeggen, maar Ds. zei, op de hem eigen manier: "Als ik hem later in de hemel zou tegenkomen, zou het mij niet verwonderen." Op het kerkhof liet hij tot mijn verbazing zingen:

*Dit is, dit is de poort des Heeren,
Daar zal 't rechtvaardig volk door treên.
Om hunnen God ootmoedig t' eren,
Voor 't smaken Zijner zaligheên;
Ik zal Zijn Naam en goedheid prijzen;
Gij hebt gehoord; Gij zijt mijn geest,
Door Uw ontelb're gunstbewijzen,
Tot hulp, en heil, en vreugd' geweest.* Ps. 118: 10.

Ook kwam op het sterfhuis de vraag naar voren, hoe Pieter gestorven was. Toen werd het zo verteld. Het was te zien, dat het achteruitging. Zijn schoonmoeder zat bij zijn bed, hij had nog iets gebruikt, daarna werd hem een hoofdstuk voorgelezen uit de Bijbel, waarop hij zeer bewogen zei: Wat is dat een dierbaar hoofdstuk. Daarna nog wat drinkend, zonk hij in het kussen en stierf hij, 24 jaar oud, na 9 maanden gehuwd te zijn geweest met Maagje van Dieren. Het stoffelijk overschot werd ter aarde besteld op het kerkhof te Moordrecht.

Zonder mijn broer als boekhouder moest ik verder werken met T. Kooi in de grossierderij, die zodanige inspanning van mijn lichaam eiste, dat ik op het laatst, totaal overwerkt, het moest opgeven en van de dokter te horen kreeg: "Als u er mee doorgaat, vinden zij u spoedig dood naast de fiets liggen." Ik heb dat werk dan ook moeten staken, maar ik had er niet alleen mijn eigen geld ingestoken, maar bovendien ook nog geld, dat ik geleend had van mijn oudste broer. Het kwam tot ruim de helft er met moeite uit, doch toen er nog f 1900,— in zat, ging de zaak over de kop. Na geruime tijd kreeg ik nog ± f 650,— uitbetaald, de rest was verloren.

Ik was geknakt in mijn gezondheid, ik was mijn geld kwijt, ik was zonder werk en ik had te dier tijd kennis aan een meisje Corn. de Jong die door lasterpraatjes de verkering afbrak. Zie daar de toestand, waar ik mij in bevond, omstreeks het einde van 1919.

Wat ik toen heb doorgemaakt tart elke beschrijving. Maar God, Die rijk is in barmhartigheid liet mij niet los en had in dat alles het oog op een ellendig zondaar, die zijn eigen weg gegaan was en in die tijd een zeer verachte fakkel was bij vrome en goddeloze mensen.

Eens bevond ik mij in de eenzaamheid, en daar mocht ik schuldenaar voor God worden en in diep gevoel van onwaardigheid smeken om een teken ten goede. Toen kwam met kracht dat woord tot mij uit Ps. 10:14a: *Gij ziet het immers; want Gij aanschouwt de moeite en het verdriet, opdat men het in Uw hand geve.* Daarbij nam dat lieve Wezen mijn last over, de ondraaglijk zware druk viel van mij af. Ik geloofde, dat de Heere mij helpen zou, en wegen zou banen, waarlangs mijn voet zou kunnen gaan. Zo ging ik bemoedigd het jaar 1920 in.

In januari ging mijn moeder met broer Jan en mij op familiebezoek in Bergambacht. Onderweg zijnde met paard en rijtuig, zag ik in de verte de fabrieksschoorsteen van

een timmerfabriek, de N.V. v/h van Meggelen en Co. Krachtig werd mij toen in het hart gegeven, om daar te vragen of men soms werk voor mij had. Dat doende vernam ik tot mijn stille verwondering, dat juist een paar dagen daarvoor iemand ontslag genomen had en dat ik terstond aan het werk kon gaan voor de kostprijscalculatie. Daar heb ik ruim 4 jaar gewerkt, in welk tijdvak er veel gebeurd is, waarin mijnerzijds wel weer alles bedorven is, maar waarin die getrouwe God desondanks grote wonderen gewrocht en uitgewerkt heeft.

10. ROEPING OM HET EVANGELIE TE VERKONDIGEN

Eerst was het mij groot, dat ik een passende werkkring had, maar weer begon het gewoon te worden, hoewel bij ogenblikken het leven weer sprak, vooral onder de prediking des Woords. Het ging zelfs over het groot gebrek aan getrouwe leraren in Gods Kerk op aarde, naar aanleiding van het Schriftwoord, Matth. 9:37-38: Toen zeide Hij tot Zijn discipelen: *De oogst is wel groot, maar de arbeiders zijn weinige. Bidt dan de Heere des oogstes, dat Hij arbeiders in Zijn oogst uitstote.* Dan overviel mij weer datzelfde, dat mij in mijn jeugd zoveel vervuld had, namelijk de ootmoedige begeerte nog eens daartoe verwaardigd te mogen worden, om het evangelie te mogen verkondigen. Maar dat kon voor zo één onmogelijk, ik was te slecht en te onbekwaam, zodat ik die begeerte zoveel mogelijk onderdrukte. Wel zag ik met lede ogen aan, hoe duizenden in de diepste onkunde omtrent hun eeuwig heil, gans zorgeloos daarheen levende, voor eeuwig zouden verloren gaan.

Zo ging ook weer het jaar 1920 voorbij en aan het einde des jaars moest ik voor de Heere en voor mijzelf bekennen, dat ik mij de gunst van God alweer onwaardig had gemaakt en dat ik op de weg des levens geen vorderingen had gemaakt. Integendeel, ik had mijn schuld dagelijks meer gemaakt. Ik was ook weer van kosthuis veranderd en gegaan naar de wed. Burik in de Vlamingstraat te Gouda, met wie ik menigmaal mocht spreken over zaken van de godsdienst en waar ik ook geweest was, toen ik nog met T. Kooi samenwerkte in 1919.

11. VERKERING EN HUWELIJK

Het jaar 1921 ging ik in met de gedachte, dat ik nimmer tot een huwelijk zou komen, want ik had reeds enkele keren teleurstelling meegemaakt en ik dacht, dat er voor mij geen andere oplossing was, dan samen te gaan wonen met mijn zuster Margje, die weduwe was en geen kinderen had. Gods weg was evenwel anders en Zijn gedachten hoger dan mijn gedachten. Ik had bij vorige gelegenheid wel het oog gehad op jonge dochters uit rechtzinnige families, maar tot mijn schande moet ik bekennen, dat ik zonder wezenlijke behoefte aan goddelijke leiding, zélf gekozen had. En telkens liep het op niets uit, zelfs op steeds pijnlijker wijze. Ook dacht ik wel weer eens aan iemand, waar ik zeer op gesteld was, doch die door verkeerde voorlichting van anderen het niet aandurfde.

Zo bleef dat alles zoals het was, tot op een zekere zondag Ds. van Reenen het Heilig Avondmaal bediende in de gemeente. Daarbij werd mijn aandacht getrokken door iemand, die ik niet zo goed kende, maar die weende toen de leraar het brood haar toereikte. Ik werd er nieuwsgierig naar, of dat wenen het gevolg was van de felle bestrijdingen des satans, of dat het vloeide uit dankbaarheid en liefde tot Christus, Die verheerlijkt werd door Zijn dienstknecht.

Hoe langer ik naar die wenende zuster keek, hoe meer mijn achting toenam. Ik werd ervan overtuigd, dat het iemand was met kennis van Christus en dat het liefdetranen waren, die zij schreide. Ook vond ik het te meer groot, omdat zij veruit de jongste aan de gehele tafel was. En eensklaps was het alsof de Heere sprak: En deze heb ik voor u bestemd en bewaard. Hoe mij dat vervulde met verwondering en blijdschap laat zich niet in woorden uitdrukken.

Bij zeer voorzichtige informatie bleek, dat zij *Heiltje Both* heette en woonde op de Karnemelksloot 114, te Gouda en dat zij 26 jaar oud was, nog bij haar ouders woonde en het een meisje was, waar de Heere reeds grote genade in verheerlijkt had.

Het werd mij meer en meer een aangebonden zaak, maar toch heeft het nog 3 maanden geduurd, voordat ik vrijmoedigheid had, om met haar te spreken over deze uitermate belangrijke aangelegenheid. Ik was namelijk van de gedachte, dat als het tot kennismaking zou komen, en wij zouden elkaar niet passen, dat het deze keer wel eens heel erg moeilijk zou kunnen gaan, omdat ik geloofde, dat zij de Heere vreesde in waarheid en oprechtheid.

Lang en veel heb ik biddend erover nagedacht, totdat op een avond Ds. Kieviet preekte, waar wij beiden in de kerk waren. Na de dienst heb ik toen voor het eerst met haar gesproken.

Op mijn vraag, of zij genegen was nader kennis te maken, met het oog op een mogelijk huwelijk, kreeg ik ten antwoord: Ik zou er van de Heere toe genomen moeten worden, maar anders niet. Zij vreesde namelijk, dat het gemeenschapsleven met de Heere Jezus Christus zou belemmerd worden, als zij haar liefde aan mij zou geven. Wij hebben daarop verwonderd gestaan en gedacht: Nu zou ik nog veel meer verblijd zijn, als ik zo'n vrouw mocht krijgen in de gunst Gods. Dat was op een woensdagavond in mei 1921.

De daaropvolgende zaterdagavond kreeg ik een drang in mij, om haar ter verduidelijking van mijn bedoeling eens te schrijven, hoewel ik haar enige weken bedenktijd had gegeven. Onder het schrijven kwamen mij op het hart de woorden van Hebr. 12:25: *Ziet toe, dat gij dien, die spreekt niet verwerpt*. Dat schreef ik ook in de brief, die ik nog niet op de post durfde doen. Maar de volgende dag, dat was 's zondags haar ziende in de kerk, bemerkte ik, dat de zaak haar zeer zwaar woog. Zij zag er uit, alsof zij in nachten niet geslapen had. En dus wilde ik haar spoedig tot klaarheid zien te brengen in de middellijke weg, zodat ik bij de uitgang vroeg, of ik

een door mij geschreven brief moest adresseren aan het ouderlijk huis of aan het Itersonziekenhuis, waar zij werkte als naaister op de linnenkamer. Zij antwoordde, dat ik hem maar naar het ziekenhuis moest sturen, hetgeen ik ook de andere morgen deed. Onder het lezen van die brief en komende bij de woorden van Hebr. 12:25 was het voor haar, alsof de Heere Zelf dat tot haar sprak. Vol eerbied voor die God en Zijn Woord werd haar hart overgebogen, om Hem in die weg te volgen en mij te aanvaarden. Haar ouders gaven hun toestemming tot een verkering. Reeds na een paar weken kochten wij een huis van haar tante Mar, in de Cornelis Ketelstraat 9 te Gouda. Zo zeker geloofden wij beiden, dat wij voor elkaar bestemd waren en dat Gods hand ons tot elkander geleid had.

Wel moesten wij anderhalf jaar wachten, voordat het huis leeg was. Het was na de eerste wereldoorlog ook een jarenlange woningnood. Dat wachten was wel een beproeving voor ons, maar niet de enige. Er werd namelijk van alles geprobeerd, van alle kanten, om ons van elkander los te rukken, hetgeen ons vaak het leven zwaar en moeilijk maakte. Als wij het niet zeker geweten hadden, dat God ons voor elkaar bewaard en bestemd had, zouden al die pogingen wellicht nog geslaagd zijn.

Ondanks al die moeilijkheden hadden wij toch een lief leven met elkaar en spraken wij veel over de Heere en Zijn Woord. Als wij bijvoorbeeld van tijd tot tijd naar de Vlist gingen, waar mijn moeder woonde met een zuster van mij, dan gingen wij er 's zaterdags heen met de bus en gingen 's zondagsmiddags lopend terug. Heel die lange afstand spraken wij dan over God en Zijn dienst. Hiermee wil ik echter niet de gedachte opwekken, alsof wij altijd zo dicht bij de Heere leefden, tenminste ik niet. Als ik op kantoor was, was ik er vaak zelfs heel ver vanaf.

Als ik echter weer 's avonds bij Heiltje was, dan was het heel anders. Dan konden haar ouders en zij soms zo lief vertellen van hun voorgelachten. Toen bleek het mij overduidelijk, dat God Zijn genade verheerlijkt in de lijn der geslachten, en dat zelfs in de nageslachten, de nakomelingen van Gods volk voor elkaar bewaard en tot elkaar gebracht worden. Ten bewijze daarvan het volgende, voor de nageslachten bestemde geslachtsregister.

Eerst iets over het voorgelacht van mijn lieve vrouw Heiltje Both, geboren 30 oktober 1894 als dochter van Hendrik Both en Margje Wilhelmina Barbara Verbree, welke beiden de Heere vreesden.

Haar moeder stierf 10 december 1937, en haar vader op 31 maart 1951, beiden te Gouda. Wij geloven, dat zij beiden boven zijn, evenals hun zo geliefde dochter Jannetje, die 21 jaren ziek geweest is, en 13 januari 1925 overleed. Wij zouden dat zo maar niet durven neerschrijven, als wij ze niet van zo nabij gekend hadden en bij hun heengaan niet tegenwoordig waren geweest. Veel heb ik in het ouderlijk huis van mijn zo beminde vrouw gehoord van de wonderen des Heeren in de voorgelachten.

De grootmoeder van mijn Heiltje, was Heiltje Pellekoren, gehuwd met Thomas Verbree. Ook dat waren beide godvrezende mensen. Vooral die grootmoeder Heiltje Pellekoren was een geoefend kind des Heeren. Zij woonde de laatste jaren van haar leven op de Karnemelksloot in Gouda en mijn grootvader Jan van Vliet ging er wel eens op bezoek, als hij in Gouda wezen moest.

Zij was geboren 15 oktober 1838. Haar moeder was een rijk begenadigd mens, Margje Altekroeze. Maar haar vader Jan Pellekoren was zeer vijandig. Haar moeder gestorven zijnde, heeft haar vader zware druk uitgeoefend op zijn dochter, die evenals haar moeder reeds voeg de Heere vreesde. De Heere ontfermde Zich echter over de jonge dochter door haar een dienstmeisje te geven op de boerderij, die evenals zij met ernst de Heere begon te zoeken. En hoe meer de vader tegen de godsdienst te keer ging, hoe

meer de meisjes naar God en naar elkaar gedreven werden. Zo wilde die vader met geweld, dat zijn dochter het aanbod van een rijke jongeling zonder godsdienst zou aanvaarden, terwijl de dochter het oog had op een eenvoudige boerenzoon, die van gelijke gezindheid was als zij, met wie zij dan ook getrouwd is.

Toen zij 38 jaar oud was, kreeg zij een ernstige leverziekte, en op een keer sprak de dokter tot haar: "Vrouw, als u uw huis nog bevelen hebt te geven, dan moet u dat gaan doen, want u gaat sterven binnen korte tijd." Dat greep haar erg aan, want zij had een man en drie nog jeugdige kinderen. Daar kreeg zij worstelingen mee aan de troon der genade. Voor haar zelf had zij geen bestrijdingen omtrent haar aandeel aan Christus, maar voor man en kinderen wilde zij nog zo graag wat blijven leven. En wat antwoordde haar trouwe Verbondsgod: Ik zal nog 15 jaren tot uw leven toedoen.

En die belofte heeft de Heere letterlijk vervuld, want toen zij 53 jaar was, kreeg zij weer die leverziekte. Toen woonde zij in Gouda en toen de kinderen een specialist wilden laten komen zei ze: "Kinderen, spaar je centen, de Heere heeft Zijn Woord vervuld, ik heb nog 15 jaar mogen leven en nu ga ik sterven." Zo ging zij in volle vrede heen op 15 januari 1891 en toen ik dat voor de eerste keer hoorde, maakte dat op mij een zeer diepe indruk van de grootheid Gods en van de rijkdom Zijner genade, die Hij verheerlijkt had in het leven en bij de dood van de grootmoeder van mijn verloofde, die naar die grootmoeder heette en dus gesproken was uit een rijk gezegend voorgeslacht, hetgeen mij niet weinig verheugde, daar de Heere zo duidelijk gewerkt heeft in de lijn der geslachten vanouds af.

En dat heb ik meermalen in mijn leven waargenomen in families, dat in de plaats der vaderen de zonen, en in de plaats der moeders de dochters werden gesteld, naar de belofte: *Het zaad zal Mij dienen; het zal de Heere aangeschreven worden tot in geslachten. Zij zullen aankomen en Zijn gerechtigheid verkondigen den volke, dat geboren wordt, omdat Hij het gedaan heeft.* Ps. 22:31-32.

Dat zulken, die zulke ouders of voorouders gehad hebben toch smeken mochten of de Heere ook hen wilde schenken diezelfde genade, die Hij verheerlijkte, naar Zijn soeverein welbehagen in de voorgeslachten. Hoeveel gebeden zijn voor de nageslachten door hen, die juichen voor Gods troon, opgezonden tijdens hun leven hier op aarde. En soms worden die gebeden na vele jaren nog verhoord.

Niet alleen was mijn meisje uit een gezegend geslacht van haar moeders zijde, zelfs ook van haar vaders zijde.

Haar grootvader Jan Both was een éénling in zijn ganse geslacht, een heidens geslacht, afkomstig van Gouderak, en hij was gehuwd met Neeltje de Groot. Nog maar 36 jaar oud zijnde stierf hij in volle vrede, na een leven van strijd en ook van getrouwe waarschuwingen tegen zijn zo vijandige vader en verdere familie.

Zijn vrouw was een bekommerde ziel, waar evenwel Gods volk grote liefde en achting voor had. 's Morgens sprak hij nog tot haar: "Vrouw, het loopt vandaag af, ik ga heen", en 's avonds stierf hij, haar achterlatend als weduwe met kinderen, die de leiding van die vader nog hard nodig hadden. Maar de Man der weduwen en de Vader der wezen heeft Zich niet onbetuigd gelaten en heeft haar veel steun gegeven, door geofend volk van God te geven tot haar onderwijzers en raadgevers.

Heel veel zou nog naar waarheid en oprechtheid van de voorgeslachten te vermelden zijn, maar dan worden wij al te breedvoerig. Bij al wat ik dus opluisterde bij mijn aanstaande schoonouders, kwam ook nog, wat ik uit de mond van mijn verloofde vernam. Heel jong was zij nog, dat zij al enig besef kreeg, dat zij zo niet sterven kon, maar dat er voor een gevallen mens hartvernieuwende genade nodig was.

In haar prille jeugd had zij een biddend leven in het verborgen. Zij leerde versjes, die

zij omzette in gebedjes tot aan het zesde levensjaar. Maar daarna werd zij zwaar aangevochten met het Woord: *Jacob heb Ik liefgehad en Ezau heb Ik gehaat*. Vele slapeloze nachten heeft zij doorgebracht in grote benauwdheid, en menende dat haar zusje Jannetje, Jacob was en dat zij zelf Ezau wezen zou.

Die benauwdheid verergerde zeer, toen dat zusje heel ernstig ziek werd en van de dokter opgegeven was, en haar vader daarover geschreven hebbende aan een geoefend kind Gods, ten antwoord kreeg, dat God in haar hart gesproken had aangaande dat zieke zusje: *Is deze niet een dochter Abrahams?* Toen was het zó benauwd, want meende zij, het was toch duidelijk, dat Jannetje, Jacob was en zij Ezau. Heel lang heeft die benauwde gedachte haar kinderhart alle vreugde benomen, totdat de Heere haar onmiddellijk inwendig ging onderwijzen, dat wij dat niet konden weten, want de verborgen dingen zijn voor de Heere onze God en de geopenbaarde dingen zijn voor ons en onze kinderen. Strijdt gij maar om in te gaan.

Maar nauwelijks was die strik gebroken, of de boze vijand legde weer een andere strik klaar. En nooit met iemand durvend praten over al haar tobberijen, stapte zij in die strik. En dat was de heftige aanval, dat zij de onvergeeflijke zonde tegen de Heilige Geest gedaan had. De benauwdheid was zeer hooggaand en duurde ruim een jaar lang, totdat de Heere haar uit die strik verlost en haar onderwees, die dat gedaan hebben, die hebben het willens en wetens gedaan en daarom blijft er voor zulken geen verwachting over. Het zijn afvalligen, die zichzelf de Zoon van God wederom kruisigen en openlijk te schande maken. Uit die benauwdheid verlost zijnde, bleef er een gedurig gebed over: *Leidt ons niet in verzoeking, maar verlos ons van de boze*.

Daarna mocht zij een aangename tijd beleven, met veel liefde voor de Heere, voor Zijn Woord, en voor Gods volk, met zulke zoete indrukken van de liefde en goedheid Gods, dat ze geloofde eenmaal te zullen zalig worden. Maar ook dat gunde de duivel haar niet en vreselijk waren de aanvechtingen: Wat verbeeld jij je wel, waar haal je dat vandaan en wat grond heb je daarvoor. Zo heeft zij enkele jaren geleefd, zonder dat er iemand van afwist, daar zij er met geen mens over durfde praten. Alles moest zij in haar eentje verwerken, totdat de Heere haar, na enige jaren van lieverlede begon te ontdekken aan de zonde en schuld tegenover een goed en goeddoend God. Steeds meer werd zij gewaar, dat zij tegen al de geboden des Heeren zwaar en menigmaal gezondigd had, totdat het een hoge berg van schuld werd, en dat zij met een heilig en rechtvaardig God te doen had, Die van Zijn recht niet kon afstaan.

Dat duurde, in toenemende mate, tot zij 19 jaren oud was. Toen dacht zij, dat de Heere een voleinding met haar maken zou, vanwege haar zonden met gedachten, woorden en werken. Toen werd het een verloren zaak, het werd een omkomen voor eeuwig. En het heilig recht Gods toevallende, bleef er nog alleen het smeken over, dat zij de Heere toch niet mocht horen lasteren en vloeken in de hel, of Hij voor haar dan nog een plaats van afzondering wilde geven. En toen zij dacht dat zij zo weg zou zinken, kwam met kracht het woord tot haar: *Komt allen tot Mij, die vermoeid en belast zijt en Ik zal u rust geven*. Daar ontsloot zich door het evangelie een mogelijkheid van zalig worden en behoefde zij niet verloren te gaan.

Na vele slapeloze nachten mocht zij voor het eerst weer enkele uren slapen. De andere morgen werd zij gewaar, dat de Heere nu wel tot haar ziel gesproken had, maar dat zij geen voeten had, om tot de Heere Jezus te komen. Het werd haar duidelijk, dat zij geen handen had om Hem aan te nemen. De eerste jaren was de Heere geen land van uiterste duisternis en mocht zij op de belofte leven.

Van lieverlede werd het gemis van de toepassing van Christus' gerechtigheid groter en werd een noodzakelijkheid om met God verzoend te worden geboren, gepaard met zeer zware overtuigingen van het heilig recht Gods, zo zelfs dat zij er zwaar onder

gebukt ging. De vloek der wet werd schier ondraaglijk, te meer, daar zij er met niemand kon en durfde over te spreken. Die nood der ziel bereikte een hoogtepunt toen zij zesentwintig jaar oud was. Het werd een verloren en afgesneden zaak, maar toen was het Gods tijd om haar ziel te redden onder de dienst van Ds. Bakker, Christelijk Gereformeerd predikant in Den Haag, zodat zij als een verlostte ziel dat kerkgebouw mocht verlaten, dat zij als een in zichzelf veroordeelde was ingetreden. Het was alsof alles van vrede getuigde en in de daaropvolgende tijd leefde zij heel dicht bij de Heere en wenste vaak heen te gaan, niet wetende wat er voor haar weggelegd was.

En in de verlovingsstijd hebben wij meer over God en Zijn dienst dan over wat anders gesproken. En als wij af en toe naar mijn moeder gingen in de Vlist met de bus 's zaterdags en lopende naar Gouda terugkeerden, hebben wij kostelijke geestelijke gesprekken gehad. Maar ook leerden wij door middel van mijn meisje een tweetal zusters in de natuur en in de genade kennen. Zij werden genoemd tante Sien en tante Wies, beiden wonende in Den Haag. Diepe achting en eerbied vervulde mij als ik die vrouwen hoorde spreken. Heel veel onderwijs heb ik van hen beiden gehad, zowel beschamend als bemoedigend onderwijs. Het was mij telkens weer een oorzaak van verwondering, als ik iets mocht beluisteren van de praktijk der godzaligheid.

Ik had reeds heel veel gesprekken aangehoord, maar nooit was ik zo gesticht als bij de gesprekken van bovengenoemde vrouwen.

Er worden soms heel lange gesprekken gevoerd over de leer, die naar de godzaligheid is, met het verstand, waarbij de mens niet God, maar zichzelf bedoelt, en waarbij de ootmoed en vernedering des harten ontbreekt. Soms wordt een verkeerde uitleg gevonden van een of ander Schriftwoord. Ook komt het voor, dat veel meer over de wet dan over het evangelie wordt gehandeld. Zulke redeneringen hebben mij nooit kunnen stichten.

Maar als met enkele eenvoudige woorden de kern van de waarheid werd genoemd, werd ik er door aangegrepen. En dat was telkens als ik bij tante Sien of Wies was, die van wettische godsdienst niets moesten hebben, maar leefden uit een sterk geloof in Christus Jezus. Dat is mij heel mijn verder leven bijgebleven. Met heilige jaloersheid heb ik aan hun voeten gezeten en zelfs hebben wij later Franny en Louise er naar vernoemd. Niet om afgoderij te bedrijven, maar om ze te eren als leesbare brieven van de vrije soevereine genade Gods.

Na vele jaren, zelfs een halve eeuw, herinner ik mij nog vele onderwijzingen uit die tijd. Anderzijds was onze verlovingsstijd niet zonder strijd, waar van alle kanten sterk geprobeerd is, om ons zo mogelijk van elkander los te rukken. Kennelijk onder de invloed van de vorst der duisternis, werden zelfs kinderen Gods daarvoor gebruikt.

Nog voor zij met mij omging, deed de Heere aan haar, die Hij voor mij bewaard had, de dierbare belofte toekomen en door het geloof omhelzen: Ps. 25:6 berijmd. En het was dus te meer opmerkelijk, dat van alle kanten bezwaren tegen die kennismaking werden geopperd.

Maar het ging door, ondanks verdachtmaking. De Heere had ons samengebracht en niemand kon ons scheiden. Bij de herinnering aan dat alles kan ik in de avond van mijn leven de goedheid en getrouwheid Gods wel eens in stilte bewonderen.

Jarenlang hebben wij grote steun van haar gehad. In voorspoed waakte zij voor een opgaan in de dingen van dit tijdelijk leven, en in tegenspoed steunde zij mijn wankelende schreden met haar sterk geloof. Hoeveel jonge mensen verbinden zich aan elkander zonder God in de wereld om grote en bittere teleurstellingen op te doen, en dat tot verwoesting van elkander. Zelfs velen, die onder de waarheid opgevoed zijn en

beter weten, volgen in het zo gewichtige stuk van het huwelijk eigen zin en wil. Gemengde huwelijken waren voor de zondvloed de aanleidende oorzaak van de afval van God en Zijn dienst. Maar dat is alle wentelende eeuwen doorgegaan, met het gevolg dat na korte tijd tot een volslagen heidendom gehele families zijn weggezonden. Maar daar tegenover staan gezegende geslachten, waarin de wonderen der genade verheerlijkt worden van geslacht tot geslacht.

God voegt soms genadig het nakroost van Zijn volk samen, tot instandhouding van Zijn Koninkrijk. Daarom moeten jonge mensen voorzichtig zijn in het kiezen van man of vrouw en de Heere vragen om raad en leiding. Dat kan veel ellende voorkomen voor hen zelf en voor hun nakomelingen. Het kan zo mooi gelijken en zo heel erg tegenvallen, als men God voorbijloopt. Maar met de Heere het leven door te mogen gaan, dat is een grote zaak, waar veel te weinig aan gedacht wordt.

Na deze raadgeving keren wij terug tot het aantekenen van onze levenservaring, voor onze kinderen en kleinkinderen.

Vanwege de heersende woningnood als gevolg van de eerste wereldoorlog, konden wij de door ons gekochte woning niet betrekken en hebben wij zelfs een kort geding moeten voeren voor de rechtbank, die ons gelukkig in het gelijk stelde, en ontruiming eiste van de bewoner.

Nadat wij lang gewacht hadden op het leegkomen van de door ons gekochte woning, kwam er eindelijk een mogelijkheid en zijn wij tenslotte gelukkig getrouwd, 6 december 1922 door Ds. J. Overduin met Joz. 24:15b: *Maar aangaande mij en mijn huis, wij zullen de Heere dienen.*

Aanvankelijk ging alles goed en wij wisten niet, dat er zulke grote beroeringen wachtende waren. Het begon met twist in de gemeente over de leer die gebracht werd door Ds. J. Overduin. Het was zo erg, dat op een keer 26 leden gesteld werden onder de eerste trap der kerkelijke censuur, waarbij ook ik behoorde, omdat er een gezamenlijk bezwaarschrift ingediend was. In die ellendige kerkstrijd was het op een keer, dat wij een diepe indruk kregen van de woorden: *Ga in uw binnenkamer, totdat de gramschap overga.* Daarbij kwam, dat mijn vrouw in verwachting was van ons eerste kindje en wij zeer bezwaard waren, om te bekennen dat door Ds. J. Overduin de waarachtige en volkomen leer der zaligheid verkondigd werd.

Na zware strijd hebben wij toen bedankt als lid der Ger. Gem. te Gouda. Wel waren wij daardoor veel vrienden verloren, en van velen totaal verkeerd begrepen, leefden wij bij Gods Woord en de geschriften onzer vaders, en hebben zelfs geestelijk menigmaal lieflijke ervaringen gehad van Gods onveranderlijke liefde en trouw.

Vooraf bij de geboorte van ons eerste kind, 28 oktober 1923, gaf de Heere levendige werkzaamheden aan de troon der genade of het een zaad voor de Heere mocht wezen en dat onze ogen dat nog zouden mogen zien.

Maar ook kregen wij bezwaren ten opzichte van ons werk, daar zich in het bedrijf waar ik als assistent-boekhouder werkte, een achteruitgang voltrok. Daar kwam nog bij dat de zoon van de directeur op een keer zeer spottend met het sterven van een bekend kind des Heeren, dat ruim was heengegaan. Met heilige verontwaardiging heb ik mij toen tegenover hem gesteld en het oordeel aangezegd, en dat de Heere het verachte volk Zijn oogappel noemt. Het een met het ander leidde tot ontslag in het voorjaar 1924, hetgeen ons niet weinig in de engte bracht, daar het in die tijd heel moeilijk was een passende betrekking te vinden.

Het was alsof ik geestelijk in een soort verdoving verkeerde. Ik kon maar niet op de

rechte plaats er mee komen. Wel heb ik getracht als reiziger te voorzien in de behoefte van mijn vrouw en kindje, maar alles scheen bij de hand te worden afgebroken. Moedeloos en ongelovig en zeer duister gesteld, had ik een benauwd leven. Maar ook daardoor een leven vol zonde en verdorvenheden, waarover ik mij later veel heb moeten schamen voor de Heere. Wat is de mens toch diep gevallen, dat hij in grote nood door de kracht van het ongeloof de weg naar boven niet kan vinden. Evenwel baande de Heere een weg om uit de benauwdheid verlost te worden.

Op reis raakte ik in gesprek met de heer W. H. welke een bedrijf had, waarvoor hij een reiziger zocht en in één week ontmoette ik hem driemaal, met dat gevolg dat wij bij hem in dienst kwamen gedurende een tweetal jaren, zodat wij ons huisgezin dat inmiddels uit vijf personen bestond onderhouden konden. Dat is gebleven totdat in 1927 de gelegenheid zich voordeed, om een winkel te beginnen in de meubelbranche in Gouda, op de Korte Tiendeweg 13.

12. WINKEL IN GOUDA

In het eerst ondervonden wij nogal wat vijandschap van de burens, omdat wij vanzelf 's zondags gesloten waren en zelfs gordijnen lieten zakken, opdat de mensen niet op de dag des Heeren voor de etalage zouden gaan staan kijken. In de eerste jaren ging het heel goed in de zaak, hoewel het gezin zeer uitgebreidde. Toen hadden wij wel goede jaren van 1927 tot 1933, maar toen kwam er een werkeloosheid, die schrikkelijke vormen aannam en jarenlang geduurd heeft.

Het waren bange donkere jaren voor de grote massa des volks. Vele zaken gingen ten onder en ook wij vreesden het ergste en dan had ik het uitermate bang en dat te meer omdat ik een groot bedrag aan geld in leen had van mijn zuster Margje, die weduwe zonder kinderen was. Ook verteerde mij de angst, dat de Naam des Heeren om mijnentwil zou gelasterd worden. Bovendien werden wij vaak bedrogen door onze klanten, die gekocht hadden op afbetaling, zodat het van lieverlee een verloren zaak scheen te worden.

Menigmaal vluchtte ik van benauwdheid naar het park, om er eens even uit te zijn. Als ik dan de mussen en de spreuwen zag pikken in het pasgemaaid gras, dan hebben wij vaak gesmeekt of de Heere voor mij en mijn vrouw en tien kinderen ook het nodige voedsel wilden schenken. Mijn gezondheid ging er onder lijden, de zware zorgen benamen mij de zo nodige levensmoed. Het bedrog der wanbetalers deed mij zulke ingrijpende indrukken omdragen van de diepte van de val in Adam. Maar wel was het menigmaal wonderlijk, hoe het oordeel Gods degenen trof die ons bedrogen hadden. Enkelingen werden gestraft met een plotselinge dood door een ongeval, hetgeen ons wel eens met verwondering heeft vervuld. Niettemin waren het zeer bange jaren, niet alleen voor ons, maar ook voor duizenden huisgezinnen, waarvan de man en vader werkloos was, en al werd er een klein bedrag door de overheid aan steun uitgekeerd, het was ternauwernood genoeg om niet te verhongeren, maar verder kon er niets gekocht worden.

En dan kwamen er moeders smeken om een bed en dekens voor de kindertjes en werkten daarbij sterk op ons medegevoel, zodat wij op mooie beloften te veel vertrouwden, doch menigmaal het gekochte slechts voor een gedeelte werd afbetaald. Daardoor kwamen wij echter zelf van lieverlede in grote zorgen.

Ook hadden wij toentertijd een knecht, die geheel in onwetendheid, zelfs als een heiden was opgevoed. Toen hij kwam vragen of hij bij ons kon komen als verkoper op de weg, kreeg ik medelijden met hem met het oog op zijn onsterfelijke ziel met deze woorden: *Gedenk der gevangenen, alsof gij mede gevangen waart*. Veel heb ik met de jonge man gesproken en ik heb hem de weg der zaligheid gewezen keer op keer. Maar

ik heb ondervonden, dat het bekeren van een mens een eenzijdig Godswerk is, want nadat wij hem liefderijk behandeld hadden, meer dan twee jaar lang, verliet hij ons en trachtte zelfs onze zaak in een verkeerd daglicht te stellen bij de klanten, die hij zelf aangebracht had. De Heere gaf mij bij het afscheid nog eenmaal te zeggen, dat we eenmaal beiden zouden staan voor de rechterstoel van Christus en dat wij door genade mochten geloven, dat wij vrij waren van zijn bloed. Hoe het verder met hem gegaan is, weten wij niet. God zij hem genadig en vergeve hem, wat hij ons heeft aangedaan. Deze persoon J.V. zal niet kunnen zeggen, dat hij het niet geweten heeft.

Het was voor mij in de druk dier tijden heilige ernst, en ons personeel ging niet zonder vermaning tot bekering daarheen, ook de stoffeerder niet, die weleens diepe overtuigingen gehad heeft. Wij hopen dat de Heere hem maar met genade moge aanzien.

Ook moet ik nog een geschiedenis vermelden, die in de dertiger jaren heeft plaatsgehad tot waarschuwing voor spotters. Mijn vrouw in verwachting zijnde, hielp op een keer in de zaak een klant, die wat kwam kopen. Schuin tegenover onze zaak was er een slagerij. De vrouw van de slager spotte tegen haar werkster met mijn vrouw, omdat zij in die toestand in de winkel durfde komen. Dat zag en kwetste mijn vrouw zodanig, dat zij schreide tegen mij, en ik werd aangegrepen door een heilige verontwaardiging en zei: "Vrouw, dat laat God niet over Zijn kant gaan, dat moet je eens achterop zien!"

Enkele weken later ging het gerucht, dat Mevr. L. kanker had in beide 'borsten. Het bleek al spoedig waar te zijn, het was bloedende kanker. In enige maanden tijd was die flinke, knappe vrouw tot een verschrikking voor zichzelf en voor de verpleegsters in het ziekenhuis. Toen zij gestorven was, trad de ontbinding zo snel in, dat men bij het begraven naar werd van de benauwde lucht, zodat men met de zakdoek voor de mond bij het graf stond. Dwaalt niet, God laat Zich door de nietige mens niet bespotten.

Nog een heel wat aangename en mij altijd bijgebleven zaak moet ik vermelden. Wij kwamen in kennis met een schatrijke heer, doordat wij een schip hadden gestoffeerd in opdracht van die heer. De Heere gaf mij heel veel vrijmoedigheid in het spreken tegen hen. Ook schreef ik vaak brieven aan hem. En hoewel wij het voor de Heere laten liggen, daar hij onverwachts aan een hartaanval overleden is, heb ik mij in later jaren menigmaal afgevraagd, waartoe zou dat alles toch hebben moeten dienen. Maar ook achtte hij mij zeer gelukkig, ondanks dat hij wist van mijn grote zorgen, welke hij ook zelfs wel heeft willen verlichten, door een bedrag aan geld te lenen, hetgeen ik later weer met rente heb terugbetaald. Hij zei dan wel eens: U bent rijker dan ik met al mijn geld en de Heere weet in hoeverre ook Hij in dat alles Zijn hand heeft gehad. De eeuwigheid zal alles openbaren, en wij zijn gelukkig als wij achter Hem mogen aankomen en alles in Zijn trouwe handen mogen leggen.

Wij hadden het voor het vlees zeer moeilijk in de jaren drie-endertig tot achtendertig, maar de Heere heeft ook wel eens zeer grote wonderen gedaan.

Op een keer kregen we een wissel van f 870.- met 14 dagen zicht van één onzer grootste leveranciers. In die twee weken werd juist genoeg verkocht om de kleinere betalingen te doen, maar meer ook niet. Zo verliepen de dagen, tot de laatste dag voor de vervaldag. Toen was het donderdag en marktdag in Gouda en daar was de laatste hoop dan ook op gevestigd. Het was reeds half een, en er was nog niet één cent ontvangen. Dat greep mij zo aan, dat ik achter in de winkel verborgen voor voorbijgangers weende als een kind en de Heere smeekte om uitkomst, wetende, dat

bij terugzending van die wissel het krediet bij die hoofdleverancier ernstig geschokt zou worden. Na enige tijd kwamen een man en zijn vrouw voor de etalage staan en keken scherp naar de winkel of zij zagen wat zij zochten. Binnenkomende zei de man: "Koopman, wij hebben gisteren alle winkels in Leiden afgelopen en vanmorgen hier in Gouda, maar zij hebben nergens wat wij zoeken, u heeft het in uw winkel ook niet staan, dus het zal wel tevergeefs zijn dat wij bij u binnenstappen, maar vragen mag toch wel even?" En door het geloof durfde ik zeggen: "Mijnheer, hier zult u wél slagen, gaat u maar even mee naar boven." Daar gekomen zag hij ineens staan, wat zij zochten, een mooi salonstel met rode, vochtechte prima stof bekleed.

Toen vroeg die man verwonderd: "Hoe wist u dat wij bij u slagen zouden?" Toen heb ik alles eerlijk verteld, en hoe ik in de nood tot God geroepen had, om wat verkoop, omdat ik een grote wissel betalen moest en het geld er niet voor had en dat ik reeds de volgende dag betalen moest. Zij waren beiden zeer onder de indruk, kochten nog meer artikelen, voor bij elkaar f 435,-. Hij betaalde mij vooruit, want hij zei dat hij een bidende koopman wel durfde vertrouwen. De levering der goederen mocht ik doen, als er gelegenheid was. Zeer verwonderd over en weer namen wij afscheid.

Na de middag stond ik weer op dat zelfde plaatsje achter in de zaak bedelend aan de Heere om nog zulk een klant, want ik had nu wel precies de helft, maar toch kon ik daar die grote wissel niet mee betalen. En weer worstelde ik met de Heere gelijk tevoren.

En ziet, weer kwamen er een man en een vrouw kijken voor de winkel. Eenvoudige werkmensen, die een smalle beurs hadden en dus aan hun bedrag gehouden waren, om hun huisje van de nodigste meubelen enz. te voorzien. Ik geloofde dat zij de andere helft van de wissel wel zouden hebben. Toen zij al een lijst van artikelen gekocht hadden, vroeg de man voor hoeveel hij gekocht had, want hij had niet veel geld. Zonder op te tellen zei ik: "U hebt voor f 435,- gekocht." "Hoe weet u dat, u hebt het toch niet opgeteld." Ik gaf het boek en zei: "telt u het zelf maar op." Het klopte precies en het was juist het bedrag dat zij bij zich hadden.

Verwonderd vroeg die man, wat daar achter zat. En weer vertelde ik alles eerlijk en wij allen waren diep onder de indruk. Ook hij betaalde vooruit, en nam hartelijk afscheid. Toen wist ik dat de Heere het geroep der ellendigen hoort. Wij waren zeer verwonderd, en zo zouden wij meer kunnen verhalen.

Om nog een opmerkelijke zaak te noemen. Eens was de nood weer zeer hoog gestegen, toen er een boer met zijn vrouw kwam om een groot karpert van prima kwaliteit. Toen hij bij het tonen der verschillende dessins iets zeer mooi vond, misbruikte hij Gods Naam. En zo kwam met kracht in mijn ziel: De vloeker zal in mijn huis niet komen, waarop ik hem vermaande, al deed ik het bevende. De man was verwonderd, beloofde het niet meer te doen, kocht nog meer en ging na betaling enigszins verlegen heen. Hadden wij maar meer vrijmoedigheid om zonden te bestraffen, de wereld zou meer achting voor ons hebben.

13. VERZOENING MET GOD

Doch nu moet ik iets gaan vertellen, waar ik met grote schuchterheid aan ga beginnen. Wij schreven reeds hoe in 1917 de Middelaar Gods en der mensen Zich aan mijn ziel geopenbaard had op krachtdadige wijze. Jarenlang had ik met vallen en opstaan uit het toevluchtnemend geloof geleefd, met veel inzinkingen, bestrijdingen en verzoeking, zoals dat in die stand van het genadeleven meestal is. Licht en donker wisselden af, alsmede zonde en genade, dat wil zeggen, dat bij alle verdorvenheden van de oude mens, de Heere Zijn hand niet geheel van mij aftrok en er wel eens zoete gewaarwordingen waren van de gunst Gods, onder het lezen van Gods Woord en

hetgeen daarop gegrond was.

Ook hielden wij de hand aan de huisgodsdienst, en onderwezen de kinderen met lust en liefde vanaf hun prille jeugd. Maar toen de jarenlange zorgen vermenigvuldigden, kwam ik onder de zo vreselijke macht van het ongeloof, dat mijn geestelijk leven er onder ging kwijnen, al hield ik de vorm van de godsdienst nog wel vast. Het scheen mij toe, dat ik onvermijdelijk te schande zou worden voor de gehele omgeving, al probeerde mijn vrouw mij te bemoedigen.

De ongelovige moedeloosheid voerde mij naar bittere vijandschap, welke een hoogtepunt bereikte op 5 december 1935. Reeds wekenlang was het zo erg geweest dat ik niet hebben kon, dat mijn vrouw goed van God sprak. Dan was er een wrevel en tegenstand in mijn ziel met harde gedachten van dat lieve Wezen, die mijn ziel verwoestte en die mij zeer onhandelbaar maken ging voor mijn huisgenoten.

Wij hadden jaren gehad, dat veel kleinmeubelen gekocht werden door jongelui, die elkaar met Sint Nicolaas een mooi geschenk gaven, bijv. een theemeubel of een mooie kapstok. Ook toen hadden wij met het oog daarop weer heel wat bijgekocht, maar de avond was voorbij en wij hadden zelfs geen handgeld gehad, terwijl de schuld bij de leveranciers weer zoveel groter geworden was.

Om 6 uur kwam er nog een vrouw een artikeltje kopen, waar slechts een kleinigheid aan verdiend werd en dat moest om 7 uur gebracht worden in de Heerestraat, nagenoeg aan het eind daarvan, hetgeen wel twintig minuten lopen was, terwijl het hevig stormde en hard regende. Dat was meer dan ik dragen kon.

Schier wanhopig riep ik uit: O God verbreek mijn vijandschap, want ik kom er in om. In de dadelijkheid werd ik krachtig bepaald bij deze woorden: *Drie zijn er in de hemel Die getuigen en Deze drie zijn Eén*. Daar kwam zoveel in mee van de majesteit en hoogheid Gods, dat ik geheel stilgezet werd in mijn woeden tegen God. En toen werd ik voor de vraag gesteld of God de oorzaak was van mijn nameloze ellende, of dat ik zelf de oorzaak was.

Toen werd mijn geest geleid naar het Paradijs, waar ik goed geschapen, maar in Adam peilloos diep gevallen en geheel verdorven was. Daar smolt de vijandschap weg als sneeuw voor de zon, vanwege het recht Gods. Daar kreeg ik dat recht lief, meer dan mijzelf. Daar schoot geen zucht tot zelfbehoud meer over, daar ging het trotse hoofd voor God op het blok en dacht ik niet anders dan dat ik zou verloren gaan.

Maar o eeuwig wonder, had de Vader als de Eerste persoon getuigd van Zijn recht, daar ging de Zoon getuigen van Zijn lijden en dood, dat Hij dat alles had willen lijden, niet alleen voor anderen, maar ook voor mij.

Onuitsprekelijke verwondering en blijdschap vervulde mij. Het pak van de schuld viel als het ware van mij af, toen ik in de geest stond aan de voet van het kruis. Nooit is het in woorden uit te drukken wat er dan in het hart omgaat. Die verandering, die zich in één ogenblik voltrekt, is niet in woorden weer te geven. Het duurde dan ook twaalf dagen voor dat ik er op een nacht wat van kon vertellen tegen mijn vrouw.

Nooit heb ik daarna meer die zwaarte van schuld en verlorenheid gehad. Als een ander mens stond ik tegenover de Heere en tegenover de mensen. De zorgelijke omstandigheden waren gebleven, maar er was meer overgave aan de Heere en enig geloof dat de Heere machtig en gewillig was om mij voor de ondergang te bewaren. Voor een geruime tijd gevoelde ik mij gelukkig en dat deed mij ook lichamelijk veel goed. Meer lust tot onderzoek van de waarheid, ging gepaard met een teerder leven voor de Heere, niet wetende dat er veel meer te leren viel en ook niet wetende, wat zware beproevingen mij nog te wachten stonden.

Het jaar 1936 was uitwendig vol zware zorgen, maar naar de inwendige mens was het

een gezegend jaar. Omstreeks die tijd gaven wij per maand een bedrag aan onze schoonouders die door vele ziekten in het gezin gedurende vele jaren al hun geld hadden moeten uitgeven en dus behoeftige mensen waren.

Op een keer, dat ik in de eenzaamheid was, legde ik mijn boeken voor de Heere open, met de droevige klacht, dat ik dat niet meer doen kon, want dat ik al mijn geld hard nodig had om mijn leveranciers te kunnen betalen. Ik vroeg de Heere hoe ik daarmee aan moest. Ik gunde die oude mensen dat geld wel, maar ik wilde ook eerlijk zijn tegenover mijn crediteuren. De Heere gaf genadig Zijn wil te kennen en bepaalde mij zeer krachtig bij Ps. 32:5, vooral bij deze woorden: *Laat zulk een dwang voor u niet nodig wezen. Wie God verlaat heeft smart op smart te vrezen, maar die op Hem vertrouwt, op Hem alleen, ziet zich omringd met Zijn weldadigheên.*

Daar ging zoveel van uit, dat ik zeer diep mocht buigen en uitriep: "Lieve Heere, dan zal ik volhouden, al worden ze tachtig jaren oud." Toen daalde er grote vrede in mijn hart en door het geloof heb ik toen lot en leven in Gods trouwe handen mogen leggen. En de Heere heeft alles wel gemaakt en niemand heeft aan ons een cent tekort behoeven te komen. Zijn Naam alleen de eer voor zoveel onverdiende goedheid. Dat neemt niet weg, dat bij wijze van spreken de vaart zorgelijk was.

Op een keer mij blind sturende op de cijfers in de boeken zei ik tegen mijn vrouw dat wij het niet zouden kunnen redden, wij moesten geheel vastlopen. Mijn vrouw zeide dat zij geloofde dat de Heere niet zou toelaten dat er een deurwaarder komen zou om de boel op te schrijven. Ik sprak door moedeloosheid, dat zij niet op een wonder moest zitten wachten en dat zij niet goed wist, hoe wij er voor stonden.

Zij zweeg tegen mij, maar sprak met haar God: "Heere heb ik dan een wondergeloof?" En de Heere sprak tot haar met het psalmvers waarin voorkomt: *Ja Gij zijt die God, die de oren, wonderen doet op wonderen horen.*

En daar sprak zij uit met grote levendigheid en vrijmoedigheid en was mij tot zeer grote steun. En de Heere heeft het letterlijk en wonderbaarlijk waar gemaakt, gelijk in het verdere genoegzaam blijken zal.

De Heere heeft haar een sterk geloof geschonken onder alle omstandigheden des levens, alsook een sterk gezond gestel, terwijl ik voor mijn 50ste jaar zeer zwak was, en zeer zwak in het zenuwgestel. De Heere alleen weet, dat ik in haar altijd de meerdere erkend heb, beide in het natuurlijke als in het geestelijke leven, zodat ik in al mijn zwakheden een grote steun aan haar heb mogen hebben.

Zo zijn wij het jaar 1937 ingegaan met veel zorgen, maar ook met een aanwijzing van de Heere, dat ik minder vertrouwen moest op de goede belofte dergenen, die om goederen kwamen op afbetaling. Ik moest het net in dat opzicht werpen aan de andere zijde van het schip, dat wil zeggen, alleen gaan verkopen op kontante betaling. Onder Gods voorzienig bestel kregen wij een goede verkoopkracht en van lieverlede werden onze zware zorgen verlicht.

Totdat er in het daarop volgende jaar een zeer grote verandering plaats greep, wat ons innerlijk leven in zeer grote beroering bracht. Doordat wij thuiszittende mensen waren, waren onze tien kinderen niet gedoopt, hoewel ze wel onderwezen waren en altijd naar de Gereformeerde Gemeente ter kerk gingen en ook ter catechisatie.

Op een keer begon mijn oudste dochter die veertien jaar was over het feit dat zij nog niet gedoopt was en dat de volwassen doop zo zwaar was. Dat ging mij door merg en been heen, en ik gevoelde dat zij daar bezwaard onder was. Dat deed mij veel in stilte zuchten om een oplossing. Na enige dagen kwam de Heere mij zeer krachtig bepalen bij Jes. 54:6. *Want de Heere heeft u geroepen als een verlatene vrouw en bedroefde van geest.* Dat ging gepaard met een heilige jaloersheid ten aanzien van hen die

mochten opgaan naar de voorhoven des Heeren, om het Woord Gods te horen.

Aangezien dat gebeurde, toen ik op de weg was voor de zaak, kon ik dat voor mijn vrouw niet verzwijgen bij mijn thuiskomst. Tot mijn verwondering sprak zij naar mijn hart, en raadde mij te gaan naar de dominee, dat was *Ds. de Blois*, en dan te trachten de reeds jaren bestaande geschillen op te lossen. Dat te meer daar zij voor de komst van die leraar naar Gouda, de Heere gebeden had om een knecht des Heeren, om haar kinderen te onderwijzen.

Zij had volledig vertrouwen, dat er te praten zou vallen en dat bleek ook. Er was alleen de moeilijkheid, dat er een kerkenraadsbesluit onder de leiding van een vorige predikant vastgelegd was, dat zij, die zich onttrokken hadden alleen met openbare schuldbelijdenis voor de gemeente konden terug komen. Dat vond ik een groot bezwaar, omdat de schuld voor het grootste deel lag bij Ds. Overduin, zowel wat betref de leer als het leven.

Na enige woorden gewisseld te hebben, vertrok ik met de toezegging, dat deze zaak op de kerkenraad besproken zou worden. Daarop kwamen de dominee en een ouderling op bezoek, en de Heere gaf vrijmoedigheid om te spreken en het viel wederzijds zo goed en vlak, dat het een onvergetelijke ure geworden is. Daarop werden wij toegelaten als leden der gemeente en werden onze tien kinderen tegelijk gedoopt, hetgeen gepaard ging met diepe indrukken van de wonderlijke wegen des Heeren.

Ook rustte de goedkeuring Gods kennelijk op deze zaak en wij kregen weer vrienden, en hielden 's zondagsavonds gezelschap aan huis, waarbij vaak onderwijs gegeven en ontvangen werd, en de liefde onderling bloeide in die dagen. Juist door vertrouwelijke samenspreking werd ik bekend gemaakt met een tekort in mijn geestelijk leven. Op zekere keer werd mij de vraag gesteld, hoelang de Heere Jezus in het graf gelegen had. Het antwoord was niet moeilijk, drie dagen en drie nachten, gedeelten voor een geheel gerekend. Daarop werd mij geraden daar niet zo lang over te doen, dat wilde zeggen, dat mij wel geschonken was, het pak van schuld te mogen verliezen aan de voet van het kruis, maar dat het zulk een grote weldaad was, als men de opgestane Levensvorst mocht kennen in de kracht Zijner opstanding en met Job mocht kunnen zeggen: *Ik weet, mijn Verlosser leeft*. Job wist dat er een Verlosser was, ten tweede dat het zijn Verlosser was, maar ook ten derde dat zijn Verlosser leefde. Ik kende Christus in de staat Zijner vernedering, maar niet in de staat Zijner verhoging.

Door dat gesprek werd ik er op gewezen, dat het pak van schuld wel weggevallen was, maar dat de vrijspraak van de rechter niet was afgekondigd in het hart. Daar heb ik gedurende meer dan een jaar mee gelopen, tot op de 2e Paasdag 1938.

Bij het ontwaken gaf de Heere mij levendige arbeid aan de troon der genade voor al Gods knechten en vooral voor onze eigen leraar, of de Heere Zijn Geest wilde geven en opening der Schrift.

Zo zijn wij naar de kerk gegaan en daar gezeten, kwam er een buitengewone behoefte en begeerte in mijn hart de opgestane Christus te mogen ontmoeten, gelijk Maria Magdalena en de discipelen Hem ontmoet hadden op de dag Zijner opstanding. Een heimwee van verlangen vervulde mij geheel en al. En de Heere wilde mijn begeerte vervullen, het was alsof Hij naast mij stond. Niet bij wijze van een gezicht of visioen, maar in de geest.

Toen kwam de vraag in mijn ziel, waarom er een engel kwam om de steen af te wentelen die het graf afsloot, terwijl de verheerlijkte Immanuël toch 's avonds bij de discipelen kwam, toen de deuren gesloten waren. Ik moest maar zeggen: *Heere Gij weet het, en geef het mij toch te kennen*.

Toen kreeg ik hemelse onderwijzingen en Goddelijke lessen, die zoeter waren dan

honing, ja dan honingzeem.

Die steen was een teken van het recht Gods. De Vader was door Christus in Zijn recht voldaan en verheerlijkt en daarom zond Hij de engel om die steen af te wentelen. Ook had Christus volmaakt de wet vervuld, en daar was het leven op beloofd zodat Hij van de dood niet gehouden kon worden. Christus had voor al de Zijnen door lijden en sterven de schuld verzoend en door Zijn volmaakte gehoorzaamheid aan de wet voor al de gegevenen des Vaders het leven, ja het eeuwige leven verworven, en dat niet alleen voor anderen maar ook voor mij, *waarvan de Vader door de Heilige Geest een klaar getuigenis gaf in mijn ziel, tot zeer grote verwondering en aanbidding*. Wij hadden van de preek niets gehoord, maar hadden gemeenschap met de levende Verlosser Zelf.

Een onvergetelijke zaak voor mij, die niet gemakkelijk in woorden is weer te geven. Maar toen kreeg ik meer rust in de ziel dan ooit te voren, gedurende enige tijd een nabij leven bij de Heere. Niet wetende, wat de Heere met mij voor had, kreeg ik een zeer sterke begeerte naar meer kennis van de grondslag der oude en beproefde waarheid, die naar de godzaligheid is. Het *schatboek van Ursinus* heb ik avond aan avond onderzocht en veel aantekeningen gemaakt, geen flauw vermoeden hebbende, dat ik daar later nog veel gemak van hebben zou bij de behandeling van de Heidelbergse Catechismus.

14. GEROEPEN TOT EEN AMBT

Op een zomermiddag bezig zijnde met het meten en afknippen van een dure soort linoleum en daaraan met grote aandacht bezig zijnde, kwam geheel onverwacht met grote kracht tot mij hetgeen wij lezen in Joh. 17:20: *En Ik bid niet alleen voor dezen, maar ook voor degenen, die door hun woord in Mij geloven zullen*.

Wat daar plaats had greep mij zodanig aan, dat ik niet in staat was mijn zaak te behartigen. Ik was er geheel van doortrokken, dat ik door het geloof mocht omhelzen, dat ik in de voorbedding van de verhoogde en verheerlijkte Middelaar begrepen was, hetgeen een ongekende blijdschap ten gevolge had. Maar dat niet alleen, maar ook dat de Heere mij geroepen had tot de dienst des Woords, hetgeen mij deed beven, vanwege de grootheid van de zaak én ziende mijn totale onbekwaamheid en de zo buitengewoon zware verantwoordelijkheid aan dat ambt verbonden. Doch ik moest geloven, dat het er toe komen moest, omdat Christus niet alleen voor mij bad, maar ook voor degenen die door dat gepredikte Woord in Hem geloven zouden. Indien ik ooit de kracht van Christus' voorbedding gevoeld heb, dan was het toen.

Ik besepte levendig dat die voorbedding onafwijsbaar was, gegrond op Zijn Middelaarsbediening. Maar hoe dat kon en ooit zou kunnen was voor mij een diepe verborgenheid. Mijnerzijds kon daar nooit wat van komen. Immers was ik al te oud en vader van een gezin met tien kinderen. Vooral de grootheid van de zaak en de vreesachtigheid van mijn aard, deed mij vragen of de Heere het toch van mij wilde wegnemen.

Ook mijn vrouw meende in de eerste tijd, dat het van mij zelf was, of een strik des satans, hoewel dat later geheel anders geworden is.

Zo had ik dagenlang een zeer zware strijd te doorworstelen. Op een keer begaf ik mij naar de werkplaats, waar het personeel aan het werk was, om te zien, hoe het stond met de werkzaamheden. Midden op de straat die leidde naar de stoffeerderei overviel mij een grote ontzetting. Het was een nog nooit van mij gekende indruk van het vreselijk lot dergenen die verloren zijn gegaan. Het was alsof het gekerm der

verdoemden mij in de oren klonk. Dat had ik nooit tevoren zo gehad, en heb het daarna ook nooit meer gehad. In enkele ogenblikken was mijn lichaam overdekt met zweet. Wankelend ging ik naar die werkplaats en ik moest mij vasthouden aan een trap, die naar boven leidde, waar het personeel was. Daar riep ik uit in grote zielsangst: "Heere wat hebt U daarmee te zeggen?"

De Heere toonde mij dat Hij gestorven was op het vloekhout des kruises om diep gevallen zondaren en zondaressen te verlossen van die eeuwige ellende, die ik zojuist had ingeleefd ten aanzien dergenen die reeds verloren waren gegaan.

Toen was het of die lieve Borg vroeg, of ik er nog op tegen had, om het evangelie uit te dragen? Daar Hij Zich er voor doodgeliefd had aan het kruis om de Zijnen te verlossen van de eeuwige verdoemenis, en om hen te schenken het eeuwig zalig leven, moest ik door de liefde overwonnen gewillig aanvaardden met overgave, wat de Heere met mij voor had. De weerstand was gebroken en de roeping aanvankelijk zeer versterkt, maar het besef van diepe onbekwaamheid bleef. Het behartigen van de zaak was mijn plicht, maar het hart was er niet meer zo bij. Als ik met de verkoper, die voor de zaak de boer op ging, meeging, was het mij niet mogelijk de klanten zelf te bezoeken.

Ik voelde mij als een vreemdeling in zaken, en die reiziger zei meer dan eens tegen mijn vrouw: "U kunt gerust geloven, dat uw man een roeping heeft en ik zie dat hij niet meer met zijn hart bij de zaak is." Later is hij er echter geheel anders over gaan denken, toen hij zijn werk bij mij beëindigde, om een zaak voor zichzelf te beginnen, samen met de stoffeerder die zeven jaar bij mij gewerkt had, en van wie ik heel veel hield. Bittere smaadheid en verachting is van toen af ons deel geweest. Dat is heel ver gegaan en de Heere heeft meermalen bijzonder ondersteund, anders waren wij onder het leed bezwaken.

Om slechts enkele van die bemoedigen te noemen, niet om onzentwil, doch ter verheerlijking van de God van ons leven. Op zekere keer was ik in de werkplaats bezig en werd ik zo ontzettend moedeloos vanwege de verdraaiing van woorden en feiten door degene, die ik in die dagen van die roeping in vertrouwen er wat van verteld had, dat ik niet verder leven kon. Maar de Heere richtte mij uit de ellende op met Jes. 25:8: *en Hij zal de smaadheid Zijns volks van de ganse aarde wegnemen*. Dat gaf zulk een sterkte aan mijn ziel en een overgave aan de Heere dat ik er voor even weer tegen kon. Maar ook maar voor een klein poosje.

Zo was het op een zondagavond dat wij beiden, mijn vrouw en ik, in diepe verslagenheid verkeerden, omdat de meeste vrienden, ook van Gods volk de praatjes geloofden en wij zeer veracht waren. Van moedeloosheid was ik lang voor de tijd naar bed gegaan, geen moed meer hebbende om de week in te gaan. En toch had ik nog altijd de indruk dat de Heere mij geroepen had tot het leraarsambt.

De Heere had mij op een keer getoond, dat er oorlog komen zou en dat de kerk des Heeren in grote benauwdheid komen zou, gelijk die ook gekomen is in de jaren '40-'45. Dat deed mij zeer ontroerd vragen of de Heere ons land en volk en vooral Zijn kerk in Nederland niet overgeven mocht in de macht des vijands. Toen kwam met kracht op het hart hetgeen wij lezen in Jesaja 32:1: *Ziet een Koning zal regeren in gerechtigheid, en de vorsten zullen heersen naar recht*. Dat bemoedigde mij zeer, want Koning Jezus zou regeren in gerechtigheid. Er zou niets kunnen gebeuren zonder dat Hij het toeliet. Al zou Hij vanwege de zonde van land en volk doortrekken met het oordeel, Hij zou regeren in gerechtigheid, ten goede van de Zijnen. En Zijn vorsten, Zijn knechten, hoe zou het hun gaan onder het oordeel? Zij zouden heersen naar recht, dat is, zij zouden blijven heersen in de bedieningen des Woords over de schapen van de goede Herder in zachtmoedigheid en kracht des Geestes. Ik had geloof er voor, dat

ik er een van zou mogen wezen.

Maar op de bovengenoemde zondagavond kon ik er niets meer van bekijken. Men vertelde zo ontzettend veel lelijks van mij op zakelijk en op geestelijk gebied beide, er was voor mij geen levensruimte meer over.

Terwijl ik te bed lag kwam ook mijn vrouw in die bittere nood, dat zij de Heere smeekte of er in Zijn ganse lieve Woord nog één woordje van troost voor ons stond. Zij sloeg Gods Woord open en daar las zij Jes. 51:22-23: *Alzo zegt uw Heere, de Heere en uw God, Die Zijns volks zaak twisten zal; Zie Ik neem de beker der zwijmeling van uw hand, de droesem van de beker Mijner grimmigheid; gij zult die voortaan niet meer drinken. Maar Ik zal hem dien die u bedroefd hebben, in de hand zetten, die tot uw ziel zeiden: Buig u neder, dat wij over u gaan; en gij legde uw rug neder als aarde, als een straat degenen, die daar overgaan.*

Zij vond dat wel een zeer troostrijk en gepast woord, maar vroeg aan de Heere of dat nu waarlijk voor ons was. En in dat zelfde ogenblik verloor Hij mij, daar niets van wetende, uit de knellende banden, zodat ik uit mijn bed stapte en door het geloof sprak: "Vrouw, de benauwdheid is geweken en die komt nooit meer terug."

Wij waren verlost en die benauwdheid, vanwege de smaadheid en laster is inderdaad nooit meer teruggekomen, hoewel de praatjes nog niet ophielden, maar zij benauwden ons niet meer. Wij konden het overgeven aan Hem, Die recht en gerechtigheid heeft tot de vastigheid Zijns troons. En de Heere heeft alle vijanden beschaamd en ons uit de zeer diepe vernedering opgehaald. Zelfs hebben de oordelen Gods sommige der felle vijanden getroffen. Achter de felle aanvallen der bittere tegenstanders zagen wij de woede des satans, die het ons onmogelijk wilde maken om ooit Gods kerk te kunnen dienen.

En al gaat het niet altijd zo diep er door als bij ons, wij geloven dat allen die waarlijk van God geroepen worden om het evangelie te verkondigen door de vorst der duisternis heftig bestreden en vervolgd worden. De duivel weet niet alles, maar wel heel veel en is altijd bang dat hij door de bediening des Woords onderdanen zal verliezen. In het vervolgen en benauwen van hen, die met een roeping tot het leraarsambt lopen, heeft de duivel vele handlangers, en die zoekt hij niet bij openbare vijanden en goddelozen, doch bij blote belijders en liefst begaafde en belezen krachtfiguren. Die kan hij daarvoor het best gebruiken, dat deed hij reeds van de val van Adam af.

Hebben de Joden niet altijd de profeten vervolgd, soms tot in de dood? Kocht het Sanhedrin geheel onder satans macht dan niet enige valse getuigen om, om de Heere Jezus onder een schijn van godsdienst ter dood te veroordelen? Hebben zij niet evenzo gehandeld om Stefanus te vermoorden? Als de Heere Paulus riep tot Zijn dienst, was de duivel in Damascus in de weer, om hem zo mogelijk te doen vermoorden door de vrome Joden met al hun wettische godsdienst.

Laten zij, die een roeping hebben tot het ambt van herder en leraar zich erop voorbereiden, dat de hel los breekt, zodra het openbaar wordt. Had ik mij in achtgenomen en het voor mijn personeel kunnen verbergen, het had mij veel, heel veel ellende kunnen besparen. Maar als men vol van een zo gewichtige zaak is en men heeft vertrouwen in elkaar, is het te begrijpen, dat men ter verklaring van de emoties wel eens iets loslaat, waar men later spijt van heeft, vooral als de zaak verdraaid en misvormd voorgesteld wordt. Maar de Heere is geen ledig aanschouwer en Hij heeft gezegd: *Die Mijn volk aanraakt, raakt Mijn oogappel aan.* Degene, die door kwaadsprekerij ten onrechte gesmaad wordt, kan het gerust aan God overlaten om recht te doen.

Wij weten best, dat wij allen grote gebreken hebben, waar wijzelf de meeste last van

hebben, maar de lasteraar en leugenspreker zal niet op aarde bevestigd worden. Zij vallen in de kuil die zij voor Gods volk gegraven hebben. Dit hebben wij niet geschreven om medelijden voor ons op te wekken. De Heere heeft alles wel gemaakt, en Zijn woorden waar gemaakt en de smaadheid van ons weggenomen.

Het is ook voor ons nuttig en nodig geweest om ons diep te vernederen, opdat wij in ons ambtelijk leven voor dwaze hovaardij en geestelijke hoogmoed bewaard zouden blijven. Ook om te leren, dat men met openhartigheid voorzichtig moet zijn. Alleen als men elkaar jarenlang gekend heeft als oprecht en betrouwbaar, kan het wel eens aangenaam zijn als men vrijuit praten kan.

Het kiezen van vertrouwde vrienden vereist een grote mate van mensenkennis. Er zijn mensen die achter een vriendelijk gelaat een vals hart en een wreed karakter verbergen. Ik ben later wel eens dankbaar geweest, dat ik die moeilijke les heb moeten leren, voordat ik ambtsdrager geworden ben. Hoewel er altijd veel te leren zal overblijven, gaat men door zulke bittere teleurstellingen wat voorzichtiger worden.

Maar om verder te gaan, de oorlogsdreiging nam voortdurend vastere vormen aan. De stemming onder het volk van God werd er somberder door, al werd wel grondig erkend, dat de oordelen Gods rechtvaardig verdiend waren. Het was zo heel goed te zien, dat donkere wolken zich gingen samepakken. De mobilisatie brak aan met alle daaraan verbonden moeilijkheden. Onder andere inbeslagname van de auto, waarmede wij de boer op gingen voor de verkoop, en het duurder worden der goederen, gepaard met algemene onrust en verslagenheid.

Ziende op een gezin van twaalf personen, en wat er van worden moest, als ons land in een oorlog zou betrokken worden, was het leven moeilijk. Al waren er ogenblikken van stille berusting en overgave aan de Heere, Die machtig was ons te bewaren voor rampen en onheilen. Zo brak het jaar 1940 aan, met het gevoel van snelnaderende oordelen en gerichten.

Wij werden steeds meer erop voorbereid, dat ook Nederland betrokken zou worden in een vreselijke wereldoorlog, daar Duitsland, tot de tanden bewapend, al Oostenrijk overweldigd had en eiste dat de zogenaamde Sudeten-Duitsers wonende in het naburige Tsjecho-Slowakije bij Duitsland moesten komen.

Iedereen begreep, dat ons land gevaar liep, door de Duitsers te worden bezet, hetgeen ook werkelijk na 5 dagen van strijd en verschrikking plaats had. Rotterdam was gebombardeerd en brandde als een fakkel, terwijl meer steden hetzelfde lot getroffen zou hebben als ons leger niet gecapituleerd had. In die vijf verschrikkelijke dagen is veel gebeurd en vele mensen in Rotterdam stierven door het bombardement. Vele van onze militairen waren gesneuveld, voor vele miljoenen was schade aangericht. En toch was tijdelijk enige verlichting van de zo uitermate zware benauwdheid waar te nemen, daar de strijd ogenschijnlijk ten einde was. Later zou blijken hoe vreselijk het is om bezet gebied te zijn.

Toch maakte de Heere in de vijf dagen van verschrikking nog lieve bemoeienissen met ons. De burgemeester had bevolen zo veel mogelijk beneden en niet boven te slapen, met het oog op de brandbommen, die mogelijk afgeworpen zouden worden vanuit vliegtuigen. Daarom lagen wij en alle tien kinderen beneden en hielden mijn vrouw en ik om de beurt twee uur de wacht. Zo was dus mijn vrouw bij het wachten getuige van een grote terugtocht van een deel van het Nederlandse leger. En dat greep haar hevig aan, en deed haar vragen: "Heere wat gaat U doen, met ons en ons arme zaad?" En daar kwam met kracht in haar hart: *Waar het bloed der verzoening gestreken was aan de bovendorpel en aan de zijposten, daar ging de verderfengel voorbij.* Daar werd zij zo door gesterkt, wetende dat ook zij veilig mocht zijn achter

het bloed des Verbonds, dat zij niet langer de wacht bleef houden, zeggende: Ik mag gaan slapen en de Heere waakt over ons en de onzen. Dat is gebeurd, er is geen haar van ons hoofd gevallen.

De burenen die altijd zeer vijandig geweest waren, omdat wij anders leefden dan zij, grepen toen de slip van de Joodse man, gelijk men wel eens zegt. Een hunner vroeg mij: *Buurman, zouden wij nu sterven moeten?*

En daarop mocht ik vrijmoedig zeggen dat wij bewaard zouden blijven en dat de Heere het beloofd had. Dan schepten zij moed, denkend dat er dan in de onmiddellijke omgeving toch wel geen bommen zouden vallen. Na de capitulatie was er tijdelijk enige verlichting. Het scheen dat het met de bezetting nog wel mee zou vallen. De Duitsers vermeden de eerste tijd zo veel mogelijk botsingen, omdat zij daar zelf groot belang bij hadden. In het geheim werden echter plannen beraamd, die later hun vreselijke uitwerking aan den lijve zouden doen gevoelen. De Nederlandse gulden begon de waarde te verliezen, gelijk met de snelle ontwaarding van de Duitse mark. Alles werd door de Duitsers zogenaamd gekocht, maar met Hollandse guldens betaald. In snel tempo werd alles duurder, en de goederen schaars, en van lieverlee werden daardoor onze zorgen minder.

Maar voordat wij daarmee verder gaan moeten wij melden, dat in juni 1940 wij een attest kregen van de kerkenraad om onderzocht te worden door het curatorium van de Theologische School te Rotterdam, aangaande de roeping tot het leraarsambt. Het wonderlijke was, dat ik daar gekomen zijnde, direct aanvoelde dat één der curatoren mij niet vertrouwde, zodat ik niet kon uitkomen en nagenoeg verstomde. Het was mij duidelijk, dat het onmogelijk was mij toe te laten tot de Theologische School.

Diep teleurgesteld en geschokt moest ik mij weer bezighouden met de zaak en mijn gezin. Ik kon de weg des Heeren met mij niet begrijpen. Ik kon onmogelijk vergeten, wat er dienaangaande had plaats gehad en wat de Heere gesproken had en toch was ik nagenoeg verstomd op het curatorium. Intussen werd het meer en meer duidelijk dat het Gods tijd nog niet geweest was. Het werd steeds drukker in de zaak, de omzet steeg, de zorgen werden minder, al werd over het algemeen de toestand, waarin ons land en volk verkeerde steeds benauwder.

In overgave aan de wil des Heeren mochten wij achteraan komen, terwijl een grote lust en liefde aanwezig was om Gods Woord en vooral de Dogmatiek ernstig te onderzoeken. Het Schatboek van Ursinus werd van woord tot woord gelezen met aantekening van de voornaamste zaken. Vele avonden hebben wij doorgebracht met grote liefde en belangstelling voor de waarheid die naar de godzaligheid is. Later heb ik daarvan groot gemak gehad, zelfs jarenlang. Hoe ik mij op die wijze oefende in de kennis van de waarheid en waartoe dat alles dienen moest, wist ik helemaal niet. Het was slechts een opgewekte begeerte om met de Heere en Zijn Woord bezig te mogen wezen.

Later heb ik de goedheid en de wijsheid Gods wel eens mogen bewonderen dat Hij mij in alle stilte Zelf al begon te leren ter voorbereiding voor het werk dat Hij voor mij in Zijn kerk te doen had. De Heere leidde mij in wegen die ik niet doorzien kon. Enerzijds bleef het mij zeer klaar bij dat ik voorbestemd was tot arbeid in Gods kerk op aarde, anderzijds was het schijnbaar onmogelijk om daartoe ooit te komen. Al werd er in die tijd goed verkocht, zodat de zorgen verminderden, mijn hart was vaak meer bezig met de waarheid, dan met de zaken in de winkel.

Zo bleef het tot juni 1942 en op mijn verzoek kreeg ik andermaal een attest van de

kerkenraad, waarmee wij ons weer mochten wenden tot het curatorium. Dit keer had ik wel vrijmoedigheid om te getuigen van hetgeen in mijn hart leefde. Toch werd mij bij monde van de voorzitter meegedeeld dat ik weer was afgewezen, hetgeen mij zeer verwonderde.

Ik kon daardoor die verwondering niet verbergen, en vroeg hoe dat mogelijk was en of men uit de Schrift bewijzen kon, dat ik dwaalde, hetzij in mijn persoonlijk genadeleven, hetzij in die roeping.

Daarop werd geantwoord, dat zulks niet op hun weg lag en dat ik mij moest onderwerpen aan de beslissing die genomen was. Toen heb ik gezegd, dat ik dat wel doen zou, maar dat zij dan maar moesten zeggen tegen Koning Jezus: "Wij willen die man uit Gouda niet."

Ik gevoelde mij ontslagen van de verantwoordelijkheid en ging zelfs opgewekt terug naar Gouda.

Toen ik echter nog maar even thuis was, werd ik vreselijk aangevallen door de duivel, dat niet alleen die vermeende roeping enkel dwaze inbeelding was, maar ook dat ik op een valse grond zat voor de eeuwigheid en dat bracht mij aan de rand der wanhoop. Als de Heere mij in dat dodelijk ogenblik niet bewaard had voor zelfmoord, ik had mij zeker van het leven beroofd, doordat er juist de gelegenheid voor aanwezig was.

Ik bevond mij in de onmiddellijke nabijheid van een zolderluik, waar een touw bij hing, waarmee stoelrompen werden opgetrokken ter berging op de bovenste zolder. Dat ik mij daar niet verhangen heb door de aanporring van de vorst der duisternis, is mij vaak voorgekomen als een groot wonder van Gods bewarende hand.

Toen de zielennoed op het hoogst gestegen was, kwam mij met grote kracht het woord voor de aandacht, hetwelk wij lezen in Ps. 9:14b: *Gij Die mij verhoogt uit de poorten des doods*. Daarmee ging gepaard een verbreking der hevige zieleangsten, een verlossing van des satans macht, en een onbeschrijfelijke overgave aan die God, Die mij redde uit de zwaarste zielennoed, die ik ooit gekend heb.

Het geloof in de belofte Gods deed mij alle leed en ellende loslaten en een levendige hoop deed ziel en lichaam opveren uit de zeer diepe moedeloosheid.

En die hoop werd niet beschaamd, slechts een paar dagen reeds daarna kreeg ik bezoek van *Ds. de Blois*, die informeerde hoe ik het er mee had, dat ik afgewezen was. Nadat ik het een en ander had meegedeeld, vroeg hij of ik de gemeente van Gouda zou willen dienen als ouderling, waarop ik antwoordde, dat ik rustig hoopte te volgen de weg die de Heere met mij wilde houden.

Enkele dagen daarna werd in de gemeente bekendgemaakt, dat ter aanvulling van de kerkenraad enkele broeders door de kerkenraad verkozen waren tot kandidaten voor het ouderlingschap en wel W. Blom en Chr. van Dam en dat het de volgende dag ledenvergadering was, om daaruit de keus te maken.

Uit de vier kandidaten voor ouderling werden Blom en ik met meerderheid van stemmen gekozen.

De voorzitter Ds. de Blois vroeg aan Blom of hij het ambt wenste te aanvaarden. Maar tot aller ontsteltenis zei Blom op mij wijzende: "Als hij het aanneemt wil ik het niet wezen."

Grote ontroering in de vergadering was het gevolg. De voorzitter was ook verbaasd, en vermaande broeder Blom ernstig en dat te meer daar ik hartelijke verzoeningsgezinde woorden tot Blom sprak, en wel dat ik gaarne bereid zou geweest zijn, mij om zijnentwil terug te trekken, indien niet juist in de morgen van diezelfde dag de Heere mij krachtig overtuigd had, dat ik bij een eventuele benoeming door wettige meerderheid van stemmen, deze ambtelijke verantwoordelijkheid zou moeten

anaarden. Dus was het verloop der besprekingen zo, dat ik ouderling werd en Blom door onverzoenlijkheid zichzelf uitgesloten had. Hij is daardoor zelfs nooit meer door de kerkenraad als kandidaat voor ouderling gesteld.

Bevestigd zijnde in het ambt, moest ik reeds de eerste zondag daaropvolgende, de dienst openen met het opgeven van de aanvangspsalmen en schriftlezing, hetwelk mij eerst wel schokte. Toch mocht ik het doen zonder fouten te maken. Later heb ik preek gelezen als het mijn beurt was.

Op huisbezoek ging ik met ouderling W. van Dam en daarin vond ik een grote tegemoetkoming voor het verlangen om ook iets te mogen doen als eenvoudig middel ten dienste van de gemeente des Heeren.

Daarbij deed ik die tijd enige ervaring op in kerkelijke zaken, terwijl de lust tot onderzoek van Gods Woord mij menigmaal tot nut en lering was.

15. ERNSTIGE ZIEKTEN

Ondanks toenemende spanning vanwege de gevaren van de bezetting van ons land door de vijanden, hadden we geestelijk een lief leven. Voor het uitwendige ging het in de zaak beter dan in de dertiger jaren, zodat geen financiële zorgen ons meer neerdrukten. Stijgende prijzen, schaarste aan goederen waren algemeen, omdat heel veel goederen naar Duitsland gingen. In toenemende mate begon men te vrezen voor hongersnood, terwijl steeds strengere maatregelen genomen werden door de bezettende macht, waardoor de oprichting van het ondergronds verzet plaats had. Steeds meerdere slachtoffers vielen voor de vuurpelotons, hoewel het gedurende het jaar 1943 nog maar weinig was, in verhouding van 1944 en voorjaar 1945.

Ook hadden in die oorlogsjaren de medici te kampen met gebrek aan de vereiste medicijnen voor zieken, vooral ook in de ziekenhuizen. Ook ons gezin moest daaronder lijden. Omstreeks Pinksteren begon mijn echtgenote last van oververmoeidheid te krijgen. Om goed rust te kunnen nemen is zij toen een paar weken naar onze zuster Margje gegaan, maar daarna weer in eigen huis bedlegerig geweest.

De dokter dacht steeds, dat zij nog een kind zou krijgen, ofschoon zij al 48 jaar was. Tot eind september was zij bedlegerig, en toen zij weer probeerde op de been te komen om het huisgezin leiding te geven, werden zeven van de kinderen door een uitermate gevaarlijke ziekte aangetast, difterie genaamd. Deze ernstige ziekte tast dermate de keel en ademhalingsorganen aan, dat de zieken plotseling kunnen sterven. Het gevaar werd te meer vergroot, omdat door de oorlogstoestand de juiste geneesmiddelen ontbraken, en de injecties stoffen in het lichaam brachten, die men paardenmiddelen noemde.

De eerste dagen drong het niet genoegzaam tot mij door in welk een gevaarlijke toestand de zieken verkeerden. Maar op een zondagmorgen werd het anders. Mede doordat alle contact met andere mensen niet alleen door de dokter, maar ook door de burgemeester verboden werd, vanwege het besmettingsgevaar. Die zondag hebben wij nooit kunnen vergeten, vanwege de werkzaamheden aan de troon van Gods genade om het levensbehoud dier arme kinderen, temeer daar zij nog onbekeerd waren. Maar nadat wij de zieken de eerste hulp verleend hadden, werd het al te meer duidelijk dat de toestand uitermate erg was.

Terwijl mijn vrouw, die vanwege haar zwakheid niet de trap op kon, enig voedsel bereidde voor de zeven zieken, nam ik even een boek ter hand en wel het: "Groot aanbelang der zaligheid", van Halyburton en er in lezende werd ik krachtig bepaald bij het recht Gods, zodat de Heere ze alle zeven naar Zijn recht kon indagen voor Zijn geduchte troon. Ik mocht er door genade komen om Hem recht en gerechtigheid toe te

schrijven. Alleen een krachtige werking des Heiligen Geestes kon mij doen bukken voor de hoge God. Ik mocht gevoelen alle rechten voor God verloren te hebben en dat de Heere mocht doen met het Zijne, wat Hem behaagde.

Wel was het van zo grote kracht en zo ontroerend, dat mijn vrouw vroeg of ik ook ziek werd. Ik maakte alleen een afwerend gebaar en kon niets zeggen. Ik lag als het ware stil onder de soevereiniteit Gods, sprakeloos afwachting wat de Heere ging doen. De Heere gaf Zijn goedkeuring zo duidelijk te kennen en stortte Zijn liefde uit in mijn hart. Het geloof dat door de liefde werkt, begon zich te verheffen, waardoor de benauwdheid weggenomen werd. Ik geloofde, dat vanwege de barmhartigheid Gods al de zeven zieke kinderen herstellen zouden, en dat de hele toestand uitlopen zou tot de ere Gods en ons aller blijdschap. Ik had vrijmoedigheid van dat geloof te spreken tot mijn bezwaarde vrouw.

In de loop van de voormiddag kwam de dokter, die mij er op wees, dat er in mijn groot gezin wel eens een lelijk gat kon vallen, want dat de ziekte buitengewoon gevaarlijk was.

"Neen dokter", zei ik vrijmoedig, "zij zullen leven en niet sterven, dat geloof ik zeker", waarop de dokter, een Luthers man sprak: "Ik hoop dat het van God is, anders beklag ik u."

Hij vond het noodzakelijk de drie kleinere kinderen, die nog gezond waren ook een injectie te geven als voorbehoedmiddel. En dat te meer, omdat ik het ene ogenblik de zieken moest verzorgen en het andere ogenblik mij moest bezighouden met de kleintjes. Dat wilde ik echter in geen geval, staande in het geloof, dat de dood onze vensteren niet binnenkomen zou.

Ik kon de zware verantwoordelijkheid aanvaarden, maar wel ontdeed ik mij telkens als ik bij de zieken geweest was van mijn kantoortas en waste ik gezicht en handen, wetende dat de ziekte zeer besmettelijk was. Wij gevoelden wel aan, dat wij de Heere niet mochten verzoeken. Later hoorden wij dat een gedurig gebed in de gemeente van Gouda en bij de familie was opgegaan.

Vanaf die onvergetelijke zondagmorgen heb ik twaalf dagen heel dichtbij God geleefd in dankbare stemming en met een bijzondere ondersteuning naar het lichaam.

Toen de dokter de kinderen onderzocht had, moest hij toch nog even goed zeggen, dat de polsslag van allen zeer zwak was en dat hij dat zeer bezwaarlijk vond. Toen hij weg was, ben ik tegen de kinderen gaan vertellen, wat ik in mijn hart geloofde. Zij waren zeer bevreesd voor de dood en hadden het vanwege de ziekte benauwd en hadden een pijnlijke zware injectie gehad. Door opvoeding wisten zij goed, dat sterven God ontmoeten was, en dat kon niet, dus was er een grote angst in hun hart, toen ik bij hen kwam. Toen heb ik hen gewezen op de rechtvaardigheid Gods, wanneer Hij doortrekken zou, maar dat ik geloofde, dat naar Zijn grote barmhartigheid hun dagen zouden verlengd worden, dat zij beter zouden worden, waarop zij allen van blijdschap begonnen te schreien. Zij wisten wel dat hun vader dat zomaar niet zou zeggen zonder grond.

Toen de dokter de volgende dag weer kwam en zeer nauwkeurig de zieken onderzocht had, zeide hij: "Daar begrijp ik niets van, de polsslag is bij alle zeven veel beter dan gisteren, ik ben er verbaasd over." Toen heb ik het eerlijk gezegd, dat ik hen verteld had, dat ik geloofde dat ze beter zouden worden en dat zij daarop zo gehuild hadden. Toen zei de dokter: "Nu begrijp ik het, zij hebben angst gehad voor de dood en dat was juist zo gevaarlijk voor het hart bij deze ziekte, waardoor ademnood het hart al overbelast is. Zij hebben die angst niet meer en daarom is de pols zo veel beter dan gisteren."

Twaalf dagen heb ik de kracht ontvangen om de zieken na te lopen, toen kon ik haast

niet meer en vroeg ik ootmoedig of de Heere wilde geven, dat mijn oudste dochter toch spoedig herstellen mocht om te helpen, daar mijn vrouw niet de trap op kon. De dag daarop kwam de dokter blij vertellen, dat zij negatief was en mocht opstaan om mij te helpen en na enkele weken waren allen genezen. Na zoveel jaren staat dat alles mij nog klaar voor ogen. Daar waren de bemoeienissen des Heeren in de maand oktober 1943 te kennelijk voor geweest. Evenwel bleef het bezwaar dat mijn lieve vrouw zo moeilijk was in haar lichaam. Niet alleen werd zij zeer zwaar en had bovendien grote moeilijkheid met pijn in de knieën, terwijl twijfel ontstond of het wel waar was, wat de dokter beweerd had, dat het zwangerschap was.

In december in de keuken zijnde kwam met kracht in haar hart: *Ziet, hoe grote liefde ons de Vader gegeven heeft, namelijk dat wij kinderen Gods genaamd zouden worden.* Verwondering en aanbidding vervulde haar ziel geheel. De liefde des Vaders was zo groot, dat Hij de Zoon Zijner liefde in de wereld gezonden had, niet alleen voor anderen, maar ook voor haar. Ziet hoe grote liefde des Vaders, maar ook des Zoons, die zulke grote liefde had voor de Zijnen, dat Hij voor hen de volle beker van de toorn Gods tegen de zonde der uitverkorenen wilde ledigen tot de bodem toe, ook voor haar. Dat verwekte diepe en hartelijke wederliefde in haar hart. Toen was het of haar lieve Borg haar de vraag stelde of zij nu bereid was een druppeltje uit die lijdensbeker te drinken. Door de kracht des geloofs en der liefde werd zij daartoe volkomen ingewonnen en ermee verenigd, niet wetende wat haar overkomen zou.

Enkele weken later, te weten in januari moest de dokter komen omdat zij slecht ter been begon te worden. Toen werd hem verzocht om een onderzoek, omtrent de zwangerschap, die hij tevoren geconstateerd had. Zeer beschaamd moest hij bekennen, dat het geen zwangerschap was en dat zij zich ten spoedigste moest laten onderzoeken door een internist. Daartoe ging zij naar de wijkverpleging te Gouda, waar dokter de Jong constateerde dat zij zo spoedig mogelijk geopereerd moest worden. Zij was met vrees in het hart naar dat ziekenhuis gegaan, en toen zij het verliet, werd zij er bij bepaald, dat zij het met de Heere eens geworden was, om een druppel te drinken uit Zijn lijdensbeker. Toen werd het zo licht en blij in haar hart, dat zij waardig werd geacht om gemeenschap te hebben aan het lijden van Christus. De zoete vereniging met de wil des Heeren bleef haar bij tot de dag der operatie aanbrak.

Zij moest nog anderhalve week wachten omdat er direct geen plaats was in het ziekenhuis, maar gedurende die wachtdagen was zij rustig bezig met hetgeen voor haar en de kinderen nog nodig gedaan moest worden. Ook kreeg zij veel bezoek van Gods kinderen en onder andere ook van onze leraar *Ds. de Blois*, die met mijn vrouw hartelijk verenigd was. Bij het afscheid zei hij tegen haar: "Als wij op aarde elkaar niet meer weerzien, dan maar: tot weerziens in Jeruzalem." Dat zeiden onder het oude Testament de Israëlieten ook tegen elkaar, als zij na afloop van de grote jaarfeesten afscheid van elkander namen. Zo hebben wij haar weggebracht naar het ziekenhuis 13 januari 1944.

De zondag daaraan voorafgaande was er nog bij haar geweest G. P. de Jong, die kwam vragen, hoe zij het er mee had. Toen zei ze in ware oprechtheid: "De Heere mag met mij doen, wat Hij wil." Die broeder antwoordde: "Dat geloof ik, ik heb de hele nacht met u geworsteld en geloofde dat de Heere het goed zou maken met je." Heel veel ging er door mij heen, toen wij in het ziekenhuis afscheid van haar namen. De dag daarop werd zij na een zware operatie verlost van een grote vleesboom. Gelukkig was het geen kankergezwell. Op mijn telefonische vraag werd door het ziekenhuis gezegd dat ik om drie uur op bezoek kon komen, hetgeen ik deed met mijn oudste zoon en een zuster van mij.

Een der zusters, die ik op de gang tegenkwam zei: "Uw vrouw is zeker een gelovige vrouw", hetwelk ik met nadruk bevestigde. Zij zei, dat dacht ik wel, want toen zij bijkwam, was haar eerste woord: *Geloofd zij God met diepst ontzag. Hij overlaadt ons dag aan dag met Zijne gunstbewijzen.* Dat psalmvers hebben de zusters 's zondagsmorgens met elkander gezongen. Ook toen wij bij haar kwamen, en zij nog niet geheel helder was, sprak zij iets dergelijks.

De zuster die bij de operatie was geweest vertelde een paar dagen later, dat zij bijzonder kalm geweest was, en voor zij narcose kreeg gezegd had: "Vader in Uwe handen beveel ik mijnen geest." Al de daarop volgende dagen was zij dicht bij de Heere levende en dat zij helemaal geen pijn had, verwonderde niet alleen haar, maar ook de dokter en de verpleegsters.

Toen kwam er een teleurstelling, daar zij gehoopt had voor de zondag naar huis te mogen, maar dat kon niet, omdat zij verhoging had. Dat viel haar zo tegen, dat zij enigszins in opstand kwam. Maar al spoedig werd haar dat zo diep tot schuld voor God, Die het alles zeer welgemaakt had, Die uit- en doorgeholpen had. Zij mocht toen diep voor de Heere buigen en zeggen: "Heere al moet ik hier nog zes weken liggen, het is goed, wat U met mij doet."

's Zondagsmorgens beliefte het de Heere haar er bij te bepalen dat haar man en kinderen mochten opgaan naar Gods huis en daardoor werden haar gedachten opgeleid naar Boven, hoe zij eens zou mogen opgaan tot Gods altaren, tot God onze God de Bron van vreugd. Dan zullen wij juichend stem en snaren, Tot roem van Zijne goedheid paren, Die na kortstondig ongeneugt, ons eindeloos verheugt. Daar kreeg zij te zien, dat het maar een verdrukking van tien dagen was. En dat die hemelse Bruidegom wachtende was om Zijn bruid binnen te halen. Dat werd voor haar een wegzinken in verwondering en aanbidding.

Na de kerkdienst stonden wij die zondagavond met zestien mensen rondom haar bed. De zusters lieten ons nog gaan ook, hoewel er altijd maar twee tegelijk bij een patiënt worden toegelaten. Haar ziekbed was een preekstoel. Zij zag de zaligheid klaar liggen voor klein en groot, ja voor allen die Zijn verschijning hebben liefgehad.

's Maandagsmorgens mocht zij tot haar blijdschap naar huis. Na enige dagen was zij alweer op de been en mocht weer de leiding op zich nemen in het grote gezin, en dat was erg gelukkig, want de levensmiddelen werden steeds schaarser en alles was op de bon. Dat vereiste groot verstand en overleg in de huishouding.

Ook nam de onrust toe bij alle mensen, vanwege de bezetting. De Duitsers werden streng en aanmatigend. Velen vielen voor de vuurpelotons, vanwege de ondergrondse verzetsbeweging.

Steeds meer kwam de hongersnood in het vooruitzicht. Kleding en schoeisel werd steeds schaarser. Vervoermiddelen werden in beslag genomen. Heel ons land werd allengskens leeggeroofd. Fluisterend werd de spoorwegstaking aangekondigd. Overvallen en vele geweldplegingen werden rondverteld. Straatverlichting was er niet en licht mocht niet uitstralen naar buiten, alle ramen moesten afgeschermd worden met verduisteringspapier.

Toch zou het later nog veel erger worden. Eind 1944 tot mei 1945, was een periode waarover na jaren nog gepraat zou worden als over de "Hongerwinter." In ons vaderland was het eerste halfjaar van 1944 wel veel spanning, maar wat er gebeurde in de Duitse concentratiekampen was veel vreselijker. Als wij dat geweten hadden, was het leven nog veel meer benauwd geweest. De haat tegen de Joden deed vermoeden, dat hun leven gevaar liep. Men fluisterde over gaskamers, waar ze bij duizenden ver-

gast werden. Vreselijke dingen gebeurden er, velen waren vervuld met machteloze woede tegen de geweldenaars, die elke vorm van verzet in bloed smoorden.

16. AANGENOMEN DOOR HET CURATORIUM

Onder toenemende spanning ging het eerste halfjaar van 1944 voorbij, en toch had ik nog enige voldoening in mijn ambtelijk werk als ouderling van de Gereformeerde Gemeente van Gouda. Hoe diep treurig de toestand was, drong daardoor niet geheel tot mij door. Totdat er op het alleronverwachts iets ging gebeuren, dat in haar gevolgen buitengewoon belangrijk zou zijn, en een grote verandering aan zou brengen in mijn leven.

Hoewel de lust en liefde voor de waarheid gebleven was, zodat ik elke avond die vrij was besteedde aan het onderzoek van Gods Woord, toch had ik de hoop om nog eens leraar te mogen worden, opgegeven. Mijn vrouw echter had er wel geloof voor gekregen, dat het een zaak van God was en daar was zij achter gekomen in de loop der jaren. Ik voor mij dacht er de meeste tijd niet meer aan

Totdat wij samen op een vrijdagavond op bezoek gingen bij Ds. de Blois, die vertelde dat het curatoriumvergadering geweest was, maar door onvoltalligheid, wegens reismoeilijkheden geen besluiten waren genomen. Maar dat 's maandags opnieuw zou vergaderd worden, omdat er wellicht aangenomen zouden worden, die reeds gehoord waren. Ook vertelde Ds. de Blois dat *ouderling W. de Wit* om een attest gevraagd had en dat wij daar 's zondagsavonds over zouden moeten oordelen.

Ik vertelde dat tegen mijn vrouw en 's zondagsavonds voordat ik naar de kerk ging vroeg ze mij of ik ook om een attest wou vragen, want zei ze als de Wit het krijgt en aangenomen wordt, dan houd je daar je hele leven last van. Zij had de Heere lange tijd gesmeekt om te mogen weten of het wel echt een roeping was, waar ik mee liep. De Heere had dat klaar en duidelijk bevestigd in haar hart, hoewel zij er in het eerst helemaal tegen was geweest. Maar hoe zij ook bij mij aandrong, dat ik een attest zou vragen van de kerkenraad, ik kon niet meer en ik wilde niet meer. Ik weigerde geheel en al. Men had indertijd zo gruwelijk gespot en gelasterd, toen het bekend werd dat ik met een roeping liep, dat bij mij alle lust vergaan was, om er nog één woord over te reppen.

Zo ben ik toen naar de kerk gegaan. Na de preek werd nog kerkenraad gehouden en kreeg broeder de Wit gelegenheid zich uit te spreken. Met schuchterheid voldeed hij daaraan, en nadat hij zich op verzoek van de voorzitter verwijderd had, vroeg Ds. de Blois wat men er van dacht. Toen de broeders bleven zwijgen, kreeg ik vrijmoedigheid om mijn gedachte te zeggen, namelijk dat ik overtuigd was dat een attest niet mocht geweigerd worden. Wij hadden de indruk dat God hem wilde gebruiken in Zijn dienst. Hij kreeg toen een attest, en ik dacht dat daarmee de vergadering zou beëindigd worden. Maar tot mijn grote verwondering vroeg Ds. de Blois aan mij: "En hoe staat dat nu met u?"

Ik heb toen gezegd, dat ik er nooit meer om vragen zou, *dat ik de verantwoordelijkheid voor mijn afwijzing in 1942 had gelegd op de schouders van de curatoren en dat ik daarbij wenste te blijven.*

Ds. de Blois erkende dat en wilde van die verantwoordelijkheid af en vroeg of ik er nu niet om wilde vragen, maar ik kon dat onmogelijk doen.

Tot mijn verbazing zei de dominee toen: "Dan geef ik het ongevraagd." hetgeen nooit gebeurd was, en zelfs heb ik gezegd dat hij daar moeite mee zou krijgen. Dat nam hij echter voor zijn rekening en dus moest ik met broeder de Wit 's maandags naar de vergadering van het curatorium.

Daar gekomen, troffen wij in de wachtkamer drie broeders aan, die reeds vrijdag

geweest waren, toen geen besluit viel wegens onvoltalligheid door reismoeilijkheden. Eén voor één kwamen zij na het onderzoek vertellen dat zij aangenomen waren. Toen moest ik komen, maar nooit zal ik vergeten hoe dat gegaan is. In volkomen overgave aan de wil van God, mocht ik kort en eenvoudig verklaren, wat er in de loop der jaren tussen God en mijn ziel was omgegaan.

Toen ik ook mijn werkzaamheden met de roeping tot het leraarsambt verteld had, werd mij verzocht mij te verwijderen met het woord: "U moet niet achter de deur gaan staan luisteren, wat wij zeggen hoor!"

"Dat ben ik helemaal niet van plan, u kunt met mij doen wat u wilt", was mijn wederwoord en dat meende ik oprecht.

Spoedig werd ik weer geroepen en de voorzitter Ds. Fraanje sprak mij aldus toe: "Ja, van Dam, wij hebben je gehoord en wij hebben geen vrijmoedigheid om ... je af te wijzen."

Dat hij even beproefde of het wel waar was dat zij met mij mochten doen wat zij wilden, vond ik helemaal geen bezwaar. Ik kon die proef geheel doorstaan, maar toch vond ik het wel groot, om toegelaten te worden tot de Theologische School als student, ondanks dat ik vijftig jaar was.

Omdat het alles zo onverwacht en snel gegaan was, heb ik de eerste dagen wel een zeer grote blijdschap gehad en mocht ik al dadelijk iemand vinden, die mijn zaak kon overnemen. Maar ik had geen vermoeden, dat er zulk een storm zou opsteken toen bekend werd in Gouda dat ik aangenomen was. Het werd sterk geprobeerd om zo het mogelijk ware, alles nog ongedaan te maken. Maar de Heere wist er van, en daarom leden al hun pogingen ten enenmale schipbreuk. Wel viel het mij zwaar om dat alles te verwerken, omdat de vijandschap van de natuurlijke mensen niet alleen, maar het wantrouwen en verkeerde jaloezie van vroegere vrienden en van kinderen Gods mij van dag tot dag achtervolgde.

En zo gingen juli en augustus voorbij en brak de spoorwegstaking uit, juist toen de lessen op de Theologische School begonnen, nl. half september.

Op de fiets zonder banden ging ik 's zaterdags naar Rotterdam om 's zondags onder het gehoor te zijn van Ds. Kersten aan de Boezemsingel. Het was zeer opmerkelijk dat ik daar de kracht toe had, daar ik te voren jarenlang een zeer zwak mens geweest was. Het was mij nu eenmaal zo groot, dat ik op de Theologische School mocht zijn ter voorbereiding tot het zwaarwichtig, doch tevens heerlijk ambt van Dienaar des Woords.

Toch werd het een steeds grotere noodtoestand vanwege de bezetting door de Duitsers. Het voedsel werd zeer schaars en alles op de bon, doordat zo ongeveer alles wat er nog was naar Duitsland getransporteerd werd. De arbeidsinzet nam steeds meer toe door de dwang, hetgeen uitliep op vreselijke razzia's, zodat manspersonen van 18 tot 40 jaar moesten onderduiken, om niet als slaven weggevoerd te worden. Alle dagen verkeerden alle mensen in gevaar.

En nog wisten wij heel weinig van wat er in en buiten ons land plaats had.

Wel vielen er soms bommen. Ook Gouda kreeg af en toe last daarvan en dat was erg benauwd voor mijn vrouw en tien kinderen die ik steeds moest achterlaten als ik naar Rotterdam moest. Het was een bange tijd, er was aan alles gebrek en de stemming onder de massa gedrukt. Het verraad loerde overal om de hoek en toch ondanks alles was ik vaak blij met hetgeen de Heere voor mij en de mijnen wilde wezen.

Op de Theologische School kon ik behoorlijk mee, al was ik veel ouder dan mijn medestudenten, hoewel de vorming vanzelf wel moeilijkheden opleverde. Op een keer zei één mijner medestudenten: "Van Dam, de priesters onder het oude testament

moesten er uit, als zij vijftig waren en jij komt er in nu je vijftig bent, dat kan toch nooit goed wezen?"

Het antwoord was: "Pas op jonge man, dat ik je nog niet begraven moet!"

Toen ik 's avonds op mijn slaapkamer was bij de Wed. v. d. Velden in de Meubelstraat te Rotterdam vroeg ik ootmoedig: "Heere ben ik al te oud, om Uw knecht te kunnen worden?" Toen kreeg ik met grote kracht die waarheid: Deut. 34:7b: *Zijn oog was niet donker geworden en zijne kracht was niet vergaan*. Dat woord staat er van Mozes geschreven, hoewel ik dat op dat ogenblik niet wist, maar er kwam zoveel in mee, dat ik vast geloofde dat ik oud zou worden.

Ik heb dat nooit kunnen vergeten, al de jaren door, zó dat zelfs in tijden, dat er lichamelijke moeilijkheden waren, de arbeid gewoon door kon gaan. Die broeder die dat gezegd had, heeft mij jaren later gezegd, dat hij er veel over gedacht had, omdat hij meermalen zwaar ziek geweest was. De Heere heeft Zijn Woord bevestigd tot op de huidige dag. Ook herinner ik mij nog een merkwaardig voorval.

Mijn hospita, mevr. Wed. v. d. Velden verkeerde in een wanhopige toestand. Ik vroeg naar de oorzaak en kreeg ten antwoord, dat zij voor het eerst van haar leven had deelgenomen aan het Heilig Avondmaal en dat zij daardoor de onvergeeflijke zonde tegen de Heilige Geest begaan had.

Die wanhopige vrouw zat in een vervaarlijke strik des duivels en een heilige verontwaardiging vervulde mij, zodat wij verwaardigd werden met het zwaard des Geestes, hetwelk is Gods Woord, de satan te wederstaan. En de Heere deed de vijand vluchten en nooit meer is zij op dat punt en over die zaak op zulk een vreselijke wijze bestreden.

17. HONGERWINTER EN BEVRIJDING

Toen de gevaren vermenigvuldigden vanwege de bommen en de razzia's, werd voor enige tijd geen les gegeven. Ook Gouda was gebombardeerd, met als doel het station, als zijnde een spoorweg-knooppunt.

De winter van '44/45 was uitermate benauwd. Er heerste hongersnood. De Duitsers begonnen te begrijpen, dat voor hen de oorlog op een nederlaag zou uitlopen en werden er te driester en verwoeder tegen in. Er was gebrek aan brandstof, dus geen vuur, geen voedsel, geen uitzicht. Velen stierven van gebrek en ellende, anderen trokken uit de steden naar het platte land om eten te halen en stierven soms onderweg. Ook wij hadden met onze tien kinderen geen kans om aan voedsel te komen. De kinderen gingen er op uit bij de vrienden, óók ouderlingen der Gereformeerde Gemeente in de omtrek, maar alles tevergeefs.

Zij werden dan ook voortdurend genoodzaakt van alle kanten om voor de gemeenten te zorgen, vooral in Den Haag en Rotterdam, zodat het voor iedereen een moeilijke tijd was.

Ten einde raad gingen vier nog jeugdige kinderen er met een handkar op uit, om zo mogelijk wat voedsel te ruilen voor artikelen uit de zaak. Wat die kinderen hebben doorworsteld is haast niet te beschrijven. De Heere heeft hen echter wonderbaarlijk bewaard en onze gebeden voor hen willen verhoren. 's Zaterdags, nadat zij 's maandags vertrokken waren, kon ik het in huis niet meer houden en ging de kant van Haastrecht uit. Onverwacht zag ik hen tot mijn zeer grote blijdschap aankomen. Drie meisjes trekken en mijn zoon Hendrik duwen en dat met een mooie hoeveelheid aardappelen op de kar. Middellijk heeft de Heere ons daarmee door de Hongerwinter geholpen. O, wat was Gods goedheid groot voor ons. Hij had geen lust in onze dood, terwijl duizenden stierven van de honger.

In die tijd was er geen school en zat ik te studeren met een heel klein pitje licht, een drijvertje in een jampotje. Zo was het met de Kerstdagen 1944. Heel ons volk ten noorden van de grote rivieren verkeerde in een dodelijke benauwdheid, hoewel er reeds delen van ons vaderland bevrijd waren.

Begin januari werden nieuwe bevelen gegeven om zich te melden voor Duitsland met bedreiging van zware straffen over de gehele familie, indien blijken zou dat men zich niet gemeld had. Na lang beraad en onder grote zorg besloot onze oudste zoon zich te melden, terwille van het gehele gezin. O, als God ons niet ondersteund had met geloof in de belofte dat Hij hem bewaren zou, wij hadden het niet kunnen dragen. Maar na ±3 maanden kwam hij wonder boven wonder terug, terwijl anderen omgekomen waren.

Eindelijk kwam de verlossing, ofschoon het toen reeds mei 1945 was geworden. De Heere had Zijn belofte vervuld, die Hij gegeven had, bij het uitbreken van de oorlog in mei 1940: *Dat waar het bloed der verzoening gestreken was aan de bovendorpel en aan de zijposten, daar zou de verderfengel voorbijgaan.* Welk een getrouwe Verbondsgod de Heere is, moesten de arme wereldlingen eens weten. Hoe gevaarlijk is de staat en toestand dergenen, die zonder God in de wereld leven. Hoe veilig is het daarentegen voor degenen, die in alle nood en ellende een Toevlucht mogen hebben. *Die in de schuilplaats des Allerhoogsten is gezeten, die zal vernachten in de schaduw des Almachtigen.*

Er kunnen zich in het leven omstandigheden voordoen, dat mensenhulp geheel tekort schiet en dat er grote nood is. Gelukkig de mens, die weten mag waar hij met die nood heen vluchten kan. De Heere is een nooit beschamende Rotssteen voor allen, die Hem in waarheid liefhebben en op Hem vertrouwen. In die donkere Hongerwinter hadden wij een nabij leven en het geloof dat God ons zou maken tot Zijn knecht heeft toen ons bewaard voor al te grote moedeloosheid. In het onderzoek van Gods Woord had ik mijn lust en mijn leven, ook toen wij tijdelijk geen lessen krijgen konden.

Toen de lessen weer aanvingen had ik er gemak van, dat ik thuis ijverig doorgewerkt had. Aan het einde van het eerste studiejaar mocht ik overgangsexamen doen tot volle tevredenheid der docenten, met het gevolg, dat wij met student de Wit mochten gaan proponeren en 4 november 1945 gingen wij voor het eerst voor in Boskoop.

's Morgens had ik tot tekst Galaten 3:27: *Want zo velen, als gij in Christus gedoopt zijt, hebt gij Christus aangedaan.* En 's avonds sprak ik over Ps. 103:4-5: *Die uw leven verlost van het verderf, Die u kroont met goedertierenheid en barmhartigheden; Die uw mond verzadigd met het goede, uwe jeugd vernieuwt als eens arends.* De Heere hielp, en gaf mij een gemoedsrust, die mij later met verwondering vervuld heeft. Ook waren er van de familie, zonder dat ik het wist, naar Boskoop gekomen, die eveneens verwonderd en verblijd waren. En zo hebben wij geproponeerd totdat het curatorium der Theologische School na een behoorlijk eindexamen ons beroepbaar verklaarden. Daarop ontvingen wij een twintigtal beroepen en brak de grote moeilijkheid aan om te weten, waar de Heere ons hebben wilde. Dat was in de zomer van 1947.

Eerst meende ik, dat het Vlaardingen worden zou, welke gemeente sinds kort vacant geworden was door het vertrek van Ds. Ligtenberg naar Rotterdam-West. Reeds tevoren had ik die gemeente een zondag beloofd en die viel juist in de weken dat ik onder beroep stond. Het was voor mij een lieve gemeente dacht ik, maar ik werd door mijn vrouw gewaarschuwd met de woorden: Ik heb de stem van de Koning niet gehoord. Van alle gemeenten, die mij beroepen hadden kwamen er brieven, allen van ongeveer dezelfde inhoud.

Enige dagen vertoefde ik in Zeeland op verzoek van Ds. v. Stuijvenberg, die overbelast was in Zuid-Beveland. Terwijl ik daar was, ontving mijn vrouw een brief uit Werkendam, die haar bijzonder trof, als een antwoord van de hemel op haar zware zielsworsteling om duidelijke aanwijzing van Boven, waar wij heen moesten. De Heere had tot haar gesproken, dat Hij besluiten zou, en in die brief stond het: *Ik zal van het besluit verhalen.*

En ouderling G. Kornet had lieve werkzaamheden gehad met de woorden: *Schrijf aan de engel der gemeente.* Toen mijn vrouw dat las, viel er een overtuiging in haar hart dat wij naar Werkendam moesten, hoewel het beroep zeer bescheiden was, wat het traktement betrof.

Ik was donderdagsmiddags in huis bij Ds. v. Stuijvenberg, toen zij mij opbelde, of ik zo spoedig mogelijk naar huis wilde komen, want de kerkenraad van Middelharnis wilde komen, de volgende dag. Toen zei ik, laat die mensen die verre reis maar niet maken, want ik denk nog net eender als maandag, te weten over de gemeente van Vlaardingen. Toen bemerkte ik al dadelijk, dat het bij haar anders lag. Geen Vlaardingen zou het volgens haar zijn.

Het ontroerde mij zodanig, dat ik er een paar woorden van zei tegen Mevr. v. Stuijvenberg, die daarop zei: "Maar uw vrouw heeft het beroep niet, maar u!"

En zo sloeg dat in, dat ik vrijdags naar Gouda ging met de vaste gedachte, dat ik zelf beslissen zou en niet mijn vrouw.

Thuis gekomen zijnde, moest ik alle brieven lezen, ook die van Werkendam, waarheen ik helemaal niet wilde. Het was voor mij een zware zaak, het was het laagste beroep, en wij hadden nog negen kinderen thuis. Ogenschijnlijk werd het armoe lijden, en broeder de Wit had de grote gemeente van Middelburg aangenomen.

Wat is de mens, die veel kan belijden, en toch zo onwillig kan zijn om alles op de Heere te wagen. Maar de Heere bracht mij er bij, dat Hij mij reeds in de studententijd op Werkendam gewezen had met het woord: *Versterk het overige, dat sterven zou.* Diep vernederd vanwege mijn onwilligheid, en in het besef van eigen onwaardigheid, was de kleinste gemeente mij al een groot wonder, als ik daar dienen mocht.

18. PREDIKANT TE WERKENDAM EN AMSTERDAM

Toen was het beslist, en belde ik terstond naar Werkendam, dat ik het op mij uitgebrachte beroep aan moest nemen, waarop grote blijdschap mij vervulde. Ds. Kersten was zeer verwonderd toen hij het hoorde. Wij hebben daar 4 jaar gearbeid en de gemeente bloeide en ons heeft ook niets ontbroken. Wij hadden er gaarne langer willen blijven.

Wij zijn in het ambt bevestigd door Dr. Steenblok, op 10 september 1947 met als tekst Ezechiël 33:7: "Gij nu, o mensankind! Ik heb u tot een wachter gesteld over het huis Israels; zo zult gij het woord uit Mijnen mond horen en hen van Mijnentwege waarschuwen."

Onze intreepredikatie-tekst was 2 Cor. 4:5-6: *Want wij prediken niet onszelven, maar Christus Jezus, den Heere; en onszelven dat wij uwe dienaars zijn om Jezus' wil.*

Wij hebben in Werkendam veel liefde en waardering ontvangen, en de eeuwigheid zal openbaren wat vrucht de Heere op de daar verrichte arbeid gegeven heeft. Maar ook hebben wij daar ondervonden, dat het kruisdragen voor het vlees niet aangenaam is. Welk kruis ons in die tijd drukte weet de Heere en het is niet nodig dat te omschrijven. Wel was het vanwege haar aard een huiskruis, waar de gemeente geheel buiten stond.

Na 4 jaar arbeid te hebben verricht in Werkendam werden wij gedrongen door de inspraak des Geestes een op mij uitgebracht beroep aan te nemen en te vertrekken naar

Amsterdam-C, zodat wij op 9 september 1951 afscheid preekten over 2 Thess. 3:16: *De Heere nu des vredes Zelf geve u vrede te allen tijd, in allerlei wijze. De Heere nu zij met u allen.*

Hoewel wij op de hoogte waren van de grote moeilijkheden die er in de gemeente van Amsterdam-C waren, moesten wij er heen. De Heere had mij er voor ingewonnen met het vertroostend woord van Openb. 3:8: *Ik heb een geopende deur voor u gegeven en niemand kan die sluiten.* Ondanks vele moeilijkheden, die ik daar heb doorworsteld, heeft de Heere Zijn Woord bevestigd. Ook moet ik erkennen dat de Heere van achter gezien mij iets gegeven heeft van de wijsheid en voorzichtigheid, waarom ik menigmaal de Heere gesmeekt heb in verband met een vreselijk moeilijke tuchtzaak, namelijk betreffende ouderling **Egbert Kuijk**, die onder de tweede trap stond van de kerkelijke censuur. Deze persoon was doorkneed in de kennis van het kerkrecht en spande vele strikken, maar wij mochten er voor bewaard worden om er in verward te geraken.

Na 9 maanden lang een oplossing gezocht te hebben, zijn wij eindelijk tot afsnijding met de ban overgegaan, hetgeen de betrokkene met onbewogenheid aanhoorde. In verband met die afsnijding bedankten wel enkele gezinnen, die met hem bevriend waren en wel werden wij per rondschrijven aan alle leden der gemeente als een huichelaar voorgesteld, die zelf niet kon ingaan en anderen verhinderde in te gaan.

Maar desondanks keerde de rust allengskens weer in de gemeente, totdat op de Generale Synode, te Utrecht bijeen, een droevige scheuring ontstond in de Gereformeerde Gemeenten. Daardoor ontstond opnieuw een heel grote verwarring, daar enkele leden van de kerkenraad sterke neiging hadden om uit het kerkverband te treden, in navolging van andere gemeenten.

Wij hadden daartoe geen vrijmoedigheid, wij hadden bij de eerste bevestiging plechtig als met een eed gezworen de kerk, i.c. de Gereformeerde Gemeenten nimmer te verlaten. Bovendien had ik bij de bevestiging in de gemeente te Amsterdam-C naar de gewoonte met: *Ja, ik van ganser harte* beloofd, het heil en de welstand der gemeente te zullen zoeken, dus wenste ik mij daaraan te houden.

Ook bleef mij bij, dat ik bij de intrede tot tekst had genomen Jes. 62:1: *Om Zions wil zal ik niet zwijgen en om Jeruzalems wil zal ik niet stil zijn; totdat hare gerechtigheid voortkome als een glans, en haar heil als een fakkel die brandt.* Al is dat woord op Christus van toepassing in de allereerste plaats, niettemin wil Hij ook iets van die hartelijke voornemens leggen in het hart van Zijn getrouwe knechten. Al met al waren het heel zware zorgen, die mij in die veelbewogen dagen terneder drukten. Hoe benauwd de toestand echter ook was, zodra ik maar eenmaal op de kansel achter de Bijbel stond, viel alles weg en ontving ik vrijmoedigheid bij het bedienen van het Woord, waarover ik mij menigmaal zeer verwonderde.

19. SCHEURING 1953

Toen mijn besluit vaststond om niet mee te gaan met de scheuring heb ik dat besluit kenbaar gemaakt op een kerkenraadsvergadering, juist toen ik onder beroep stond van de Gereformeerde Gemeente van Barneveld, waar ik dagen werkzaam mee geweest was. Reeds hadden vier leden van die kerkenraad mij bezocht en hoezeer ik er tegen op zag om die grote gemeente te dienen, een gemeente in welke Ds. Franje 31 jaar gearbeid had, toch was ik er niet los van.

Ik had in Amsterdam, hoewel dat een kleine gemeente was, ook veel moeilijkheden. Toen Ds. L. Rijksen mij daar bevestigd had op 20 september 1951 met als tekstwoord

hetgeen staat in Jes. 52:7: *Hoe lieflijk zijn op de bergen de voeten desgenen, die het goede boodschap, die de vrede doet horen; desgenen die goede boodschap brengt van het goede, die heil doet horen; desgenen, die tot Sion zegt: Uw God is Koning* had ik er moed op, dat wij een lieflijk samenleven zouden hebben, ondanks de hangende tuchtzaak. Door de scheuring en haar nawerking heb ik het er heel moeilijk gehad.

De Heere had mij ook kennelijk vervrijmoedigd om het beroep der Gereformeerde Gemeente van Barneveld aan te nemen. Sterk werd ik gewezen op Ps. 74:12: "Gij evenwel, Gij blijft dezelfde, o Heer! Gij zijt van ouds mijn toeverlaat, mijn Koning, die uitkomst geeft, en uit Uw hemelwoning, voor ieders oog Uw haat'ren ging tekeer." Daar kwam geloof in mee dat de Heere mij Zijn hulp niet zou onttrekken en niemand mij zou kunnen verhinderen om de mij opgelegde taak te vervullen. En dus nam ik 14 januari 1954 afscheid van Amsterdam-Centrum met als tekst Rom. 15:33: *En de God des vredes zij met u allen. Amen.*

Enige tijd in Amsterdam gewoond hebbende, blijft er over het besef dat ik daar heb moeten zijn en dat om twee redenen. Ten eerste was er naar de mens gesproken een scheuring gekomen in die toch al zo kleine gemeente door de afsnijding met de ban van ouderling E. Kuijk en in de tweede plaats had hetzelfde nogmaals plaats gehad bij de grote scheuring door het gehele kerkverband der Gereformeerde Gemeenten. Wat was er dan nog overgebleven van de gemeente aan de Looiersgracht te Amsterdam. Maar ook heeft de Heere mij daar willen gebruiken als slijk aan Zijn vingers om bij enkelen de blinde ogen te openen. Dat zal niet alleen de eeuwigheid openbaren, wij hebben het met eigen ogen gezien, en met onze oren beluisterd.

Vanuit Amsterdam ging dus de reis naar Barneveld, alwaar ik 20 januari 1954 bevestigd werd door Ds. van Stuijvenberg, die in die tijd te Nunspeet de gemeente diende, en consulent van Barneveld was. Hij had een tekst gekozen, die mij helaas ontschoten is en 's avonds heb ik intrede gedaan met als tekst 2 Cor. 5:19-20: "Want God was in Christus de wereld met Zichzelf verzoenende, hunne zonden hun niet toerekenende, en heeft het woord der verzoening in ons gelegd. Zo zijn wij dan gezanten van Christus' wege, alsof God door ons bade, wij bidden u van Christus' wege, laat u met God verzoenen."

Met grote vrijmoedigheid mocht ik daar aandringen gelijk een herder achter de schapen betaamt. Wel hebben wij enige weken moeten wachten, voordat wij de pastorie betrekken konden, maar vonden het fijn, dat wij een uitstekende verzorging hadden bij J. van de Hemert en zijn echtgenote. Alleen was het heel bezwaarlijk dat mijn vrouw en kinderen nog in Amsterdam woonden.

Ons huisgezin was wel aanzienlijk verminderd. Van de tien kinderen waren getrouwd vijf dochters en onze oudste zoon, zodat wij met vier kinderen gewoond hebben in Barneveld.

Toen wij daar kwamen was de toestand niet gunstig, vanwege de overgang van Ds. v. d. Woestijne naar de groep van Dr. Steenblok. Deze scheuring had grote beroering veroorzaakt. In veel huisgezinnen heerste verdeeldheid, ook in de grotere familieverbanden.

Kerkscheuring is een vreselijke zaak en de vruchten zijn bitter. Daarbij komt dat de meeste mensen door een ander een besluit nemen, zonder dat men weet waar het over gaat. Daardoor heeft men later vaak grote spijt van een lichtvaardig genomen besluit. Men moest in dergelijke ongelukkige omstandigheden veel voorzichtiger zijn en niet een mens volgen, maar vragen welke de goede en volmaakte wil van God is.

De jammerlijke verdeeldheid van de strijdende kerk mocht eens een zaak des gebeds worden bij degenen, die bidden geleerd hebben, maar in plaats daarvan, wordt er bij een kerkscheuring juist zwaar gezondigd met leugen en verdachtmaking. Verachting neemt de plaats in van de broederlijke liefde, gelijk achterklap de plaats inneemt van oprechtheid en openhartigheid. Dat de goedkeuring Gods daar niet op rusten kan is goed te begrijpen en is dan ook overduidelijk gebleken.

Veel rampen hebben de gemeenten getroffen, zo wel aan de ene als andere kant.

Als de Heere de waarheid geheel van de kansels zou geweerd hebben, en zelfs ons arm vaderland voor goed zou verlaten hebben, dan zou het volkomen rechtvaardig geweest zijn. Maar het is een wonder van Zijn lankmoedigheid en taai geduld, dat de Heere doorgaat met het uitstoten van arbeiders in Zijn wijngaard en dat Hij Zijn knechten niet alleen ambtelijk wil ondersteunen, maar ook nog wel eens een kinderlijke zegen wil schenken. Het aller-voornaamste is, dat er zelfs nog getrokken worden uit de duisternis tot Gods wonderbaar licht, en dat de levendgemaakte zielen nog mogen spreken van ontvangen ondersteuning en onderwijzingen, die zoeter zijn dan honing en honingzeem.

Gezien de schuld van land en volk, kerk en staat mocht het ons wel met stille verwondering vervullen. Ook de schuld van eigen huis en hart is groot genoeg om ons diep te vernederen voor de Heere. Alleen in en door het bloed van Jezus Christus Gods Zoon kan de door de zonde verontreinigde mens weer in de gunst en gemeenschap met God hersteld worden. Alzo kan ook Zijn Koninklijke macht en majesteit alleen Zijn Kerk in stand houden, ondanks de vele verwoede aanvallen van de vorst der duisternis.

Die genadige en getrouwe Koning in Sion zal Zijn Kerk door alle beroeringen heen leiden naar de eeuwige overwinning. Hij doorziet al de listige omleidingen des duivels en Hij houdt getrouw de wacht op Sions muren. Hij zal Zijn uitverkorenen bijeen vergaderen, niet alleen uit alle volken, talen en natiën, maar ook uit verschillende kerkelijke richtingen. Dat mocht meer beseft worden, opdat men voorzichtiger moge worden en niet zo roepen moge: *Des Heeren tempel, des Heeren tempel zijn deze*. De eeuwigheid zal alles openbaren. Er zullen er zijn, die wij er helemaal niet verwacht hadden. Er zullen er velen gemist worden, die er door anderen voor gehouden zijn, vanwege hun gaven en hun eigen getuigenissen. Maar die evenwel de ware genade nooit ontvangen hadden. Er is met het vellen van een eindoordeel wel de hoogste voorzichtigheid te betrachten.

Maar het aller-voornaamste voor elk mens zal toch zijn de vraag, of wij op goede gronden mogen geloven, dat wij zelf zullen mogen behoren bij die van de aarde gekochten, die verlost door Christus van de eeuwige dood.

Daarom hebben wij heel veel smaad en verachting met enig geduld kunnen dragen en verdragen, zonder daar met heftigheid tegen in te gaan, denkende aan Paulus' vermaning Hebr. 13:13: "Zo laat ons dan tot Hem uitgaan buiten de legerplaats, Zijn smaadheid dragende, want wij hebben hier geen blijvende stad, maar zoeken de toekomstende."

Ook in Barneveld hebben wij wel eens wat moeten horen, maar noch van de kansel, noch in persoonlijke of ambtelijke gesprekken heb ik behoefte gehad, om mij te verdedigen tegen verdachtmakingen, alsof wij de zuivere leer onzer vaders zouden hebben losgelaten. Allengskens werden de gemoederen rustiger en had elke gemeente zijn eigen leden. Het is moeilijk te bepalen of wij in Barneveld vrucht gehad hebben

op onze arbeid.

Bij de bezoeken aan de woningen kon men er niet achter komen, omdat men over het algemeen gesloten van karakter is op de Veluwe en ook *zijn er velen die vastgeroest zitten in de valse lijdelijkheid*, dat wil zeggen, dat de onbekeerlijkheid en de hardheid des harten goed gepraat wordt met een beroep op de geestelijke onmacht. Het is zo gauw gezegd: God moet het doen, wij kunnen ons nergens brengen. Het is wel in de grond der zaak waar, maar over des mensen onwil en vijandschap wordt geen woord gehoord.

Het woord der waarheid aangaande des mensen onmacht werd op de Veluwe in die dagen alom gehoord, zonder dat het op de harten woog. Daarom was het nodig, dat er in de prediking gewerkt werd op het zedelijk besef en des mensen verantwoordelijkheid, hoewel wij heel goed wisten, dat zulks uitgelegd zou worden, alsof wij op wettische wijze de geestelijk dode zondaar aan het werk wilde zetten. Men wilde het verschil niet zien tussen een aandringen van de herder achter de schapen enerzijds en het wettische drijven tot werkheiligheid anderzijds. Dat heeft wel eens moeilijkheden opgeleverd, maar toch was ik er wel gebleven, als de Koning der Kerk het niet anders gewild en gewerkt had.

Wij zijn niet uit Barneveld gelopen of gevlucht, wij zijn er door de Heere vandaan gehááld. Het begon door een gerucht, dat er in de grote gemeente van Rotterdam-Zuid moeilijkheden gerezen waren. Dat was omtrent de jaarwisseling 55-56. Die geruchten bleken al heel gauw op waarheid te berusten. Al dadelijk overviel mij de vrees, dat het er weer op uit zou lopen, dat ik er heen gezonden zou worden als het kerkrechtelijk zou afgehandeld zijn.

En inderdaad het was zo, want enige tijd later werden wij opgebeld dat wij in Rotterdam-Zuid op het tweetal stonden met Ds. M. Blok van Rotterdam-Centrum, hetgeen mij zeer verwonderde, te meer, omdat ik daar geheel onbekend was. Alleen in de studententijd had ik er een zondag mogen voorgaan, te weten op 18 augustus '46 over Jes. 51:11: *Alzo zullen de vrijgekochten des Heeren wederkeren, en met gejuich tot Sion komen; en eeuwige blijdschap zal op hun hoofd wezen, vreugde en blijdschap zullen zij aangrijpen; treuring en zuchting zullen wegvlieden.*

Waar ik die zondag nog meer over gesproken heb weet ik niet meer. Wel herinner ik mij nog, dat ik toen gelogeed heb bij br. A. Kok, die ook met werkzaamheden liep omtrent een roeping tot het leraarsambt, hetwelk jaren later ook tot het leraarsambt geleid heeft. Eerst diende hij de gemeente van Leerdam en daarna die van Poortvliet.

Na die zondag had men mij in Rotterdam-Zuid niet gehoord, omdat Ds. de Blois daar elf jaar lang de gemeente gediend heeft. Daarom was ik zeer verwonderd, dat ik op tweetal stond met Ds. M. Blok. Maar nog groter was mijn verbaasdheid toen ik gebeld werd dat ik beroepen was. Het meest verbazende was, terwijl ik het beroep nog niet ontvangen had per brief, dus alleen nog maar per telefoon daarvan op de hoogte was gesteld, dat ik zeer krachtig werd bepaald bij Jesaja 6:8: *Wien zal ik zenden? En wie zal ons heengaan?*

Daar kwam zoveel van de Heere in mee, dat voor ik tijd had om bezwaren te overwegen, mijn hart overgebogen werd om te antwoorden: *Zie hier ben ik, zend mij henen.* Dat was in een ogenblik voor mij volkomen duidelijk, dat Gods weg met mij naar Rotterdam-Zuid zou leiden. Dat gebeurde in Werkendam in de oude pastorie, waarin onze dochter Tinie met haar gezin toentertijd woonde.

Ik stond onder dat beroep tijdens de Generale Synode van 1956. Daar zag ik dan ook

enkele ambtsdragers van Rotterdam- Zuid, maar ik liet niets uit van hetgeen er in mijn hart leefde. Toen het tijd werd om te beslissen gevoelde ik mij echter bezwaard en durfde ik het niet aanvaarden en ik begreep er niets van. Alleen met de Heere zijnde, heb ik de beroepsbrief gelegd voor Gods aangezicht en gesmeekt om licht in die voor mij zo vreemde duisternis.

Het behaagde toen de Heere mij er bij te bepalen dat er voor Hem geen plaats was bij de Joden, hoewel Hij uit liefde en gehoorzaamheid aan de wil des Vaders tot hen gekomen was. En dat ik wel naar Rotterdam-Zuid moest, maar dat er nog geen plaats voor mij was, maar dat het te doen was om Ds. Lamain.

Daarop kreeg ik verlof om nog dit keer te bedanken, maar dat het openbaar zou komen, dat niet Ds. Lamain, maar ik voor Rotterdam bestemd was.

Toen ik bedankt had, zei ik na een huwelijksbevestiging tegen een paar ambtsdragers dat ik voor Rotterdam-Zuid bedankt had, waarop gezegd werd: Dat dacht ik ook wel! Maar toen heb ik reeds gezegd: *Verheugt u met beving, want het kon wel eens een weg van voorbereiding zijn.*

Maar dat werd helemaal niet geloofd. Het bleef bij mij liggen dat ik niet lang in Barneveld zou blijven en na enkele maanden stond ik weer op tweetal met Ds. M. Blok die nog in Rotterdam-Centrum stond, maar wel onder beroep stond van de grote gemeente Rijssen-Walkerk.

Voordat de ledenvergadering in Rotterdam-Zuid plaats had, nam Ds. Blok het beroep naar Rijssen aan en veranderde de kerkenraad van Rotterdam en plaatste toen Ds. A. Vergunst en mij op het tweetal. En wonderlijk wij stonden beide ook op tweetal in Rotterdam-Centrum. Tot mijn grote verwondering werd Ds. Vergunst beroepen in Centrum en wij in Zuid. Wij moesten het beiden aannemen ook.

Op 22 november 1956 namen wij afscheid van de gemeente te Barneveld met Hebr. 13:20-21: "De God nu des vredes, Die de grote Herder der schapen, door het bloed des eeuwigen testaments, uit de doden heeft wedergebracht, namelijk onze Heere Jezus Christus, Die volmakte u in alle goed werk, opdat gij Zijn wil moogt doen; werkende in u, hetgeen voor Hem welbehagelijk is, door Jezus Christus; Denwelke zij de heerlijkheid in alle eeuwigheid. Amen."

Met gepaste vrijmoedigheid heb ik de zegenbede van Paulus behandeld, en stilgestaan bij de zo kostelijke aanhef, waarin de God des vredes verheerlijkt en in de opstanding van Christus, de grondslag der zaligheid gelegd wordt. Op een kernachtige wijze wenst hij de Hebreëen toe, dat God in Christus hen mocht willen volmaken in alle goed werk, opdat zij Zijn wil mochten doen, met verloochening en verzaking van eigen zin en wil. Want dat is de Heere welbehaaglijk door Jezus Christus, Denwelke zij de heerlijkheid in alle eeuwigheid.

De liefde van Christus drong hem en de liefde voor de Hebreëen legde hij bloot in enkele woorden, al wist hij heel goed, dat voor al Gods ware gunstgenoten alle dingen medewerken ten goede en ook de zware vervolgingen, die hij wist dat eerlang de gemeente des Heeren zouden ontroeren. Maar in het hart van Paulus was bij alle liefde tot Christus tevens een zeer grote mate van naastenliefde, dat ligt zeer duidelijk in het slotwoord van deze Apostolische zeer gewichtige brief aan de Hebreëen, de gelovige Israëlieten.

20. IN ROTTERDAM-ZUID

En op 27 november 1956 deed ik intrede in Rotterdam, na bevestigd te zijn door de consulent Ds. H. Rijksen van Gouda, met Openb. 22:16a: "Ik, Jezus, heb Mijnen engel gezonden, om ulieden deze dingen te getuigen in de gemeenten." Deze dingen te

getuigen, sprak de bevestiger, dat is leven en dood, wet en evangelie te verkondigen, ja dat is Christus te verkondigen, daar in de kennis van Christus het eeuwige leven is." Inderdaad is dat doel en inhoud van mijn prediking in Rotterdam-Zuid geweest, zij het met veel gebrek. Onze tekstwoorden bij de intrede in de gemeente van Rotterdam-Zuid waren 1 Kon. 3:9: "Geef dan Uwen knecht een verstandig hart, om Uw volk te richten, verstandelijk onderscheidende tussen goed en kwaad; want wie zou dit Uw zwaar volk kunnen richten?" Deze bede van Salomo was uit mijn hart gegrepen, ik zag die grote schare voor mij, en had reeds genoeg ondervonden van de zware verantwoordelijkheid en de velerlei moeilijkheid, verbonden aan de bediening des Woords en de herderlijke zorg in de gemeente, waar ook Barneveld een grote gemeente was in die tijd dat ik er was.

Wij waren ons goed bewust, dat er heel veel werk voor mij te doen zou zijn, en dat mijn gestel niet altijd even sterk was. Maar toch hebben wij in de bijna 7 jaren, slechts 1 voormiddagdienst niet kunnen voorgaan. Verder heeft de Heere mij altijd kracht gegeven, om zelfs 3 keer per zondag voor te gaan, tweemaal in de eigen gemeente en eenmaal in Rotterdam-Zuidwijk waar nu de gemeente Zuidwijk-Pendrecht en Lombardijen gevestigd is.

Wel hebben wij met lust en liefde onze arbeid mogen verrichten, onder biddend opzien tot de Heere, om de wijsheid die van Boven is en de voorzichtigheid van de rechtvaardigen. Ik denk aan een merkwaardig voorval, wat ik niet vergeten kan.

Op een biddag, dat was op 15 maart 1961, heb ik gesproken over Micha 7:7-8: "Maar ik zal uitzien naar de Heere, ik zal wachten op de God mijns heils; mijn God zal mij horen. Verblijd u niet over mij, o mijn vijandin! Wanneer ik gevallen ben, zal ik weder opstaan; wanneer ik in duisternis zal gezeten zijn, zal de Heere mij een licht zijn."

Het was opgevalen op de kansel en ik was blijmoedig gestemd, en plotseling maakt mijn vrouw een zware val en breekt haar pols, tot grote schrik van allen, die in huis waren.

Zij was niet over een kleedje gestruikeld, het was alsof zij zomaar omgetrokken werd. De dokter stuurde haar direct naar het Zuiderziekenhuis, waar met heel veel pijn die pols werd gezet en in een gipsverband verbonden, keerde zij uit het ziekenhuis terug. Ik heb daar veel over nagedacht, en kwam met mijn gedachten bij de storm op het meer van Galilea, toen Jezus en Zijn discipelen in het scheepje waren, en de discipelen riepen: "Meester, behoud ons, wij vergaan." Maar Jezus zeide tot hen, "wat zijt gij vreesachtig, gij kleingelovigen?" Toen stond Hij op, en bestrafte de winden en de zee; en er werd grote stilte, Matth. 8:25-26. Het was een wonder van Jezus' macht over de helse pogingen, om Hem en de discipelen te laten verdrinken.

Wie zal de macht des vijands doorgronden? Hij kan gelukkig niet meer doen, dan hem van God toegelaten wordt, maar wel gaat hij rond als een brullende leeuw, zoekende wie hij zou mogen verslinden. Wij mochten wel altijd bidden: "Heere, verlos ons van de boze." Van lieverlede werd de arbeid in die grote gemeente mij te zwaar, vooral vanwege het vele trappen klimmen en de vaak moeilijke verbindingen met bussen en trams.

Op een zekere zondag was ik na de morgendienst even gaan rusten op de divan en toen ik opstond vertelde mijn vrouw, die zeer ontroerd was, dat de Heere haar met zachte hand losgemaakt had van de gemeente, hoewel zij vaak gezegd had, dat zij in Rotterdam wilde leven en sterven. En waar ik veel beroepen had gehad, maar toen juist geen beroep had, rees de biddende vraag in haar hart: "Heere waarheen dan."

Toen werd zij in de dadelijkheid gewezen op hetgeen de Heere mij eens gezegd had, toen ik in Werkendam stond, namelijk: "Daar zullen zij Gods knechten met hun zaad, zij die Zijn naam beminnen, erfelijk wonen." Daar was ik grotelijks over verwonderd, maar wij zouden het stil afwachten, hoe de Heere dat uitwerken zou.

Ogenschijnlijk waren er veel bezwaren, daar Lenie, onze jongste dochter met haar man bij ons boven woonde, en wij nog geen woning in het zicht hadden in Werkendam. Maar in diezelfde zomer solliciteerde onze schoonzoon naar een betrekking in Den Haag en die kreeg hij. Na lang zoeken vonden zij een passende woning en vertrokken zij aan het eind van dat jaar naar Den Haag.

Toen kwam nog het probleem van een woning voor ons in Werkendam, waar ook de woningnood zeer groot was. En nu had tevoren mijn schoonzoon van Loon een huis gekocht voor zijn moeder, maar die vond het voor haar te groot. Toen kwam hij een keer bij ons met de mededeling, dat het een goed huis voor ons was. Maar de moeilijkheid was, dat die moeder geen kleinere woning bekomen kon, zodat wij moesten wachten totdat op een keer een wethouder onze schoonzoon aanhield, met de mededeling, dat zijn moeder geen kans had een kleinere woning te huren, maar als hij iets kopen kon, dat het dan wel gaan zou. Hij schakelde daarop direct een makelaar in en nog diezelfde week had zijn moeder een huis. Het wonderlijke is, dat het al een half jaar te koop had gestaan, dus kennelijk voor haar bewaard, zodat wij in haar huis konden.

Onder al het wachten op een woning, had ik reeds gevraagd om een eventuele vestigingsvergunning aan de burgemeester van Werkendam, welke toegezegd werd, omdat het een familiewoning was, gelegen aan de Sigmondstraat 25.

Ook hebben wij op een kerkerraadsvergadering onze begeerte te kennen gegeven om emeritaat aan te vragen, hetwelk wij ook kregen op een klassikale vergadering in mei 1963, met ingang van een nader te bepalen datum, omdat nog niet bekend was, wanneer ik zou kunnen verhuizen. Dat duurde nogal lang, zodat wij niet eerder dan op 2 oktober 1963 de herdersstaf hebben mogen neerleggen.

De tekst voor de afscheidspredicatie was: Judas vers 24 en 25: „Hem nu, Die machtig is u van struikelen te bewaren en onstraffelijk te stellen voor Zijn heerlijkheid, in vreugde, de alleenwijze God, onze Zaligmaker, zij heerlijkheid en majesteit, kracht en macht, beide nu en in alle eeuwigheid. Amen."

Wij hebben dus de gemeente bepaald bij het laatste woord van Judas, en daarbij gelet op de zwarte achtergrond, de bemoedigende inhoud, en de Godverheerlijkende begeerte. Na de preek en de gebruikelijke toespraken, werden wij hartelijk toegesproken door de predikanten Ds. L. Rijksen, Ds. A. Vergunst, Ds. H. Rijksen en door ouderling van Bochoven, waarna wij voor het laatst de zegen op de gemeente hebben gelegd en kort daarna zijn wij naar Werkendam verhuisd in december 1963, niet wetende wat ons ook daar wedervaren zou.

21. EMERITAAT IN WERKENDAM

Gezien het feit, dat ik mij zeer vermoeid gevoelde, als mens van zeventig, had ik geen andere gedachte dan dat ik nog enkele zondagen zou kunnen voorgaan in vacante gemeenten en dan zou mijn werk wel ten einde zijn. Maar de Heere gaf levendige behoefte om het Woord uit te dragen en versterkte mij wonderlijk naar het lichaam.

Een heel bijzonder voorval uit die dagen staat mij nog heel duidelijk voor de geest. De 18e mei 1964 zou ik voorgaan in een avonddienst in Nisse bij Goes, over 2 Cor. 3:17-

18: "De Heere nu is de Geest; en waar de Geest des Heeren is, aldaar is vrijheid. En wij allen, met ongedekten aangezichte de heerlijkheid des Heeren als in een spiegel aanschouwende, worden naar hetzelfde beeld in gedaante veranderd van heerlijkheid tot heerlijkheid, als van des Heeren Geest."

Deze tekst spreekt van het geloofsgezicht in de spiegel van het evangelie, in verband met de tegenstelling van wettische werkheiligheid tegenover evangelische gehoorzaamheid. Paulus stelde ze scherp tegenover elkander door eigen levenservaring. Maar evenzeer onderscheidde Paulus de ware geestelijke vrijheid door de Geest der heiligmaking van de zogenaamde vrije vroomheid der zogenaamde antinomianen.

De apostel betuigde in deze tekstwoorden, dat wij allen, dat is Gods volk onder het Nieuwe Testament, net als Mozes in gemeenschap met God vertoevend, met ongedekt aangezicht de heerlijkheid des Heeren mogen aanschouwen. Israël had nog het deksel der ongelovigheid op het hart, als toen Mozes met glinsterend aangezicht afdaalde van de berg der wetgeving en ter wille van de kinderen Israëls een deksel op zijn aangezicht leggen moest. Hoe groot was dus het voorrecht, volgens Paulus, dergenen die met ongedekt aangezicht in de spiegel van het evangelie de heerlijkheid des Heeren mogen aanschouwen.

Welk een geestelijke blijdschap en zalige verwondering heeft mij toen vervuld. Daar heb ik mogen zien in de spiegel van het evangelie de heerlijkheid van de Heere Jezus Christus, de Knecht des Vaders. Daar heb ik wat gezien en gevoeld van de wijsheid en goedheid Gods, in het zenden van de Zoon Zijner liefde om zondaren zalig te maken. Maar ook, dat recht en gerechtigheid de vastigheden van Gods troon zijn. Het evangelie vertoonde mij Christus in Zijn algenoegzaamheid, dierbaarheid en gepastheid tot verwondering en aanbidding. En wat er verder staat, dat men door dat geloofsgezicht in de spiegel van het evangelie naar datzelfde beeld veranderd wordt van heerlijkheid tot heerlijkheid. Ook daar hebben wij wat van ervaren. Daar is het geloof zeer versterkt, de hoop meer bevestigd, de liefde opgewekt. Het was maar de gehele nacht, daarop volgende: *Nu laat Gij Heere Uwen dienstknecht gaan in vrede, naar Uw Woord; want mijne ogen hebben Uwe zaligheid gezien.*

Ik meende werkelijk dat mijn werk op aarde af was en dat ik zeer spoedig de heerlijkheid des Heeren zou mogen aanschouwen op volmaakte wijze in de hemel. Zo vast geloofde ik, dat ik spoedig sterven zou, dat ik op reis naar huis, niet wist, hoe ik mijn lieve vrouw daarop moest voorbereiden. Maar thuisgekomen zijnde, zag zij dat ik anders was als gewoon en zij moest weten, wat er omgegaan was. Toen heb ik mijn gedachten uitgesproken, dat mijn werk af was en dat ik naar huis mocht. Stil daarover denkende sprak zij even later: "Maar man, er staat toch niet in de bijbel, dat Simeon direct al gestorven is, toen hij het Kindeke Jezus in zijn armen had? Hij kan nog wel een poosje geleefd hebben."

Dat bracht mij ineens tot andere gedachten en ook was ik er mee verenigd, als de Heere mij nog wilde gebruiken als slijk aan Zijn heilige vingers voor deze of gene. Maar toch heeft die zaak een vreedzame vrucht nagelaten voor mijn persoonlijk geloofsleven. Maar ook zou de Heere mij daarna zware kruisen te dragen geven gelijk verder nog blijken zal.

Een jaar hebben wij met opgewektheid gepredikt en ook vele aangename gesprekken gevoerd met Gods kinderen, totdat plotseling een ontzettende ramp onze familie ten diepste ontroerde. Een dierbaar kleinkind, de oudste zoon van onze dochter Tini, 13 jaren oud, verdronk bij het baden aan het strandje van de rivier de Merwede. Wij zouden in Veen nog een vergadering bijwonen, toen iemand mij op de hoogte kwam

stellen van de ramp, die had plaats gehad. Het greep mij ontzettend aan, want mijn lieve kleinzoon was in de eeuwigheid.

Onmiddellijk per auto thuisgebracht, vond ik mijn gehele familie, vooral de ouders in diepe verslagenheid. En tot meerdere ontsteltenis was het lichaam met de snelle stroom meegevoerd.

Maandag 21 juni 1965 verdronk hij en ondanks dat velen meehielpen met dreggen, werd hij eerst zaterdag gevonden dicht bij de Moerdijkbrug. De Heere heeft hem nog een graf vergund op het kerkhof alhier in Werkendam.

Hoewel het een ontzettende slag was voor de ouders en de gehele familie heb ik vrijmoedigheid, iets omtrent dat plotselinge sterfgeval mee te delen, terwille van mijn nageslacht. Er zijn twee bijzondere zaken te vermelden.

In de eerste plaats had onze dochter, de moeder van de kleinzoon dagen lang gelopen met de woorden: *In het huis Mijns Vaders, zijn vele woningen*, niet wetend, wat komen zou. Zelfs nog even heel duidelijk, toen hij de ouderlijke woning uitging. En Kees had in het geheel geen haast om te gaan, alsof hij een voorgevoel had.

Toen de eerste grote schok doorstaan was, heeft de Heere die ouders zeer bijzonder getroost en ondersteund.

De andere zaak is deze geweest. Ik zelf zal nooit vergeten, wat ik heb doorworsteld in de nacht van vrijdag op zaterdag, toen hij nog niet gevonden was. Het was mij zeer bang, ziende op de eeuwige bestemming van dat zo geliefde kind, naar Gods recht en ook naar Gods Woord was er geen verwachting en dat drukte ontzettend. Met grote kracht en tot zeer grote verwondering werd ik klaar en duidelijk bepaald bij Ps. 22:16:

Zij komen aan, door Godd'lijk licht geleid,

Om 't nakroost, dat den Heer wordt toebereid.

Te melden 't heil van Zijn gerechtigheid.

En grote daden.

Een ongelooflijke verlichting en kennelijke verlossing uit hooggaande benauwdheid was daarvan het gevolg, met een gewillige aanvaarding van het kruis, dat de Heere had opgelegd. Daardoor kon ik zondag 27 juni voorgaan in de Gereformeerde Gemeente te Werkendam met Psalm 10:14: "Gij ziet het immers, want Gij aanschouwt de moeite en het verdriet, opdat men het in Uwe hand geve; op U verlaat zich de arme, Gij zijt geweest een Helper van de wees."

De Psalmdichter was er van overtuigd, dat de Heere geen ledig aanschouwer is, van hetgeen op de aarde plaats grijpt. Niet alleen ziet Hij alle gruwelijke zonden en ongerechtigheden, maar ook aanschouwt Hij de moeite en het verdriet, als de gevolgen van de zonde. In Davids leven waren moeite en verdriet zeer menigvuldig, al was hij dan ook de man naar Gods hart, de lieflijke in psalmen, de koning Israëls. Het gaat er echter over of de Heere in toorn of in gunst de moeite en het verdriet aanschouwt.

Degenen, die door soevereine genade wedergeboren zijn en God liefhebben in onverderfelijkheid, worden soms getroffen door zeer zware beproevingen, en dat tot verdieping van hun geestelijke kennis. Tot zelfverloochening en tot overgave aan Hem, Die machtig is te ondersteunen in ziels- en lichaamsnoden. Lot en leven in Zijn trouwe handen te leggen, dat is rijke genade bij God. Het is een buigen voor Zijn heilige wil, en dan is de mens uitgedacht, uitgepraat en uitgewerkt, vanwege de hoge Majesteit des Heeren. Dan is de mens overwonnen en ingewonnen om Gods doen goed te keuren. Van zichzelf kan niemand op die lage plaats komen. Voor de natuurlijke mens is het in eigen krachten onmogelijk en zelfs Gods kinderen moeten er

door de Heilige Geest toe gebracht worden.

Dinsdag daarna heeft de begrafenis plaats onder leiding van *student Hoogerland*, die enkele weken later predikant der Ger. Gem. alhier geworden is. Op die begrafenis was ook onze Marrie aanwezig. Het was een bijzondere en onvergetelijke dag. Er was grote liefde onder elkander, en er is geen hard woord over de daden des Heeren gevallen, integendeel, er is goed van God gesproken. Niemand vermoedde, dat nog diezelfde week een nieuwe ramp ons treffen zou.

Onze zo-even genoemde dochter Marrie, die in Den Haag woonde werd vrijdags getroffen door een bloeduitstorting in de hersenen, en stierf in het ziekenhuis zonder tot bewustzijn gekomen te zijn. Wat ontroering en ontsteltenis dat te weeg bracht, laat zich indenken, bij de gehele familie, inzonderheid bij mijn vrouw. Als de Heere haar niet zeer krachtig met Zijn Woord ondersteund had, zij zou er onder bezweken zijn. Op een diepe smartkreet harerzijds heeft het God behaagd haar krachtig te troosten, met hetgeen wij lezen: *Ik ben niet gezonden dan tot de verloren schapen van het huis Israëls*. Matth. 15:24. Daar kwam geloof in mee, dat Marrie veilig aangeland was in het Vaderhuis daarboven.

Zelf heeft zij dat steeds kunnen vasthouden. Het geloof is strikt persoonlijk en heeft geen goedkeuring van mensen nodig. Wel is het groot, als men aan God genoeg heeft. Maar aan blijken van meeleven heeft het niet ontbroken.

Evenwel verkreeg ik vrijmoedigheid om zondag 4 juli weer in Werkendam de kansel te beklimmen met de tekst Rom. 8:28: *En wij weten, dat degenen, die God liefhebben, alle dingen medewerken ten goede, namelijk dengenen, die naar Zijn voornemen geroepen zijn*.

De medewerking aller dingen vloeit uit het voornemen Gods in verkiezing en verbond, dat is de soevereiniteit Gods. Zij is het gelukkig deel van de inwendig geroepen, die in de kinderlijke vreze Gods wandelen bij het licht van Gods getuigenis, dat eeuwig zeker is en slechten wijsheid leert. Die God liefhebben in waarheid en oprechtheid, omdat Hij hen eerst heeft liefgehad en Zijn liefde uitgestort heeft in hun hart. Christus is immers niet alleen een Middelaar van verdienste, maar ook van toepassing en daar komt het voor elk mens op aan. Maar dat begenadigde volk van God heeft soms heel zware kruisen te dragen, onverwacht, zelfs zenuwschokkende omstandigheden kunnen hen overvallen, soms te zwaar om te dragen. Gods hand is soms zwaar en onze kracht om te dragen zo klein.

Alle beproevingen schijnen soms tegen ons te zijn, maar van achter gezien blijkt menigmaal de wijsheid en de goedheid Gods in al Zijn handelingen. Dat ondervond Abraham met het offer van Izak, alsmede Jakob, toen bleek, dat Jozef leefde en onderkoning was in Egypte. Paulus had het ook geleerd en kon zeggen: Wij weten het, dat alle dingen medewerken ten goede voor Gods volk. Die medewerking bestaat in de ware vernedering en het toevallen van Gods recht, tot roem van Gods genade en opwekking van de levende hoop, omdat de liefde Gods uitgestort wordt in het hart. Ook de heiliging van de levenswandel is menigmaal de vrucht van vele en zware beproevingen. Maar voor wanhoop wordt Gods volk bewaard zelfs in de grootste noden; de hoop richt zich op God in Christus en Zijn heilbeloften. Alles is uit Hem, door Hem en tot Hem. Van lieverlede werd mijn vrouw steeds meer gekweld door aangezichtspijnen, en ook werd trappen klimmen haar steeds moeilijker, hoewel zij overigens zeer naar haar zin woonde.

Onze dochter Nel woonde in Sleeuwijk en kwam wel eens bij ons op bezoek. Toen echter een huis te koop kwam in de Sigmondstraat, vlak bij ons, was het de biddende

begeerte van mijn vrouw dat Nelly met man en kinderen dat huis mocht hebben en die wens is door Gods goedheid vervuld. Toen verkreeg dat kind haar begeerte om dicht bij haar ouders te wonen. Daar had ze zo naar verlangd, toen zij in Eerbeek woonde en door de verre afstand haar ouders haast nooit ontmoette.

22. WEDUWNAAR

Onverwacht, te weten in 1966 deed er weer iets op. Onze schoonzoon van Loon was van plan voor zijn gezin om te zien naar een stukje grond, om er een woning voor zijn gezin op te gaan bouwen. Mijn vrouw, die de trap niet goed meer op kon, vroeg toen: "Willen jullie soms niet in dit huis wonen, en bouw voor mij een huisje, dat ik geen trappen behoef te klimmen."

Om kort te zijn, het is gebeurd. Er was grond uitgegeven, er was een tekening reeds goedgekeurd en die daar wilde gaan bouwen, ging verhuizen naar Enschede, zodat wij de grond en de tekening konden overnemen. Daardoor kon begin '67 met de bouw begonnen worden en daar van Loon op de vaart was, heeft mijn vrouw heel veel zorg besteed aan de bouw. De bouw ging voort en half september gingen wij verhuizen, in de hoop dat wij nog enige jaren met elkaar zouden mogen wonen.

Het heeft helaas niet zo mogen zijn, want binnen twee jaar stierf mijn lieve vrouw, geheel onverwachts aan een hartaanval, hoewel zij reeds lang geleden had. Het begon met aangezichtspijn en al scheen het soms, dat de injecties van dokter Kruiemel in Utrecht hielpen, die ontsteking verplaatste zich wel en verspreidde zich over het gehele lichaam. En van die hevige pijn is hoogstwaarschijnlijk het hart bezweken. Maar zij stierf in volle zekerheid des geloofs, want even voor zij stierf, zei ze nog: "Pa wil je Jannie feliciteren, zij is jarig." Ik belde haar op en zij vroeg direct, hoe het met moe was.

Toen ik zei, dat het niet goed ging, ontstelde zij, waarop ik zei, om haar op te beuren: "Jannie het is bij moe zo: hetzij dat wij leven, hetzij dat wij sterven, wij zijn des Heeren." Dat hoorde moe in de slaapkamer, en toen één van mijn dochters vroeg: "Zo is het toch moe", knikte zij nog ja met een blij gezicht.

Toen ik bij haar kwam, zag ik dat het mis ging en zei tegen Nelly, dat zij de dokter moest bellen en op dat moment, dat ik alleen bij haar was, keek ze mij helder aan, de ogen vielen dicht en zij stierf.

En wat ik nooit had kunnen denken, in plaats van bittere smart, ontving ik van de Heere een ongelooflijk diepe indruk van de verlossing, die haar ten deel gevallen was. Heilige jaloersheid overstelpte mij en ik was zo wonderlijk gesteld al de dagen, dat zij boven aarde stond. Later kwam er wel gemis, doch zo, dat ik het dragen kon. De Heere heeft mij altijd voor opstand bewaard tot op deze dag.

Ik heb heel veel verloren, maar ook heel veel overgehouden. Vier dochters wonen om mij heen en een kleindochter is de gehele dag om me heen.

Het is nu alweer een half jaar geleden dat zij stierf, namelijk 11 juni 1969. Zij is begraven in een familiegraf op het kerkhof in Werkendam. Hoe lang de Heere mij nog zal willen sparen is onbekend. Hij doet wat goed is in Zijn ogen. De Heere geve alles wat nodig is, om Zijn raad te kunnen uitdienen. Hij geve een biddend leven aan de troon der genade voor mijzelf en voor mijn kinderen en kleinkinderen. En dit sterfjaar is weer ten einde, en wat de toekomst brengen zal is de Heere alleen bekend. Wij zouden gelukkig zijn als we lot en leven in des Heeren trouwe handen mochten overgeven, want Hij doet het nooit verkeerd, wat Hij ook werkt. Hij handelt nooit met ons naar onze zonden, hoe zwaar en lang wij ook Zijn wetten schonden. Maar het is een grote weldaad als men door het geloof mag zien op Hem, Die eeuwig leeft, en Die

de dood verslonden heeft tot overwinning.

Mocht de Heere mij nog enkele jaren willen sparen, en mochten wij daartoe nog in staat zijn, zou er soms nog een klein naschrift kunnen volgen, zo de Heere wil.

23. NASCHRIFT

Heden 1 september 1972 na alle aantekeningen nog eens te hebben overgelezen, hebben een paar gebeurtenissen plaats gehad na eind 1969, die ik zeer belangrijk acht om in familieherinnering bewaard te blijven. Het jaar 1970 heb ik goede gezondheid genoten en nog heel veel het Woord en soms ook de Sacramenten bediend in de vacante gemeenten door het gehele land verspreid. Het is mij vaak een groot wonder geweest, dat ik in de dienst des Heeren zo een grote voldoening mocht hebben, dat het gemis wegens het overlijden van mijn lieve vrouw daardoor verzacht werd.

En had ik geen werk in de gemeenten, dan gaf de Heere mij lust en liefde om Gods Woord te onderzoeken en wat mij zeer aangename afleiding was, de lust om te schrijven, hetzij preken voor de *Schat des Woords of voor uitgeverij de Bron en meditaties of verhandelingen voor de Saambinder en de Banier*.

Dat heeft de Heere in Zijn liefde gegeven en dat zou ik alle oude mensen toch zo van ganser harte gunnen. Dan wordt het Woord zo dierbaar en steeds meer een lamp voor de voet en een licht op het pad. Dan doet het de mens steeds verder afstaan van een wereld, die in het boze ligt.

Ook de wetenschap dat de Heere mij heeft geroepen tot Zijn dienst, ook ambtelijk tot de Dienst des Woords is mij meerdere malen tot grote blijdschap en verwondering geweest, ondanks het feit, dat het gemis er ook was in het hart. Veel herinneringen aan hetgeen doorgemaakt is in het leven, doen beseffen eigen schuld en gebreken, die vele zijn geweest. Maar vervullen ook met grote en ootmoedige dankbaarheid vanwege de grote daden des Heeren. Grote en zware beproevingen hebben vernederd, doch daar tegenover heeft de Heere grote daden gedaan.

Kortom het jaar 1970 is een jaar voor mij geweest, waarin ik wel al oud was, maar niet oud was in mijn lust en liefde om de dienst des Heeren aan te prijzen. Niet alleen vanaf de kansel, maar ook 's zondagsavonds op de gezelschappen. Eén zaak schiet mij nog wel te binnen, belangrijk genoeg om voor het nageslacht bewaard te worden.

Op een avond in augustus had ik mogen preken in de Gereformeerde Gemeente te Opheusden en aan het einde van de dienst, onder het uitspreken van de zegen, werd ik zo onwel, dat ik mijn bewustzijn verloor. Toen ik bij kwam was men bezig mij te wassen, en hielp men mij naar de consistorie, waar een dokter aanwezig was, die mij onderzocht en constateerde, dat mijn bloeddruk abnormaal laag was, en dat ik zeer dicht bij de dood geweest was, waarover ik mij wel verwonderde, maar niet ontstelde. De Heere gaf mij het gevoel van vereniging met Zijn heilige wil en de dood was mij toen geen koning der verschrikking. Hoewel dat nu al twee jaar geleden is, staat het mij nog levendig voor de geest. Na een korte rustpauze was ik genoeg op kracht om opnieuw te gaan preken.

En zo was 1970 voor mij een gezegend jaar geweest en brak het jaar 1971 aan, niet wetende, wat ons in dat jaar wedervaren zou. Met nieuwe moed begon ik weer te preken op de Nieuwjaarsdag, 's morgens in Poederoijen over 2 Cor. 13:13: "De genade van onze Heere Jezus Christus, en de liefde van God, en de gemeenschap des Heiligen Geestes, zij met u allen." Met heilige ernst en gunnende liefde heb ik daar gestaan. En in de namiddag in de gemeente te Oudewater over Eféze 6:23: "Vrede zij de broederen, en liefde en geloof, van God de Vader en de Heere Jezus Christus."

Als ik er aan denk, zou ik het gaarne nog willen doen, maar toen wisten wij nog niet, wat ons in dat pas begonnen jaar overkomen zou.

Alles ging goed, tot vroeg op de morgen van 12 mei het ontstellende bericht binnenkwam, dat mijn oudste dochter Nies een ernstige hersenbloeding had gekregen en bewusteloos in het ziekenhuis lag. Wij hebben in 1965 ook al onze dochter Marrie er aan verloren, zodat wij ontzettend geschrokken waren. Daar heb ik weken lang zwaar onder geleden, tot dat de Heere op een wonderlijke wijze de vraag stelde, of Hij het ooit verkeerd gedaan had in mijn leven.

Ik moet hartelijk bekennen, dat ik het heel verkeerd gedaan had vele keren, maar dat Hij heel mijn leven door, lankmoedig, goedertieren en wijs met mij gehandeld had. Toen werd ik het met de Heere eens, en die overgave aan Hem verlost mij uit een zeer grote benauwdheid. Daarbij kwam de vaste overtuiging dat daar de goede hand Gods in was, om haar over te zetten uit dit moeite volle leven, in de eeuwige en hemelse zaligheid. Ik mocht haar overgeven, maar met diep medelijden met haar man en kinderen, die zeer diep bedroefd waren, en Goddelijke ondersteuning nodig hadden.

In diezelfde tijd kreeg ik een geheel zware inzinking van lichaamskrachten op 22 juni 1971. Ik had de 20ste nog tweemaal het Woord bediend in Leerdam en was 's avonds op het gezelschap buitengewoon vermoeid.

Dinsdagsavonds was het ineens, of alle lichaamskrachten mij ontzonken, net nadat mijn dochter Louise vertrokken was. Wij hebben met moeite ons te bed begeven en dachten nog: "Arme kinderen, treffen jullie mij morgenochtend nog levend aan?" Toch was ik echt niet bang en het was vrede in mijn hart. Maar het was Gods tijd nog niet. Vrijdag 25 juni stierf Nies en ik kon niet naar de begrafenis.

En nu zijn wij nog in de genadetijd, en niet wetend hoe lang nog. Wel zijn wij zeer slecht ter been, en durven de kinderen mij 's nachts niet meer alleen te laten, uit bezorgdheid en liefde en zullen kleinkinderen om beurten 's nachts bij mij in huis overnachten.

En wat betreft de geestelijke toestand, mag ik eerlijk getuigen, dat de Heere Zijn vriendelijk aanschijn menigmaal over mij doet lichten, en dat ik wel wenste ontbonden en bij Christus te zijn, dat is mij zeer verre het beste, al ondervind ik ook veel liefde van kinderen en kleinkinderen en ook van Gods volk. Maar de strijd tussen de oude en de nieuwe mens is nog niet ten einde, en hetgeen van beneden is trekt niet meer zo aan. De Heere geve geduld en lijdzaamheid in alles om Hem te volgen, die ons van de aarde gekocht heeft met de dure prijs van Zijn dierbaar bloed.

Jaloers zijn wij menigmaal op hen, die ons zijn voorgedaan, en die we eenmaal hopen weer te zien.

Dat de Heere Zich ontferme over allen die ons lief en dierbaar zijn, beide in natuur en genade. Allen zijn in de waarheid onderwezen, maar genade kan de Heere alleen maar geven. Hij is rechtvaardig, zowel in het geven als in het onthouden.

Vele gebeden liggen er, vele beloften zijn nog niet vervuld. Maar wij moeten en mogen het wel eens overgeven aan die hemelse Vader, Die de gebeden van Zijn volk kan verhoren, zelfs na hun sterven.

Naschrift van de uitgever.

Ds. Chr. van Dam is overleden op de leeftijd van 83 jaar op 13 november 1976 en begraven in het familiegraf op de Algemene Begraafplaats te Werkendam op 18 november 1976.

24. IN MEMORIAM Ds. CHR. VAN DAM

Nog vrij onverwacht heeft de Heere van de strijdende kerk overgebracht in de triomferende kerk Ds. Chr. van Dam.

Vanaf 1947-1963 heeft hij de gemeenten van Werkendam, Amsterdam-C., Barneveld en Rotterdam-Z. mogen dienen.

Na zijn emeritaat sinds 1963 heeft hij 's zondags nog vele vacante gemeenten in de bediening des Woords mogen dienen. De laatste jaren heeft onze overleden broeder nog veel mogen schrijven, in de vorm van preken en artikelen voor de Saambinder.

Tot in de grijze ouderdom was hij nog werkzaam in het Koninkrijk Gods. Zeker ook in het gebed. Wij weten van nabij hoe hij tot het laatst van zijn leven mede droeg de zonde van land en kerk en vorstenhuis.

Ook in deze kerkbode zijn menige onderwijzende, vermanende en vertroostende meditaties verschenen.

Geve de Heere dat het zaad in Rotterdam-Zuid en Zuidwijk gestrooid eeuwigheidsvruchten drage. En dat van allen die onder zijn bediening geleefd hebben zijn gedachtenis tot zegen moge zijn.

De Heere trooste de kinderen en familie in dit smartelijk verlies en vervulle ook in dit geslacht: *Het zaad zal Hem dienen.*

En waar er arbeiders in de wijngaard wegvallen, worde het gebed vermenigvuldigd, dat de Heere anderen uitstote om de ledige plaatsen in te nemen, om te staan als trouwe wachters op Sions muren.

Ten slotte, laat ons allen waken en bedenken dat de rechtvaardige weg geraapt wordt voor de dag des kwaads.

Kerkbode. H. H.

**CANDIDAAT CHR. VAN DAM DOOR DR. C. STEENBLOK
BEVESTIGD TE WERKENDAM, 1947**

Saambinder 26 september 1947

WOENSDAG, 10 SEPTEMBER 1947.

Na het zingen van Ps.144:2; het lezen van Jesaja 62; gebed en zingen van Ps.130:2 & 3, ving Dr. Steenblok zijn rede aan met te wijzen op de wisseling van tijden en gebeurtenissen.

Er zijn tijden van smart en droefenis doch ook van vreugde en blijdschap. Dit geldt ook voor de gemeente van Werkendam. Heden was het ook voor haar na vele jaren vacant te zijn geweest, nu er weer een eigen Herder en Leraar stond bevestigd te worden, een dag van vreugde en blijdschap. Het is een bewijs, dat de Heere Zijn kerk in stand houdt door nog een leraar te willen afzonderen om Zijn erfdeel te leiden. De leraars hebben een verantwoordelijk werk. Voor dit verantwoordelijk werk moeten zij door God geroepen zijn en bekwaam gemaakt. Het is een Goddelijke last of opdracht die hen wordt gegeven om wachter te zijn over het huis Israëls.

In verband hiermede bepaalde Dr. Steenblok de gemeente bij Ezechiël 33:7. *De Goddelijke last tot Ezechiël als wachter over het huis Israëls.*

Hierbij onderscheidde hij: ten eerste de Gever van deze last; ten tweede de bringer van deze last; ten derde de omschrijving van deze last.

De profeet Ezechiël, wiens naam betekend "In God is sterkte" ontving in last om de oordelen aan te kondigen aan zijn eigen volk. Dit ontzette en ontstelde hem. Doch de Heere sterkte hem om deze last te volbrengen, Ik, de Heere, de Hoge en Soevereine Oppermachtige, heb u tot een wachter gesteld. De Heere toonde hem ondanks de komende oordelen dat Hij, als de Koning van Zijn kerk in ontferming neerzag op Jeruzalem en Zijn gemeente in stand zou houden. De Heere spreekt hem aan als "mensenkind". Wat een machtige tegenstelling. God, de Hoge en Verhevene tegenover een hulpeloos en onrein mensenkind. Deze wordt nu als een wachter gesteld over het huis Israëls. Iemand die aangesteld werd als wachter moet een scherp gezicht hebben. Alarm roepen bij dreigend gevaar en tevens wegen aanwijzen ter ontkoming daarvan. Hij stond daarbij op een hoogte of toren, als het ware tussen hemel en aarde. De opdracht die Ezechiël ontving, werd hem op een bijzondere wijze medegedeeld, n.l. door inspiratie, hetzij door Goddelijke gezichten, visioenen of rechtstreekse bekendmaking. Deze vorm van bekendmaken is vervangen doordat wij nu de Heilige Schrift hebben, echter zal toch iedere aangestelde wachter, evenals Ezechiël van bekering en roeping moeten kunnen spreken willen zij de gemeente des Heeren de goede weg wijzen. Zij moeten kunnen getuigen hoe verloren zondaren weder in gemeenschap met God kunnen worden gesteld. Daartoe is nodig, dat gepredikt wordt "Wet en Evangelie".

Het ingrijpende clementie, de waarschuwing zoals de tekst aangeeft. Zij behoren de valse gronden aan te wijzen. Zijn aangesteld als ambassadeurs van de Koning der koningen en den Heer der heren. Soms kan dit werk zwaar zijn, soms ook licht, maar bovenal behoren zij getrouw te zijn in hetgeen waartoe zij gezonden zijn.

Dat ook broeder van Dam te Werkendam een getrouwe wachter moge zijn. Hierna werd het bevestigingsformulier gelezen. e plechtige handoplegging geschiedde door de predikanten: Ds. Aangeenbrug, Ds. Kersten, Ds. Stuyvenberg en Ds. v.d. Woestijne, onderwijl gezongen werd Ps. 132:6:

Bekleed, o Hoogste Majesteit,

Uw priesters met gerechtigheid.

De beroepen leraar werd na het afleggen van zijn belofte door de gemeente staande toegezongen Ps. 134.3. Als slotzang volgde Ps. 89:8, waarna Dr. Steenblok de zegen uitsprak.

In de avonddienst die 7 uur aanving, verbond de nieuwe leraar, Chr. van Dam, zich aan zijn gemeente.

Onder het zingen van Ps.123:1 beklom Ds. van Dam voor de eerste maal als eigen leraar van Werkendam de kansel.

Na het lezen van 2 Korinthe 4, gebed en zingen van Ps.147:1 en 6 sprak Ds. van Dam er zijn vreugde over uit zijn ambt in deze gemeente te mogen aanvaarden, wetende daartoe van God geroepen en naar deze gemeente gezonden te zijn.

Diep doordrongen van het zwaarwichtige en verantwoordelijk werk voor de dienaar des Woords, wilde hij onder biddend opzien tot den Heere, de gemeente bepalen bij 2 Kor. 4:5, waarin hij zag de prediking van Paulus als een voorbeeld voor de dienaar des Woords.

Ten eerste de brenger dezer prediking.

Ten tweede de inhoud dezer prediking.

Ten derde het doel dezer prediking.

Paulus is voor de dienaar des Woords een voorbeeld omdat ook hij vanuit de duisternis overgebracht werd tot Gods wonderbaarlijk licht. Van een vervolger der gemeente, een verkondiger en zijn ganse leven wijdde hij aan de naam en zaak van Koning Jezus.

Paulus heeft veel geleden en verdragen om Christus' wil. Hij gedacht altijd een vervolger geweest te zijn. Paulus was Apostel, had gezag en werd geïnspireerd door God den Heiligen Geest. Voor de dienaar des Woords is dit niet meer te bereiken, doch het mag door hem als een ideaal gesteld.

De prediking van Paulus mag als een voorbeeld worden gesteld. Hij zocht zichzelf niet, in tegenstelling met de valse leraar, die zichzelf zochten. Hij predikte alleen Jezus Christus den Heere, want er is niemand buiten Hem.

Is de enige ware Profeet, Priester en Koning, om zijn volk te onderwijzen, te verlossen en te regeren, er is geen zaligheid buiten Hem. Jezus de verachte van Nazareth, doch Heere, de Bezitter, Eigenaar van zijn kerk door koping. Het doel der prediking is de verheerlijking Gods. Alles is geschapen tot Gods eer en verheerlijking. Het doel is verder de verbreiding van het Evangelie onder alle mensen.

De pardonbrief moet voorgehouden aan alle in zichzelf verlorenen. De opbouw van het lichaam van Christus n.1, de uitbreiding van de gemeente des Heeren door nieuwe bekeringen.

Dit doel wordt alleen bereikt in een weg van gebed en reformatie. Dienaar te zijn is een gunst omdat zij gelijken mogen op hun Zender. In de prediking moet liefde en eerlijkheid gevonden, maar ook getrouwheid. Wij zijn mensen en zo zult u ons leren kennen. Mochten wij allen maar veel gevonden worden voor de troon der Genade tot bereiking van dit doel. Mocht dat gesproken woord veel inwerken op ons aller hart, maar ook op ons openbare leven.

Gezongen werd Ps. 89:13, waarna de toespraken volgden.

Ds. v. Dam richtte zich met een woord van dank

1e tot Dr. Steenblok voor de bevestiging en de leerzame lessen gedurende 3 jaren aan de theologische school van hem ontvangen.

2e tot Ds. Kersten voor de zeer nuttige en kostelijke onderwijzingen en ook voor zijn pittige terechtwijzingen, welke hem uiteindelijk tot zijn voordeel strekken; 3e tot de classisleraren Ds. Aangeenbrug en Ds. v. d. Woestijne voor het vele werk en de steun die de gemeente tijdens 't vacant zijn mocht ondervinden.

Vervolgens wordt de Kerkenraad toegesproken. De kennismaking is niet tegengevallen. Spreker hoopt dat hij aanvaard mag worden als door de Heere tot hen gezonden.

Ook tot de vriendenstudenten richt Ds. v. Dam een enkel woord. Dat alle tekorten die ons als mens aankleven voor het aangezicht des Heeren gebracht mochten worden. De jeugd der gemeente wordt vervolgens opgewekt tot trouw bezoeken der catechisaties waarmede spoedig zal worden begonnen. Tenslotte volgt een opwekkend woord tot de meisjesvereniging "Hanna", de koster, de organist en verder tot alle aanwezigen.

Ouderling Cornet spreekt namens de gemeente van Werkendam zijn grote blijdschap uit dat zij een eigen leraar mochten ontvangen. Een blijdschap die met enige smart vermengd is, omdat een tekort gevoeld wordt om datgene te geven, wat zij wel wilden.

Ook Mevr. v. Dam wordt op hartelijke wijze een welkom toegeroepen. De gemeente ziet nu haar leraar, hij is van den Heere gebeden. Gezongen werd het laatste vers van de Tien Geboden.

Ds. Aangeenbrug spreekt namens de Classes een enkel woord. Niet de ontferming van een mens heeft Werkendam een leraar toebeschikt, maar de ontferming van Christus.

Cand. Hegeman mag getuigen dat er gedurende de studietijd banden gelegd zijn die wel kunnen rekken maar niet breken. Hij verheugde zich vernomen te hebben dat br. v. Dam op zuivere gronden het beroep naar Werkendam heeft mogen opvolgen.

Ds. Kersten legt in zijn toespraak de nadruk op de noodzaak van een grondslag in de dogmatiek. Br. v. Dam heeft zich grote inspanning getroost vooral met het oog op zijn leeftijd en de slechte vervoersgelegenheid tijdens de oorlog, om zijn studie te volgen. Hij wenst dat zijn onderwijs in zijn herdersloopbaan van nut mag blijken en rijke vruchten mag afwerpen.

Ouderling Huisman van Gouda wekt met een enkel woord Ds. v. Dam op dat hij de strijd, welke door hem zo lang is gestreden eer deze ure was aangebroken, moge voortzetten al wordt het strijdperk nu een ander. Hij mocht daarbij gesterkt worden door de Machtige Jakobs.

Ds. Huijzer, pred. der Ger. Kerk te Werkendam richt zich tot zijn nieuwe collega en spreekt de wens uit dat zij in vele opzichten mogen samenwerken al gebied de eerlijkheid, te erkennen, dat zij in dogmatisch opzicht verschillen.

Het Hoofd der Chr. School brengt naar voren dat in de school de eerste strijd tegen het eigen-ik, waarvan Ds. v. Dam in zijn preek sprak, reeds wordt aangevangen en spreekt de hoop uit dat de verhouding van de nieuwe leraar met de Chr. school moge leiden tot opbouw en zegen.

Ds. van Dam dankt tenslotte alle sprekers voor hun wensen, in het bijzonder br. Hegeman, die zeer binnenkort de reis over grote wateren gaat aanvaarden, waarna hij voorgaat in dankgebed.

Na het zingen van Ps.72:11 legt Ds. v. Dam de zegen op de gemeente en begeven de aanwezigen zich huiswaarts.

Het was een gewichtige dag voor de gemeente van Werkendam en haar nieuwe leraar, maar ook voor velen die van elders gekomen waren zal een herinnering aan de bijgewoonde bijzondere kerkdiensten bijblijven.

Bevestiging en intrede Ds Chr. van Dam te Amsterdam, 1951

Saambinder 30 augustus 1951

Naar wij vernemen ligt het in het voornemen van Ds. Chr. van Dam D.V. Zondag 9 Sept. a.s. in de avonddienst, welke om 6 uur aanvangt, afscheid te nemen van de gemeente Werkendam.

De bevestiging van Ds. Chr. van Dam, door Ds. L. Rijkssen, te Amsterdam, is D.V. bepaald op Donderdag 20 September a.s., des middags te 3 uur. De intrede des avonds te 7 uur.

Beide diensten zullen worden gehouden in het kerkgebouw der Vrije Gemeente aan de Weteringschans no. 6—8 te Amsterdam-C, d.i. 2 minuten van het Leidseplein; van het Centraal Station te bereiken met lijn 1 of 2. Predikanten, studenten, kerkenraadsleden en belangstellenden zijn hartelijk welkom.

Hoewel voor logies, bij onze leden, in zeer beperkte mate zal kunnen worden gezorgd, dienen zij, die dit wensen, dit zo spoedig mogelijk op te geven aan de scriba: M. Valk, Bilderdijskade 19hs, Amsterdam-W. Voor afgevaardigden zal, bij tijdige mededeling, voor gereserveerde plaatsen kunnen worden gezorgd.

Bevestiging en intrede Ds Chr. van Dam te Barneveld, 1954

Saambinder 4 februari 1954

Op Woensdagmiddag 20 Januari j.l. was voor de gemeente te Barneveld een bijzonder ogenblik aangebroken. Na al de droefenissen, die ze in het afgelopen jaar had moeten doormaken, was thans de tijd daar, dat haar nieuwe herder en leraar Ds Chr. van Dam aan de gemeente zou verbonden worden. Wat dit voor de gemeente te Barneveld betekende, laat zich moeilijk beschrijven.

Als bevestiger trad Ds. A. van Stuyvenberg, de consulent der gemeente, op. De dienst, die om 2.30 uur in de geheel gevulde kerk aanving, werd geopend door het zingen van Psalm 146 : 3, het lezen van Jesaja 40 en het uitspreken van votum en gebed.

Als tekst voor deze plechtige ure had Ds van Stuyvenberg gekozen Jesaja 40 : 1 en 2: "Troost, troost Mijn volk, zal uheder God zeggen. Spreekt naar het hart van Jeruzalem en roept haar toe, dat haar strijd vervuld is, dat haar ongerechtigheid verzoend is, dat zij van de hand des Heeren dubbel ontvangen heeft voor al haar zonden".

Naar aanleiding van zijn tekst bepaalde hij de gemeente bij het werk van Gods knechten en wilde letten:

- 1e. op het Woord des Heeren, dat zij hebben uit te dragen;
- 2e. op de troost, waarmede zij het volk des Heeren hebben te troosten;
- 3e. op de troostgronden in Christus, welke zij hebben te prediken.

Nadat de spreker elk der onderdelen op zeer leerzame en praktikale wijze in een korte predatie hierover had ontvouwd en gewezen had op het grote heil, de kerke Gods hierin geopenbaard en geschonken, ging hij tot de bevestiging van de nieuwe herder en leraar van de gemeente over.

Nadat hij het bevestigingsformulier gelezen had en de vragen had gesteld, klonk zeer plechtig uit de mond van Ds. van Dam het: "Ja ik van ganser harte".

In zijn hartelijke toespraak tot de nieuwe leraar wees hij op de blijdschap, die hem vervulde, dat de gemeente te Barneveld na al de moeilijke en smartelijke omstandigheden nu weer een eigen herder en leraar mocht ontvangen. Ook was het hem groot Ds v. Dam ter hulp in de Classis te ontvangen, temeer wijl hij straks met hem maar samen in de Classis zal over zijn.

Nadat de gemeente de nieuwe leraar had toegezongen Psalm 121 : 4, werd deze dienst beëindigd met gebed, het zingen van Psalm 132 : 10 en de zegen.

Des avonds om 7 uur beklom Ds van Dam de kansel om zijn intrede te doen. Gezongen werd Psalm 101 : 1 en 2, gelezen 2 Korinthe 5, waarna votum en gebed. De tekst, waarmede de nieuwe leraar zijn intrede wilde doen was 2 Korinthe 5 : 19 en 20: "Want God was in Christus de wereld met Zichzelf verzoenende", hun zonden hun niet toerekenende, en heeft het woord der verzoening in ons gelegd. Zo zijn wij dan gezanten van Christus' wege, alsof God door ons bade; wij bidden u van Christus wege: laat u met God verzoenen".

Naar aanleiding van zijn tekst wenste hij in deze ure te spreken van het Woord der verzoening, en wees er op:

- 1e. dat dit vastgelegd is in Gods raad;
- 2e. ingelegd is in Gods volk;
- 3e. opgelegd is aan Gods knechten.

Bij de ontwikkeling dezer hoofdgedachten wees Ds van Dam op de noodzakelijkheid der verzoening door de diepe val en bondsbreuk in Adam. Een volkomen verzoening

moest worden aangebracht, waardoor Gods deugden verheerlijkt worden in de herstelling van al Gods volk in de gemeenschap Gods. Die verzoening nu heeft Hij aangebracht. Die van eeuwigheid Zich daartoe vrijwillig overgaf. Hij, Die God was en God bleef, en toch ook waarlijk mens werd, de menselijke natuur aannemende tot de Goddelijke Persoon. De toepassing van dat eeuwig heil wordt door God naar Zijn soeverein welbehagen door Zijn Geest in het hart van al Zijn volk onderwerpelijk gelegd. Dat Woord der verzoening nu hebben Gods knechten als gezanten Gods te prediken en de noodzakelijkheid daarvan op het hart der hoorders te binden.

Na zijn predicatie richtte Ds van Dam zich allereerst tot zijn bevestiger en de verdere aanwezige predikanten, tot zijn nieuwe kerkenraad, tot de burgemeester en wethouders, tot het hoofd der school, de catechisanten, koster, organist enz.

Ook sprak hij nog een enkel woord tot zijn vorige kerkenraad van Amsterdam C, alsook tot de afgevaardigden van vele gemeenten en van de Classis Barneveld.

Na het dankgebed werd de nieuwe leraar toegesproken door Ds M. Heerschap namens de Classis Barneveld, door Ds A. Verhagen namens de Particuliere Synode van het Oosten, door de burgemeester van Barneveld, door ouderling van Vliet namens Amsterdam C. en ten slotte door ouderling Schreuder voor de gemeente te Barneveld.

Deze spreker bracht tegelijk Ds van Stuyvenberg nog de dank over van de gemeente, voor de uitnemende wijze waarop hij in al de moeilijke omstandigheden het consulentenschap over de gemeente had uitgeoefend. Ook verzocht hij de gemeente de nieuwe herder en leraar staande te willen toezingen Psalm 122 : 3.

Ds van Dam betuigde daarna al de sprekers zijn hartelijke dank voor de goede wensen, hem toegevoegd, waarna hij deze betekenisvolle dienst met de zegen des Heeren besloot.

Was het kerkgebouw des middags reeds vol, des avonds kon het de opgekomen schare lang niet bevatten en velen moesten zich dan ook met een staanplaats tevreden stellen. In beide diensten waren verschillende predikanten aanwezig, o.a. met Ds. van Stuyvenberg Ds. Heerschap, Ds. Rijksen, Ds. Verhagen, Ds Vergunst, Ds Zwerus, alsook student Molenaar.

Het was voor de gemeente te Barneveld een onvergetelijke dag.

Bevestiging en intrede van Ds. Chr. van Dam te Rotterdam-Zuid, 1956

Saambinder 6 december 1956

DE BEVESTIGING

De 27ste November 1956 was voor de kerkenraad en de gemeente te Rotterdam-Zuid een blijde dag, aangezien Ds. Chr. van Dam in het ambt van herder en leraar dezer gemeente bevestigd werd door ds. H. Rijkssen van Vlaardingen. Des middags om drie uur ving voor een talrijk gehoor de bevestigingsdienst aan.

Na het zingen van de Morgenzang : 3, 6 en 7, het lezen van 1 Korinthe 1 : 10 tot het einde, votum, gebed en het zingen van Psalm 119 : 9, 40 en 65, hield Ds. H. Rijkssen de bevestigingspreek.

Een gewichtige ure voor u - zo wendde hij zich tot Ds. van Dam, - want gij zijt losgemaakt van de gemeente te Barneveld, en thans staan wij gereed u in de dienst des Woords alhier te bevestigen; maar ook een gewichtige en blijde ure voor u, gemeente, want Hij, Die wandelt tussen de zeven gouden kandelaren en de zeven sterren in Zijn rechterhand houdt, heeft uw kandelaar nog willen gedenken. Mocht in ootmoed het besef levendig zijn, *dat God grote dingen heeft gedaan, dies zijn wij verblijd*. Immers de gemeente zal weer de levendige bediening des Woords mogen horen.

Bij het gewicht nu van deze bediening des Woords bepaalde Ds. Rijkssen zijn gehoor naar aanleiding van Openbaring 22 : 16: "Ik, Jezus, heb Mijn engel gezonden om ulieden deze dingen te getuigen in de gemeenten. Ik ben de Wortel en het geslacht Davids, de blinkende Morgenster".

In deze woorden - zo sprak Ds. Rijkssen - beluisteren we Gods sprake aangaande de ambtelijke bediening, en letten daarbij op: 1e. de Zender; 2e. de gezant; 3e. de prediking van de gezant.

Nadat deze drie punten door Ds. Rijkssen nader waren ontvouwd, en gezongen was Psalm 89 : 7, las hij het bevestigingsformulier en stelde hij Ds. van Dam de bekende vragen. Plechtig klonk diens antwoord: *Ja ik, van ganser harte*.

Vervolgens sprak Ds. Rijkssen Ds. van Dam toe, hem wijzende op het woord: "Mijn genade is u genoeg, doch Mijn kracht wordt in zwakheid volbracht".

Ook wendde Ds. Rijkssen zich tot mevr. van Dam, de kinderen en kleinkinderen en tot de kerkenraad, in wier midden hij als consulent meerdere malen had vertoefd. Tenslotte wekte hij de gemeente op om, nu zij 'een eigen leraar had ontvangen, getrouw op te komen onder de bediening des Woords, biddende, dat deze bediening nog rijke vruchten ter ere Gods mocht afwerpen.

Ds. Rijkssen dankte tevens namens Ds. van Dam de afgevaardigde van het gemeentebestuur, voor diens belangstelling.

Na het zingen van Psalm 132 : 6, het dankgebed en de slotzang Psalm 90 : 9, legde Ds. Rijkssen de zegen op de talrijke schare die was opgekomen, waaronder velen van Barneveld, alsmede de studenten en de predikanten Ds. L. Rijkssen en Ds. Molenaar, waarmede deze bevestigingsdienst was beëindigd.

DE INTREDE

In een stampvolle kerk, waar ca. 2500 mensen waren samengekomen, hield Ds. van Dam des avonds zijn intrepreek. Onder het zingen van Psalm 123 : 1 geleidde Ds. H. Rijkssen Ds. van Dam naar de kansel, gevolgd door de aanwezige predikanten, onder wie wij nu ook Ds. de Gier en Ds. v. d. Bijl opmerkten, alsmede de kerkeraad.

Na het lezen van 1 Kon. 3 : 1—15, votum, gebed en het zingen van Psalm 132 : 5, 6 en 12, bepaalde Ds. van Dam zijn gehoor bij het Schriftgedeelte 1 Kon. 3 : 9, waar, zo zeide hij, sprake is van een Code welgevallige bede. Deze bede getuigt van 1. een grote behoefte; 2. van een zware opdracht en 3. van een eerlijke bekentenis.

Geliefden, zo ving Ds. van Dam aan, Salomo was een jong, schoon en verstandig koning. Maar met deze eigenschappen kunnen we nog alles missen. Van Salomo mag echter getuigd worden, dat hij de Heere ook liefhad. Waarom? Omdat de Heere hem eerst had liefgehad. Salomo, die in zijns vaders plaats koning was geworden, gaat naar Gibeon, om de Heere te offeren en daar verschijnt God aan hem.

Gemeente, zo sprak Ds. van Dam, laten we er wel aan denken, als de Heere Zijn heerlijkheid openbaart, gaat al het onze er onder, dat dit in de toekomst veel ons deel moge zijn. De Heere stelt Salomo een vraag: "Begeer, wat Ik u geven zal". Wij mochten wel jaloers worden op Salomo; heeft namelijk de Heere ons wel eens iets gevraagd? Toen ik uw beroepsbrief ontving, heeft het de Heere behaagd mij bij een vraag te bepalen: "Wie zal ons zenden en wie zal voor ons heengaan?" Het antwoord kon niet anders wezen: "Heere, zend mij henen".

2 Zijn er dan niet vele bezwaren, mijn hoge leeftijd, bescheiden gaven, geringe kennis en een zo grote gemeente. Ongetwijfeld, doch let eens op Salomo, hij deed een Gode welgevallige bede. "Geef dan uw knecht een verstandig hart", zo antwoordt hij de Heere. Dit is de grote behoefte van Salomo, een behoefte, die ziet op een tweevoudige zaak, namelijk een bede om een verlicht verstand en een vernieuwd hart. Zeker had Salomo reeds in beginsel een verstandig hart, daar is deze bede een bewijs van. Hij had echter deze grote behoefte, omdat hem een zware opdracht wachtte. Dat blijkt nu uit onze tweede gedachte.

Salomo zegt: Geef dan, dit is, nu ik in mijns vaders plaats koning ben geworden om uw volk te richten, uw knecht een verstandig hart. Uit deze woorden spreekt een blijde zekerheid. Salomo toch getuigt van uw knecht, dat is uw liefdesslaaf, uw dienstknecht, die niet waardig is Uw schoenriem te ontbinden; maar de opdracht was groot en zwaar, ze had namelijk betrekking op het richten van Gods volk en het handhaven van Gods wet. Het zegt toch wel iets om herder en leraar te zijn in de gemeente des Heeren. Evenwel het is een gegeven opdracht.

Met het oog echter op het zware van deze opdracht, die ook daarom zwaar is, aangezien verstandig acht moet worden gegeven op goed en kwaad, doet Salomo nu een eerlijke bekentenis.

3. Dit namelijk is onze derde gedachte, want Salomo zegt: "Ik ben een klein jongeling, ik weet niet uit te gaan, noch in te gaan", en dat doet hem temeer de hulp des Heeren te begeren. Die hulp nu heeft ook een herder en leraar nodig. Gemeente, ik ben oud en met vele gebreken, zo zegt Ds. van Dam, niettemin zien we ons thans voor deze grote gemeente geplaatst. Dat dan de liefde moge worden gevonden en wij verwaardigde werden u de boodschap des Heeren te brengen. Want wij weten de schrik des Heeren. Onze God is een verterend vuur. De waarheid Gods heeft twee zijden, zij is een reuk des doods ten dode, maar ze is ook een reuk des levens ten leven, en zo mocht de Heere Zijn waarheid in ons midden stellen.

Nadat vervolgens is gezongen Psalm 111 : 2, dankt Ds. van Dam zijn bevestiger voor zijn welwillendheid hem op deze dag te willen bevestigen, hoewel het zijn jaardag is. Namens de kerkenraad dankt hij Ds. Rijkse ook voor de hulp tijdens het consulentchap, hem de zegen des Heeren in zijn arbeid toewensend.

Daarna wendt Ds. van Dam zich tot de classisleraren en zegt te begeren, dat de Heere alle leraren hartvernederende genade mocht verlenen.

Ook de afgevaardigden van de classis spreekt hij toe, hopende, dat in de arbeid van de

classis de eer des Heeren moge worden bedoeld. De kerkenraadsleden van Barneveld wenst hij toe, dat de Heere hen een andere leraar mocht geven en dat de God des vredes hen gedachtig mocht zijn.

Vervolgens wendt Ds. van Dam zich tot de catechisanten, de verenigingen, de organisten, kosters en hulpkosters, het schoolbestuur en het onderwijzend personeel, hun allen toewensende des Heeren hulp in de arbeid. Ook zegt hij dank aan allen, die deze dag hebben geregeld, inzonderheid de kerkenraad van Rotterdam-Zuid, in de wijze waarop ge mij en mijn gezin zijt tegemoet getreden.

Ds. van Dam besluit met een opwekking tot trouwe opkomst en wensende dat de Heere alle arbeid met Zijn onmisbare zegen moge. kronen, zichzelf en zijn gezin in de gebeden van Gods volk aanbevelend.

Namens de classis en particuliere synode roept vervolgens Ds. L. Rijksen een hartelijk welkom toe aan Ds. van Dam. Hij wenst dat de Heere om Zichzelfs wil de arbeid van Ds. van Dam moge zegenen, opdat deze een middel moge zijn in de hand des Heeren, dat paarden gehecht mochten worden aan de Middelaarskroon.

Zich wendend tot de gemeente, wekt hij op, toch in ootmoed te wandelen, opdat de Heere de hoogste plaats mocht innemen.

Ouderling Termaten van Barneveld dankt vervolgens Ds. van Dam voor alle arbeid, die hij heeft verricht; ook mevrouw van Dam zegt hij dank. Aan het strand, zo merkt hij op, heeft de grote apostel met de gemeente van Eféze gedankt en afscheid genomen. Die gemeente zou des apostels aangezicht niet meer zien. Ook uw jaren klimmen, zo merkt de spreker op, en wanneer gij eens de herdersstaf mocht neerleggen, zo wensen wij u toe, dat ge met de apostel mocht getuigen: "Ik heb de goede strijd gestreden, voorts is mij weggelegd de kroon der rechtvaardigheid".

Vervolgens wendt ouderling van Bochove zich tot Ds. van Dam. De nood in onze gemeente, zo merkt hij op, was groot, doch de Heere is onzer gedachtig geweest. Een zware taak wacht u, doch de Heere moge uw arbeid tot een rijke zegen stellen. De kerkenraad zal u alle hulp bij die arbeid naar zijn vermogen schenken.

Ook u, mevrouw van Dam en kinderen, roepen wij een hartelijk welkom toe, wensende, dat de Heere in de lijn der geslachten ook Zijn gunst tot zaligheid in het gezin mocht bewijzen.

Zich vervolgens tot de gemeente wendend, zegt hij, dat nu de Heere onzer gedachtig is geweest, er nog mochten liggen onder het zegel van Zijn verkiezende liefde, opdat de arbeid van de leraar tot rijke zegen en eer Gods in ons midden moge worden gesteld. Vervolgens nodigt hij allen uit Ds. van Dam staande toe te zingen. Psalm 71 : 11 en 12.

Ds. van Dam dankt daarop alle sprekers, zeggende, dat het hem moeilijk valt zijn gevoelens thans te vertolken. Nadat vervolgens nog is gezongen Psalm 103 : 7, legt hij voor het eerst de zegen op de gemeente, waarna de grote schare het gebouw verlaat.

We merken nog op, dat velen die van Barneveld waren gekomen, nog gebruik maakten van de gelegenheid in de kerkenraadskamer van Ds. van Dam afscheid te nemen.

M.

Afscheidspreek Ds. Chr. van Dam, Rotterdam-Zuid

WOENSDAG 2 OKTOBER

Geliefden,

Gezongen: Ps. 116 : 1 en 10.

Geloofsbelijdenis.

Schriftlezing: 2 Cor. 5.

Gebed.

Gezongen: Ps. 27 : 5 en 7.

***Hem nu, Die machtig is u van struikelen te bewaren en onstraffelijk te stellen voor Zijn heerlijkheid, in vreugde,
De alleenwijze God, onze Zaligmaker, zij heerlijkheid en majesteit, kracht en macht, beide nu en in alle eeuwigheid. Amen.*** Judas 24 en 25.

Het laatste woord van Judas.

1. Een zwarte achtergrond;
2. Een bemoedigende inhoud;
3. De Godverheerlijkende begeerte.

Toen wij bijna 7 jaar geleden hier de herdersstaf mochten opnemen, na bevestigd te zijn door onze geliefde broeder Ds. H. Rijksen, hadden wij tot tekst gekozen: "Geef dan Uw knecht een verstandig hart om dit grote volk te richten."

Wanneer we dan die 7 jaren overzien, dan valt er aan 's mensen zijde niets te roemen, gemeente. Dan zijn wij ons goed bewust dat wij met veel gebrek en soms ook wel met zwakgelovigheid en vreesachtigheid in het midden van u gearbeid hebben. Nu is het ogenblik aangebroken dat wij als eigen leraar van de gemeente weer gaan scheiden en de herdersstaf neerleggen. Nu doet scheiden altijd weemoedig aan, vooral wanneer men veel liefde en medewerking mag ondervonden hebben, wat ik gerust vrijuit beken.

Maar toch al is het waar dat scheiden doet lijden, weemoed kan verwekken, anderzijds zijn wij toch niet moedeloos of mistroostig. Waarom niet?

Omdat wij al geruime tijd begrepen dat deze grote gemeente voor iemand op mijn leeftijd te zwaar werd om de herderlijke zorg naar behoren te kunnen vervullen. Bovendien, het is niet alleen dat ik persoonlijk lichamelijke bezwaren kreeg, maar wij hebben ook van de Heere daartoe vrijmoedigheid ontvangen met de inspraak van Gods lieve Woord en Geest: "Maak u gereedschap van vertrek".

Deze gemeente heeft behoefte aan een leraar, kon het zijn in de kracht van zijn leven, die zich ook wat beter kon verplaatsen, daar ik, zoals U weet, nooit heb kunnen autorijden en dus met tram en bus moest heen en weer gaan. Het een met het ander is er zelfs blijdschap in mijn hart, ondanks de weemoed van de scheiding. Die blijdschap bestaat daarin, dat ik wetenschap mag hebben dat al zouden wij dan allengskens vanzelf minder worden in onze krachten, de Heere blijft, die God die ons zoveel jaren als aan de hand geleid heeft door dit moeitevolle leven en dat Hij ons niet begeven en verlaten zal, dat is het getuigenis des Heiligen Geestes wat mij met grote blijdschap vervult.

Wij mogen eerlijk en oprecht bekennen dat de vrede met God door onze Heere Jezus Christus mij zelfs in deze ure en in deze dag vervullen mag. Het is al veel jaren

geleden dat ik in de uiterste nood voor God mocht buigen en dat recht Gods mocht liever hebben dan mijzelf. En in datzelfde ogenblik, ruim 28 jaar geleden, kwam mijn lieve Borg en Zaligmaker mijn zaak over te nemen en mij met God te verzoenen door Zijn alles-reinigende bloed en Zijn eeuwiggeldende gerechtigheid.

En vanzelf, dat is de steun ook in mijn ambtelijk leven geweest, maar het is ook hopelijk de steun in mijn verdere leven. Ja, dan mogen wij bij ogenblikken wel eens zeggen: "Al bezwijkt dan ooit in bittere smart of bange nood mijn vlees en hart, zo zult Gij zijn voor mijn gemoed, mijn Rots, mijn Deel, mijn Eeuwig Goed".

Dit even als inleiding.

1. Een zwarte achtergrond.

Om tot onze tekst te komen. Wij hebben deze tekst genomen om daarmee als het ware even aan te wijzen de gevaren die ook onze gemeente, die nu nog onze gemeente is, maar ook alle gemeenten bedreigen. Immers Judas, wellicht in navolging van Petrus, hoewel er ook zijn die zeggen dat Judas origineel is en Petrus als het ware het heeft overgenomen, waarschuwt ontzettend ernstig dat er reeds in zijn tijd mensen zouden komen die de kerk zouden trachten te verderven. Dat gaan we niet allemaal na, ik hoop dat u die brief nog eens rustig thuis zult overlezen.

Maar ik wil u indachtig maken als die dit eenmaal weet, dat de Heere het volk uit Egypteland verlost hebbende, wederom degenen die niet geloofden verdorven heeft.

Dit stelt hij dan als een voorbeeld, als een waarschuwing voor een gemeente die zou loslaten de ouderwetse onderwerpelijke waarheid, gelijk er toch alles aan gelegen is om de leer van onze vaders, vervat in de Drie Formulieren van Enigheid, met alle kracht vast te houden. Wat wordt daar voorspeld in de brief van Judas? Dat er spotters zullen komen. In het laatste der dagen en die zullen een zeer verkeerde leer niet alleen brengen omdat zij de Geest niet hebben, maar zij zouden zijn murmureerders, klagers over hun staat, wandelen naar hun begeerlijkheden en hun mond spreekt zeer opgeblazen dingen, verwonderende zich over de personen om des voordeels wil.

En als wij nu geen vreemdeling zijn in het Jeruzalem van Nederlands kerkelijk leven, dan moeten we toch eerlijk bekennen dat we daar middenin zitten. En dan staan we niet boven degenen die zich daaraan schuldig maken, maar wel past het ons een enkel woord van ernstig vermaan te spreken om toch de geesten te beproeven, of zij uit God zijn.

Ja, dat de hele gemeente zich verbonden mocht gevoelen aan de leer die onze vaders ons hebben nagelaten en die we met alle gebrek en in eenvoudigheid aan u verkondigd hebben. Want het is nu donker op aarde en percentsgewijze zijn er maar weinigen in onze hedendaagse wereld en onder ons volk, die nog vasthouden aan de oude Waarheid, maar dat wordt nog erger met de afval. Er is immers geprofeteerd dat het in het laatste der dagen zal zijn als in de dagen van Noach, eten, drinken, trouwen, ten huwelijk uitgevende, zorgeloos, gans weggezonden in de wereld en haar begeerlijkheden en dat zal ook zijn in de toekomst onzes Heere Jezus Christus.

Daarom, die zwarte achtergrond, die hier als het ware aan die slotwoorden voorafgaat, mocht ook ons vervullen met zorg voor de gemeenten en ook voor dit deel Zijner erve. Mijne geliefden, er is weleens gezegd, en dat is mij wel bekend, het hindert ook niet, onze dominee is nogal scherp.

Maar geliefden, wanneer wij thans de herdersstaf neerleggen heb ik daarover geen verwijt in mijn consciëntie. Wanneer ik in persoonlijke gesprekken iemand zou gekwetst hebben, dan vraag ik daarvoor gaarne vergeving vanaf deze plaats, maar wat de leer betreft, neem me niet kwalijk, daar neem ik geen enkel woord van terug.

Wij hebben steeds gewaarschuwd voor zelfbedrog, voor het Pelagiaanse geraamte,

doen en laten, voor de Remonstrantse vrije wil, wij hebben u steeds voorgehouden dat we bekeerd moeten worden, zoals God al Zijn volk bekeert.

Wij hebben er ook steeds op gewezen dat er standen zijn in het genadeleven, dat het niet zo is, vandaag nog een natuurlijk mens en morgen een hoogbekeerd mens, zo werkt de Geest van Christus niet. Die plaatst ons eerst voor de spiegel van Zijn Heilige Wet om ons te vernederen, te verootmoedigen, ja om met de taal van onze vaders te spreken, ons hart te verbrijzelen, dat alle weerstanden door de kracht van de Wet in ons moeten gebroken worden, wil er ooit plaats komen in het hart des zondaars voor het Evangelie van Vrije Genade.

Maar niet alleen hebben wij u de doodstaat en van het ganse menselijke geslacht onvermogen voorgehouden, maar ook de enige weg der behoudenis in Christus aangewezen.

Wij hopen van ganser harte dat van deze kansel tot in lengte van dagen diezelfde waarheid, zij het dan wellicht met andere woorden, of met meerdere gaven, mag gepredikt worden. Het zou mij zeer bezwaren en leed doen als ik zou moeten denken dat het anders zou gaan.

De Heere mocht dan in de toekomst de ganse gemeente niet alleen bij de waarheid houden, maar die Waarheid mocht ons vrijmaken van de dienstbaarheid der verderfenis, opdat wij in nieuwigheid des levens voor Gods aangezicht mocht leren wandelen.

Want het zal ontzettend zijn heel ons leven onder de waarheid geleefd te hebben en dan eenmaal door de Waarheid gevonnist en veroordeeld te moeten worden. Dat mocht de Heere toch eens opbinden voor zover wij nog zorgeloos en geesteloos daar heen leven en wellicht nog grond zoeken te vinden in ons kerkelijk leven. Goed doet geen nut ten dage van verbolgenheid, maar de gerechtigheid van Christus kan alleen redden van de dood. O, het mocht de Heere behagen dat er nog velen werden toegebracht in de gemeente tot die Gemeente die zalig worden zal, en dat ook vooral onder de jongeren eens werkelijk gebogen mocht worden voor Koning Jezus, Die van Zichzelf getuigd heeft dat Hij de Weg, de Waarheid en het Leven is.

2. Geliefden, daar is in de tweede plaats in onze tekst te beluisteren **een bemoedigende inhoud.**

Hem nu Die machtig is u van struikelen te bewaren en ons traffelijk te stellen voor Zijne heerlijkheid, in vreugde. Wij hebben daareven gezegd, 's mensen onmacht en doodstaat is in het midden van u altijd geleerd. Het zou kunnen zijn dat daardoor een zekere moedeloosheid postvatte of dat men zich met de rechtzinnige waarheid trachtte te rechtvaardigen, namelijk, we kunnen toch onszelf nergens brengen en u hebt het toch zelf gezegd dat we in een staat van onvermogen liggen, maar geliefden, nu wordt hier iets anders gezegd, en wel dat wij onmachtig zijn, maar dat er Eén is Die machtig is om ons te verlossen van de heerschappij der zonde. Daarom zal ook nooit iemand voor God kunnen bestaan met te zeggen: "Heere, ik kon mijzelf niet bekeren". Dan zal het antwoord zijn: "Dat wist Ik van eeuwigheid, dat u zichzelf niet bekeren kon, maar daarom heb Ik juist Mijn Zoon in de wereld gezonden en Hem alle macht gegeven in hemel en op aarde en daarom als u zo goed wist dat u onmachtig was, waarom heb Ik u dan niet gevonden aan de voeten van Hem Die wel de macht had om u te redden en zalig te maken?".

Hem nu Die machtig is, ook om de zwakgelovigen en van verre staanden naderbij te brengen, om die mensen die worstelen met hun onvermogen, die daar werkelijk leed om dragen dat zij de breuk van hun zijde nooit zullen kunnen helen, die door de Heilige Geest zaligmakend overtuigd zijn van de verre afstand tussen God en hun ziel

en die daarmee vaak moedeloos als bij de pakken neerzitten, welnu, hier is ook voor u een bemoedigend woord. *Hem nu, Die machtig is u van struikelen te bewaren!* Dat struikelen ziet in hoofdzaak in verband met het voorafgaande op de leer der waarheid tegenover de ketteren. En mijn geliefden, daarom is het nodig, zoals we reeds zeiden, om aan de waarheid vast te houden.

Maar nu zijn de zwakgelovigen ook in dit opzicht wat betreft de leer zo menigmaal aan het struikelen. Wat al verwarde gedachten wat al wettische bevattingen, wat al verkeerde conclusies komen menigmaal voor in het leven van iemand die nog aan het begin van de Weg des Levens staat.

Nu is het struikelen iets anders dan vallen. Struikelen is een woord wat te kennen geeft dat men voor een ogenblikje het evenwicht verliest, maar dat men zich weer spoedig weet te herstellen. Daar staat tegenover het woord vallen, wat dus veronderstelt dat een veel erger geval is en dat men wel vallen kan zonder dat men zich weer oprichten kan. Maar nu, Hem nu, Die machtig is u van struikelen te bewaren, die dus ook in de leer alle verkeerde gedachten, alle struikelingen in de bevatting dus van de Weg der Zaligheid, Hij kan u daarvan verlossen. En wie is dat dan?

Wel, niemand anders dan de Eeuwiggezegende Heere Jezus, die van de Vader met alle macht bekleed is in hemel en op aarde en die als Sions triomferende Koning gezeten is aan de Rechterhand des Vaders in de hoogste plaats der eer en heerlijkheid. Daarom mocht de Heere ons voortdurend gebed geven: "Heere wilt U ons, waar U daartoe de Machtige zijt, voor struikelen bewaren?"

En dat niet alleen betreffende de leer der waarheid, maar ook voor alle nare gevolgen van misvattingen, waardoor sommigen, jaren in de duisternis wandelen, al zou er zelfs een wortel van genade in het hart gelegd zijn. Niet alleen de bekommerden hebben nodig bewaard te worden voor struikelen, maar al Gods Volk, want zelfs een Paulus zegt: "Wij struikelen allen in vele."

Ja, wij struikelen eigenlijk dagelijks. Als wij maar ontdekt mogen worden, steeds meer en meer, door de bediening des Geestes, wat vele struikelingen zullen we dan in ons eigen leven vinden. Zelfs kunnen wij struikelen in de leer, al zouden we nog zo degelijk van God bekeerd zijn. Daar staat nog niemand boven, zelfs de allerbeste van Gods kinderen kan struikelen in een of ander leerstuk en daardoor afwijken van die verse en levendige Weg, die in Christus ontsloten is. De weg naar de hemel is zo smal. We hebben een oud kind van God horen zeggen: "Die is zo smal als de rug van mijn mes." Als ik één stap die kant uit doe dan ben ik Remonstrants en doe ik één stap de andere kant op, dan ben ik Antinomiaan.

U begrijpt natuurlijk goed dat er heel wat ontdekkend licht moet wezen om dat inwendig toe te stemmen, maar het is evenwel de Eeuwige Waarheid Gods. Nogmaals, struikelen is niet een lang blijven liggen in dwaling of in verwarring, maar zich spoedig weer oprichten. Dat is nu wel niet zo erg als vallen en langdurig daarin blijven, maar toch mogen we de Heere wel altijd vragen of Hij ons voor struikelen wil bewaren, daarbij, pleitende op Zijn almachtig vermogen, dat Hij daartoe de Machtige is om ons bij het licht der Waarheid te laten leven en om te wandelen in Zijn kinderlijke vreze, zoals het de heilige betaamt.

Ja, Hij is machtig, Die dierbare Zaligmaker, niet alleen om ons van struikelen te bewaren, *maar ook om ons onstraffelijk te stellen voor Zijn heerlijkheid in vreugde.*

Wij hebben zondagavond bij de behandeling van Zondag 23 gezegd dat het volk van God, wat bekleed is met de gerechtigheid van Christus, als volmaakt gesteld wordt voor het aangezicht des Vaders. Immers, die gerechtigheid van Christus is zo volkomen, ja alleszins genoegzaam tot verzoening van de zonde der gehele wereld, al

was het ook de gans vrije raad en genadige wil des Vaders dat de dood Zijns Zoon alleen ten goede komen zou aan de gegevenen van de Vader. Hij is de machtige om ons, walgelijke zondaren, onstraffelijk te stellen voor Zijn heerlijkheid in vreugde. Te stellen voor Zijn heerlijkheid, dat is, wanneer wij Hem in Zijn heerlijkheid ontmoeten zullen, wanneer Hij komt op de wolken des hemels.

O wat is dat toch een denkbeeld, dat wij eens met elkaar, allen tezamen zullen staan voor Christus in Zijn heerlijkheid. Wat zal er dan een onderscheid zijn of wij door genade onstraffelijk voor Hem mogen staan in Zijn heerlijkheid en dat met een ongelooflijke onvoorstelbare vreugde, of dat wij in onze wanhoop bergen zullen te hulp roepen en de heuvels om ons te verbergen voor het aangezicht des Heeren, en vanwege de Heerlijkheid van Christus.

Maar de Heere is de Machtige om waar het nog gans en al ontbreekt het uit genade te schenken en waar men waarlijk heil begeert, naar die weldaad uit mag zien, om eens onbestraffelijk te mogen staan voor Zijn Heerlijkheid in vreugde. Er is Een, Die machtig is om al onze zonden weg te nemen wat de schuld betreft en uit te zuiveren en te reinigen wat de smet betreft.

O, wat is dat een bemoediging, mijne geliefden, voor een mens die in zijn wezenlijke ontdekking zichzelf ziet liggen onder schuld en smet en die van zichzelf getuigt: "Ik ben niet anders waardig Heere, dan dat U nooit en nimmermeer naar mij om zoudt zien". Een bemoedigend woord, zelfs voor het volk van God, dat toch ook dikwijls nog worstelt met het gebrek in Heiligmaking. Wij hebben meerdere malen over de strijd gesproken van Gods kinderen en dan steeds gezegd dat het in de eerste weg gaat over de vraag: "Hoe kom ik tot God bekeerd?", maar dat het in de verdere weg in het stuk der heiligmaking gaat over de vraag: "Hoe komt God aan Zijn eer?".

Men kan uit genade kind geworden zijn en men kan als kind niet leven vanwege het verderf dat ons nog altijd aankleeft en daarom de strijd mag een ander idee hebben, een andere behoefte, maar in elk geval is het een strijdend volk of wij nu nog pasgeboren kinderkens zijn bij wijze van spreken, of dat wij jongelingen en mannen geworden zijn, om van vaders maar te zwijgen, want die zijn er nooit veel geweest. Ik geloof niet dat er een kind van God wat ontdekt is zichzelf een vader zou durven noemen. Maar altezaam is het voor elk die de Heere vreest een innige begeerte en een gedurig gebed om onstraffelijk gesteld te mogen worden voor Christus' heerlijkheid in vreugde.

Dit mocht dan ook inderdaad bemoedigend worden aan gevoeld. Want wat gaat Gods volk toch dikwijls daar ook maar henen in een kwijnende gestalte, in een zwakke oefening des geloofs, ja wat is het toch menigmaal hoe zal dat nog aflopen met zo één. Zou het nu bij al Gods kinderen zo zijn, als dat ik mijzelf waarneem?

Ja, ieder die waarlijk bij aan- en bij voortgang eigen onreinheid en verdorvenheid krachtig in mag leven, kan hier een bemoediging vinden.

Hem nu, Die machtig is u van struikelen te bewaren en onstraffelijk te stellen voor Zijn Heerlijkheid in vreugde.

Gods volk mag wel eens vreugde hebben. Een vreugde die de wereld niet kent. Het is een toenemende vreugde, terwijl de vreugde van de wereld een afnemende vreugde is. Die vreugde eindigt in eindeloze wanhoop en smart. Maar de vreugde van Gods kinderen neemt toe, als het goed mag gaan, ook al gaan de jaren klimmen, ook al moet men voor een gedeelte zijn werk neerleggen. Een toenemende vreugde als het vlak mag liggen tussen God en de ziel.

Toch is de vreugde die Gods kinderen hier bij ogenblikken mogen hebben nog niet te vergelijken met de vreugde die ze dan genieten zullen. Daar zal geen strijd meer zijn,

noch in een of ander opzicht, noch over onze staat en toestand, noch over het bederf dat nog in ons is, maar daar zullen ze staan, een geheiligd volk, een koninklijk priesterdom en zij zullen nooit hun reine priesterkleden meer bezoedelen met de zonde. En eeuwige vreugde zullen zij hebben, een vreugde die alle kennis te boven gaat. Want het is nog nooit in een 's mensen hart opgeklommen wat God bereid heeft dien, die Hem liefhebben.

3. Maar in de derde plaats **een God verheerlijkende begeerte.**

De alleenwijze God, onze Zaligmaker, zij heerlijkheid en majesteit, kracht en macht, beide nu en in alle eeuwigheid. Amen.

De alleenwijze God is dezelfde waarvan even tevoren wordt gezegd: "Hem nu, Die machtig is u van struikelen te bewaren."

Vanzelfsprekend mogen wij de Personen van het Wezen niet afscheuren, dan zouden wij een Driegodendom krijgen. Een kan ik niet kennen heeft een Godgeleerde gezegd, of ik word door Drie beschenen. Dus het is de Drie-enige God die we daar ook onder kunnen verstaan, maar inzonderheid is het toch Christus, de Zone Gods, Die macht gegeven is om Zijn volk van struikelen te bewaren. En omdat het verband ook wijst op de heerlijke wederkomst van Christus, waar Hij Zijn volk onstraffelijk stellen zal voor Zijn heerlijkheid in vreugde, dan mogen wij ook verstaan door de woorden de alleenwijze God, onze Zaligmaker, Christus Jezus onze Heere.

Daarin betoont Judas een ware apostel te zijn. Want, mijn geliefden, als God het stenen hart van een mens wegneemt en hem een vlesens hart geeft en naar Zijn belofte een wet inschrijft in dat vlesens hart, dan heeft die wet twee tafelen. De eerste tafel is dat de ere Gods onze grootste blijdschap behoort te zijn en bij ogenblikken wezen mag. De tweede tafel is dat wij onze naaste liefhebben als onszelf, dat wij met de drang, ener heilige liefde zullen aandringen op elkanders consciëntie gelijk een herder achter de schapen betaamt.

Welnu, als dan de ere van God in Christus de grootste blijdschap van de Apostel was, dan is dat nog heden ten dage zo in het hart van al Gods volk. Dat kan dan wel eens zijn dat men vooral in de eerste weg meer denkt om de eigen behoudenis der ziel dan om de ere Gods, maar toch daar werkt de Heilige Geest op aan dat de eer en de heerlijkheid Gods onze grootste blijdschap worden zal. Wanneer dat zo mag zijn dan gunnen wij Hem onderdanen in grote menigte, maar dan gunnen we ook onze medemensen de zaligheid.

De alleenwijze God onze Zaligmaker.

Och, wat het woord Zaligmaker betekent, hebben wij al zo menigmaal behandeld. U weet het wel, een Zaligmaker is iemand die iemand uit de rampzaligheid op kan halen. Dat kan alleen de eeuwige Zone Gods. Noch engelen, noch mensen zijn in staat om één mens zalig te maken.

Maar, omdat Hij waarachtig God was en de menselijke natuur aannam tot de Goddelijke Persoon, daarom heeft Zijn bloed en Zijn offer een Goddelijke waardij en kan Hij ook door Zijn Goddelijk alvermogen de kracht en heerschappij der zonde breken in het hart der uitverkorenen. Hij is de Zaligmaker, niet alleen uit verdienste, maar ook van toepassing en op die toepassing komt het aan, mijn geliefden.

Vergeet het nooit, men kan een beschouwende kennis hebben van de weg der zaligheid, men kan daar zeer ver in komen door voortdurend onderzoek en studie, maar als de Zaligheid niet onderwerpelijk toegepast wordt door de Heilige Geest, dan zal een mens met al zijn beschouwende kennis nog eeuwig kunnen omkomen. Daarom hebben wij nodig een verlicht verstand, opdat wij niet alleen de woorden, maar ook de

zaken der Waarheid recht verstaan mochten.

Welnu, die Zaligmaker is dan de Heere Jezus Christus en wat wordt dan voor Hem begeerd? De alleenwijze God onze Zaligmaker zij heerlijkheid en majesteit. Weet dan Judas niet dat hij eeuwige heerlijkheid en majesteit hebben zal? Twijfelt hij daar nog aan?

Nee, maar dat is een hartelijke wens, en die wens komt toch ook wel eens in onze harten. Dan is dat niet dat wij twijfelen of Zijn heerlijkheid verminderen zal. Wij zijn niet bang dat Zijn majesteit verduisteren zal, maar eeuwig blinkt de gloriekroon op het hoofd van Davids grote Zoon. Zo moet de Koning eeuwig leven, bidt elk met diep ontzag; men zal Hem het goud van Scheba geven, Hem zegenen dag bij dag. Dat is een heel duidelijk teken van nieuw leven, wanneer wij die wens veel in ons hart mogen omdragen. Zijn Naam moet eeuwig eer ontvangen, ook al gaat dat gepaard daarmee dat onze naam er aan moet. Al is het waar dat Zijn heerlijkheid onze heerlijkheid teniet doet, zodat wij niet anders worden dan stof en as voor Zijn heerlijkheid, maar Hem zij de heerlijkheid en de majesteit.

Want Judas is niet meer bang van die dierbare Heere Jezus, Zijn majesteit verschrikt hem niet, o nee, die zal alleen verschrikken degenen die Hem door ongeloof verworpen hebben. Want Zijn ogen zullen zijn als vuurvlammen en de toorn des Lams zal vreselijk zijn voor degenen die Hem hier op aarde de toegang tot het hart geweigerd hebben. Maar voor een Judas en voor al Gods volk is de majesteit van Christus geen schrikbeeld, want juist Zijn heerlijkheid en majesteit zal hun zaligheid verhogen. Zij zullen Hem zien gelijk Hij is en zij zullen de kroon der overwinning neerwerpen aan Zijn gezegende Voeten.

Kracht en macht.

De alleenwijze God onze Zaligmaker, zij heerlijkheid en majesteit, kracht en macht. Dat is tot troost voor een krachteloos en een machteloos volk van God. Wij hebben het meen ik al gezegd: "Eigen krachten te verachten, wordt in Jezus school geleerd." Dat steunen op eigen kracht is toch nog zo menigmaal, ook zelfs bij Gods kinderen, aanwezig. Zij hebben het er moeilijk onder. Het zijn de gelukkigste ogenblikken als zij als een krachteloos en machteloos schepsel aan de voeten van Christus liggen. Maar telkens moeten zij zeggen, hoe raak ik toch mijzelf kwijt. Nochtans, ondanks al dat geworstel, bij Hem is kracht en macht en dan wordt de liefde voor Christus hem mede toegewenst.

Hem zij de heerlijkheid en majesteit, kracht en macht.

Wanneer Judas Hem kracht en macht toewenst, dan heeft hij daarbij ook het oog op al de vijanden van Christus, die Hij eenmaal leggen zal als een voetbank onder Zijn voeten, inzonderheid de boze leidlieden die zelf blind zijn, anderen nog erger maken dan zij tevoren waren, waar heel deze brief van spreekt.

Hem zij de kracht om alle krachten te verbreken, die zich tegen Zijn heerschappij verheffen. Hij heeft de kracht en die zij Hem om de krachten des satans te fnuiken, ja om hem te verhinderen Gods kinderen schade toe te brengen, de kracht en de macht om te midden van alle bestrijdingen en van alle beproevingen en van alle diepe donkere dalen waar de weg des Levens doorheen gaat, te ondersteunen van onder Zijn eeuwige armen. Hem zij de kracht en macht, beide nu in alle eeuwigheid. Och het is dus een uiting van de hartelijke gunning van Judas, die eer en heerlijkheid, macht en kracht van ganser harte gunt aan zijn gezegende Verlosser.

En dan wordt deze brief besloten met het woordje *amen*.

Dat wil gewoonlijk zeggen, *het zal waar en zeker zijn*. Wij hebben wel eens meer gezegd, er is niet alleen een woord amen ter bevestiging van hetgeen reeds geschreven of gebeden is, maar er is ook een amen des geloofs, in de harten van Gods volk. Zij mogen in de oefeningen des geloofs het wel eens zéker geloven, ja met overtuiging vaststellen dat de alleenwijze God, onze Zaligmaker heerlijkheid en majesteit, kracht en macht zij, beide nu en in alle eeuwigheid. Dan wordt er wel eens in het leven van Gods kinderen gevoeld: *Heere, wat zal U eeuwig gloriëren. Wat zal U eeuwig Uw scepter zwaaien, niet alleen in de hemel*. Waar de verlost en onder Zijn scepter gelukkig zijn, maar ook eenmaal als Hij zijn zal de Koning van de nieuwe hemel en de nieuwe aarde, waarin gerechtigheid woont.

Hem zij de macht en de kracht.

Dat gelooft het volk van God. Het is niet alleen een zekere waarheid wat de leer betreft, maar het heeft ook een zekere waarheid in het hart door de Heilige Geest. Er is ook een amen van de levendige hoop. "Heere, U is toch altijd voor Uw volk geweest de getrouwe God en Vader. Wilt U dat verder heel ons leven zijn, begeeft ons niet en verlaat ons niet, o God, ja ook terwijl de ouderdom en de grijsheid daar is en onze kracht vergaat."

Het *amen* van de levende hoop!

Wat is dat een weldaad, al is het dan mijn geliefden dat er veel soms nog beleefd kan moeten worden, voordat wij eenmaal daar zijn waar het geloof verwisseld wordt in aanschouwen en waar het geloof niet meer zal zijn, maar alleen de liefde. Geliefden, daar zullen toch ogenblikken zijn dat wij ons voor tijd en eeuwigheid naar ziel en lichaam met het amen der levendige hoop aan de Heere mogen overgeven. Ja, het is het amen van de waarachtige, ongeveinsde liefde. Hierin is de liefde niet dat wij Hem hebben liefgehad, maar dat Hij ons heeft liefgehad. De liefde is uit God en de zaligheid daalt uit God in de harten der uitverkorenen en niemand zal uit een verbroken werkverbond kunnen opklimmen tot die zaligheid.

De Heere mocht ons dan allen tezamen daar iets van schenken en mijn geliefden, waar straks nog enige woorden zullen gesproken worden door mij tot kerkenraad en gemeente enz. en dan daarna ook het woord zal worden gegeven aan enige sprekers, wilden wij het niet al te laat laten worden. Wij willen het dus hierbij laten.

Hierna werd gezongen Psalm 73 : 13.

Ik wil eerst enige woorden richten tot mijn broeders ouderlingen.

Broeders, wij mochten bijna zeven jaren met elkander leven. Wij hebben daareven aan het begin al gezegd: "Alle roem is uitgesloten." Er valt bij de mens niets te roemen. Toch mogen wij wel daarin roemen dat wij in liefde en vrede met elkaar de belangen van de gemeente hebben mogen zoeken en dienen. Wij zijn geen jabloers geweest en wij zijn ook wel eens even als "mens" uitgekomen. Och, wat mens leeft er die niet af en toe als "mens" naar voren komt, maar de liefde bleef en die is tot op de huidige dag versterkt, dat voel ik nu wij van elkander gaan het beste.

Wij willen u dan allen hartelijk danken. In de eerste plaats ouderling van Bochove voor de vele arbeid die hij heeft willen verrichten om mij te verlichten. Vanwege mijn doofheid werd het houden van catechisaties voor mij een zenuwslopende arbeid en u hebt zo welwillend willen zijn om dat voor uw rekening te nemen, waarvoor ik u hartelijk van deze plaats dankzeg.

Maar bovendien ook alle ouderlingen. Zeven jaar lang ging u week in, week uit, wel

om de beurt, met mij mee de stad in, om mij niet alleen de weg te wijzen in de eerste tijd, maar ook om op te passen dat ik geen ongeluk zou krijgen met het snelverkeer. Wanneer men zwak van ogen en van gehoor is, is dat inderdaad voor mij nodig geweest. Het was u nooit te veel en daarvoor zeggen wij u allen tezamen hartelijk dank. De Heere mocht u geven alles wat u nodig hebt om straks de herderloze gemeente te leiden met de broeders diakenen. De liefde blijve onder u en dan mocht de Heere uw arbeid rijkelijk willen zegenen, ook het lezen van de predicaties. Daar mocht de Heere ook in meekomen. Dat vragen wij van de Heere voor al uw arbeid. Nogmaals hartelijk dank voor uw trouwe hulp, zeven jaar lang aan mij bewezen.

Thans een enkel woord aan onze broeders diakenen.

Broeders, ook u komt een woord van dank toe en waarom dan. Omdat ik mij nooit heb behoeven te bemoeien met de diaconale zaken. Een onbepert vertrouwen dat ik daaromtrent in uw college had heeft mij natuurlijk van heel veel zorg ontheven. Wij waren overtuigd dat het alles strikt eerlijk en volgens vaste normen werd verdeeld, wat de gemeente opricht tot ondersteuning van de armen.

U begrijpt dat u mij daarmee zeer tegemoetgekomen bent, want als een leraar ook hierover nog het toezicht moet houden dan wordt het een en ander in zo'n grote gemeente veel te zwaar. Ook wij hebben altijd op de brede raadsvergadering en als ik 's maandags nog eens een keer bij het tellen van de collecten aanwezig was, in liefde en in vrede met elkaar omgegaan. De Heere zegene ook u in uw persoonlijk en huiselijk leven, gelijk wij dat ook toewensen aan onze broeders ouderlingen.

Thans willen wij een enkel woord spreken tot de gemeente.

De gemeente komt vacant, en vanzelf, dan worden er leespredicaties gehouden, hoewel wij straks, als wij de broeders leraars aanspreken een beroep zullen doen op hun medewerking, om zoveel mogelijk ook een beurt te vervullen. Maar vanzelf, onze mededienstknechten kunnen dat ook niet altijd doen, die hebben hun eigen gemeenten en consulentschappen. En gemeente, nu hoop ik dat u mij daarvoor spaart, dat ik niet straks in Werkendam behoef te horen dat het met de opkomsten achteruit gaat. Dat behoeft u niet te doen om mij en ook nog niet eens om de kerkenraad, maar dat moet u nu om 's Heeren wil doen, trouw opkomen onder de Waarheid.

Veracht toch als het u belijft de leespredicaties niet, want ik ben diep in mijn ziel overtuigd dat onze vaders er veel meer licht in hadden dan wij. Bovendien, de Heere kan ook dat middel zegenen tot waarachtige bekering bij aanvang en tot opbouw in het allerheiligste geloof bij voortgang.

Verder zou ik ook nog even de mensen willen gedenken, die ons beluisteren door de ***ziekentelefoon***.

Dat zijn er heel wat; wij hebben er zo ongeveer honderdveertig. Welnu vrienden, die mij dan zo lang beluisterd hebt, jaren, twee, driemaal in een week 's morgens, dat gaat u dan straks missen, maar de Heere mocht het met Zichzelf goedmaken en de Heere mocht gaan spreken in uw hart door Zijn Woord en Geest. En dat hetgeen wij door de ziekentelefoon gesproken hebben ook nog na mocht ruisen, want de Heere kan ook indachtmakende genade geven, dat Hij dus na lange tijd weer een zekere stof in de gedachten des harten terugbrengt.

Wij hopen dat de Heere, omdat ik nu spreek tot ouden van dagen en zieken, mocht geven dat de pijn en de smarten bij de zieken werden verlicht, dat degenen die dus lijdende zijn ook een oog mochten krijgen op het lijden van Christus, dat Hij heeft willen doen voor arme verloren zondaars, opdat u voor opstand bewaard mocht

blijven, maar dat u bovenal in uw lijden en in uw strijd mocht gevormd worden tot kinderen Gods, opdat het lijden niet zijn mocht een beginsel der smarten, maar dat het lijden hier aan deze zijde niet mocht te waardenen zijn tegen de heerlijkheid die aan ons, dat is aan Gods volk zal geopenbaard worden. En de levenden onder u, och, de Heere geve leven aan uw ziel, ook al is het dat wij 's morgens niet meer tot u spreken, maar onder de leespredicatie geve de Heere u Zijn rijke zegen tot vertroosting van uw hart.

Dan een enkel woord tot de *catechisanten*.

Wij hebben u maar enkele jaren kunnen catechiseren. Het is zo-even al gezegd en nu zou ik alleen dit nog willen vragen. U weet er alles van, de gemeente is vacant en dan vanzelf blijft het catechiseren berusten bij broeder van Bochove. Doe hem als het u belieft geen verdriet, maak het hem niet te zwaar, maar kom vooral geregeld op. Want anders ben ik bang, dat u zonder dat u het zelf weet terecht komt in de strikken van de verleidende geesten, die bij tientallen als het ware de kop opsteken in onze donkere geesteloze tijd. Laat u onderwijzen in de leer die naar de Godzaligheid is en vraag of de Heere ook het catechisatie-onderwijs nog mocht willen zegenen aan uw onsterfelijke ziel op weg en reis naar de Eeuwigheid.

Een kort woord van dank aan de *koster* met de hulpkosteren en de organisten, die mijns inziens zich altijd goed van hun taak gekweten hebben. Het orgelspel, maar ook de dienst van de koster en van de hulpkosteren hebben mij altijd aangenaam gestemd. Er mocht orde en regel en eerbied zijn. Ik hoop dat de kosteren veel mogen denken in hun hart:

*"k waar liever in mijn Bondsgodswoning
een dorpel- wachter, dan gewend
aan d'ijde vreugd in 's bozen tent",*

en dat de organisten eenmaal mogen meespelen op hunne harpen aan de oevers van de glazen zee.

Eerst een woord aan de *predikanten*.

Mijn broeders in de bediening, wij hebben het al even laten merken, wij zouden een beroep op u willen doen ten goede van de gemeente Rotterdam-Zuid, om indien enigszins mogelijk een zondag af te zonderen voor de gemeente en als dat voorlopig niet kan, of u dan een avondbeurt kan opgeven aan de scriba. Inzonderheid Ds. H. Rijksen als consulent, bevelen wij deze gemeente aan u aan. U mocht daar dezelfde zorg over dragen die U daarover droeg in de tijd dat ze vacant was voor ik hier kwam. Wij hopen dat de Heere de bediening van onze mededienaren des Woords rijkelijk mag zegenen en dat u nog vele paarden mocht winnen voor Jezus' Middelaarskroon en dat de Heere u in uw persoonlijk en in uw ambtelijk leven rijkelijk met Zijn genade mocht willen begiftigen.

Dan een enkel woord aan de *afgevaardigden*.

Dan zie ik hier voor mij onze oude broeder Kornet, ouderling van Werkendam. Wie had dat ooit gedacht dat wij weer zo kort bij elkaar zouden komen wonen. Vele jaren geleden liepen wij op een keer samen op de Werksedijk en toen sprak de Heere in mijn hart:

*"Daar zullen zij, Gods knechten met hun zaad,
zij die Zijn Naam beminnen, erfelijk wonen."*

Ik was het al jaren vergeten, broeder Kornet, maar daar is God op teruggekomen en

wel zo duidelijk dat er aan onze kant geen twijfel mogelijk is of wij moesten weer naar ons geliefd Werkendam, waar we vier jaar met zoveel vriendschap en liefde hebben mogen arbeiden. We hopen dan, dat wij straks weer opnieuw met elkaar in liefde mogen leven, al is het dan dat ik alleen maar lid ben van Werkendam en mij dus niet bemoei met kerkenraadszaken, maar dan hoop ik toch dat u even als voorheen nog menig kopje koffie bij mij komt drinken.

Niet alleen broeder Kornet, maar al de vrienden afgevaardigden en allen die uit andere gemeenten hier van hun belangstelling hebben blijk gegeven door hun tegenwoordigheid, zeggen wij hartelijk dank.

U kunt begrijpen dat het toch even aangenaam is dat er nu bij het afscheid nemen nog zoveel belangstelling mag zijn. Wij hopen daar niet de hoogte mee in te gaan, maar toch een woord van hartelijke dank is hier zeker op zijn plaats.

Dan wil ik ook mijn vrouw niet vergeten, want een groot staatsman, Dr. Colijn, heeft eens gezegd: "Wat ik bereikt heb en wat ik geworden ben, heb ik naast de Heere aan mijn vrouw te danken."

Naast de Heere, vanzelf, dat erkent zij ook vlot. 't Is de Heere wiens alvermogen blinden schenkt het liefelijk licht en wie in het stof lag neergebogen, wordt door Hem weer opgericht. Hem alleen de eer.

Toch gemeente, een enkel woordje moet mij van het hart. Wij hebben samen gestreden, samen gebeden. U hebt mij zeer gesteund, vooral ook vanwege je zachtmoedige aard. U hebt mij nooit en te nimmer opgehitst tegen wie dan ook, maar steeds getracht als er even iets was, mij tot kalmte te brengen. Maar ook vooral ben ik diep overtuigd dat je mij, met je gebed hebt willen steunen en dat heeft de Heere mij menigmaal doen gevoelen, dat ik gedragen werd op de vleugelen des gebeds. Dan wist ik wel dat er in de gemeente van die bidders waren, maar ik wist ook dat u uwe verzuchtingen tot de Heere opzond. Daarom nogmaals hartelijk dank.

Ook ben ik heel blij dat mijn kinderen bijna allemaal aanwezig zijn. Nogmaals, het is mij alles even wonderlijk. Mijn hart is eerlijk met dankbaarheid vervuld. Hiermede willen wij dan eindigen en straks nog enkele sprekers de gelegenheid geven. Laat ons dan nu eerst met een dankgebed eindigen.

Gebod.

THANS GEVEN WIJ HET WOORD AAN Ds. L. RIJKSEN, DIE SPREKEN ZAL NAMENS DE PARTICULIERE SYNODE.

Zeer geachte broeder Ds. van Dam,

Ik dacht zojuist aan het woord van Salomo: "Alles heeft een bestemde tijd". En alle voornemen onder de Hemel heeft zijn bestemde tijd. Dit is ook weer uitgekomen met u, waar u dit avonduur een woord van afscheid gesproken hebt tot uw gemeente. De herdersstaf hebt u neergelegd waarmede u de tijd die de Heere u hier schonk in Zijn dienstwerk, werkzaam mocht zijn.

Nu is het de behoefte van mij namens de Particuliere Synode, en ik durf te zeggen ook namens heel de kerk, u een woord van hartelijke dank toe te voegen voor al uw arbeid in woord en geschrift. Zeer veel hebt u voor de kerk willen doen en ik zou haast zeggen de betrekkelijk korte tijd die u er in gearbeid hebt, waar u op betrekkelijk gevorderde leeftijd begon, hebt u wel verdubbeld ten opzichte van anderen in al het werk dat u die tijd hebt mogen doen. De Heere gaf u krachten en Hij gaf u lust om in die arbeid gedurig bezig te zijn.

Het is voor u dan ook wel van toepassing wat de Heere spreekt in de gelijkenis van de talenten: "Wel gij getrouwe dienstknecht, over weinig zijt gij getrouw geweest" en wat Hij daaraan toevoegt: "Over veel zal ik u zetten; ga in, in de vreugde uws Heeren." De Heere getuigt in dat woord van de getrouwheid, van de ijver waarmee zulken bezet zijn die Hij tot Zijn dienstwerk aanneemt, daarin wil bekwamen en schenken wat zij daarin behoeven, maar die arbeid ook zelf wil belonen, ja, dat werk niet doen eindigen. Alle arbeid op aarde komt tot een eind, maar de arbeid van Gods knechten komt nooit aan het eind.

De Heere zegt het ook: "Over weinig zijt gij getrouw geweest, over veel zal ik u zetten." Dus er komt nog veel meer arbeid. U legt de herdersstaf neer en toch wordt de arbeid niet beëindigd. U gevoelt wel de zwakheid van uw lichaam, doch de Heere vergunne u nog enige tijd, er verder in bezig te mogen zijn in de gemeente in het algemeen.

Maar straks moogt ge ook nog door arbeiden. Zie er is niet één ambt op de wereld dat zo wonderlijk is als het ambt van herder en leraar, want als zulken gaan sterven blijven ze nog aan het werk. Dan zullen ze priesters des Heeren heten en men zal hen dienaren onzes Gods noemen. Dat is dat werk der liefde, waarin de Heere Zichzelf dan ook in Zijn Goddelijke deugden verheerlijkt naar het eeuwig welbehagen des Vaders in en door die bloedgerechtigheid van die aanbiddelijke Immanuël, door de kracht van Zijn Geest.

Wat hier begonnen wordt, maar straks eeuwiglijk door zal gaan, om dan volmaakt Hem eeuwig te dienen met de liefde van uw hart: God Drieënig dan eeuwig groot te maken. De Heere aan te prijzen in de begeerte dat verlorenen aan Zijn Voeten zonden neerzinken en in Hem de zaligheid zouden ontvangen, was de liefde van uw hart.

Hier was het wel zoals u zelf al hebt gezegd: *wie ben ik daarin en wie behoort ik te zijn?* Maar straks zult gij volmaakt de Koning mogen bedoelen, en God Drieënig dan mogen verheerlijken.

Misschien zult u zeggen, ja ik heb gearbeid die tijd, maar er is wel veel verborgen gebleven. Mogelijk tracht de vijand u wijs te maken, dat uw arbeid niet veel vrucht gegeven heeft. Nu hoorde ik eens een van onze geoefende ouderlingen, die al juicht voor Gods troon, zeggen: "Gods knechten zijn wel eens moedeloos, maar ik heb opgemerkt zolang de discipelen aan het vissen waren konden ze niet bekijken hoe groot de vangst was. Maar toen ze aan land kwamen en hun netten uitspreidden kwam het pas openbaar hoe grote vangst ze hadden mogen doen."

Daarom geliefde broeder, mogelijk zult ge straks zeggen ook uit Rotterdam-Zuid: "was hij of zij daar ook bij? Heeft de Heere mij ook voor hen gebruikt?" En zo ook op andere plaatsen, waar gij heel niet op gerekend hebt. God geve u, ook verder nog, achter Hem te mogen aankomen en u in de blijdschap des Heeren te verlustigen, opdat gij straks in de vreugde uws Heeren u eeuwiglijk te moge verlustigen en Hem de ere in en voor alles toe te brengen.

En gemeente, u raakt veel kwijt. U hebt een herder en leraar gekregen in Gods gunst, die in zijn eenvoudigheid, uw eeuwig zieleheil op zijn hart gedragen heeft en daarmee worstelde voor Gods troon. Het is een groot gemis als men zulken missen moet, want we kunnen met gaven schitteren zoals we willen, wat allemaal maar uitwendig is en allemaal maar vorm is, maar degene die innerlijk in het diepst voor God voor u worstelt, heeft meer waarde, hoor. Maar nu is er ook een troost. Een grote troost voor de broeders kerkenraad en voor de gemeente. Dat al is het dat de grote Opperherder Zijn onderherder wegneemt, dat Hij bij Zijn kudde blijft.

Ook is het zo gelukkig als Hij Zijn knechten niet wegneemt, in Zijn ongunst, maar dat Hij in de weg van Zijn Voorzienigheid, in Zijn gunst, hetzij hun arbeid doet

beëindigen of hen naar een andere plaats verplaatst. Hij doe u ervaren dat Hij blijft. De tijd is donker, gij hebt het vanavond van uw leraar gehoord. Op allerlei wijze probeert de vijand de kerk te doen afglijden van haar vaste grondslag.

Wij moeten heus niet denken al zijn wij de Gereformeerde Gemeente, dat wij sterk genoeg zijn om daartegen te strijden. Petrus getuigt: "Wat ik u zeggen wil, dat zeg ik u allen: Waakt!"

En nu is het gelukkig bij het beseffen in welk een donkere, zeer listige tijd we leven, wanneer ge met de Emmaüsgangers gedurig mocht uitroepen: "Blijft Gij bij ons, want de dag is gedaald."

De Heere vergunne u te mogen ervaren, met uw kerkenraad tot uw blijdschap, wat het betekent ook voor u: "En Hij ging in om bij hen te blijven."

Dank u.

Ds. A. VERGUNST, NAMENS DE CLASSIS.

Geliefde broeder, Ds. van Dam,

Deze avond heeft voor u en voor ons allen iets weemoedigs. Het is een ure waarin u afscheid neemt. Afscheid van de gemeente die u nu zeven jaar gediend hebt en zoals reeds is opgemerkt, u hebt die gediend met ijver, met liefde, met toewijding, met trouw, zoals allen die daar wetenschap van hebben daar getuige van geweest zijn. Maar uw afscheid is ook een afscheid van uw dienst, zoals gij die nu een reeks van jaren in de verschillende gemeenten hebt mogen verrichten, al is het dat u naar uw wens en naar de onze nog vele jaren in de vakante gemeenten hoopt voor te gaan en de krachten die de Heere u geeft hoopt dienstbaar te stellen aan de prediking van Zijn Woord en aan de bediening van de Sacramenten.

Toch legt gij vanavond een gedeelte van uw dienst neer. De herdersstaf wordt door u neergelegd, want ge zult niet meer als herder en leraar in het midden van een of andere gemeente werkzaam zijn. Daarom heeft ons samenzijn iets weemoedigs, want het bepaalt ons toch bij het feit dat hier op de aarde altijd maar een voorbijgang is, dat er niets bestendig is in het leven, noch in het uwe, noch in het mijne, noch in dat van enig ander mens, ook niet in het leven van de gemeente.

En als gij nu vandaag terugziet op het werk dat u in deze zestien jaar in het midden van onze gemeenten hebt mogen verrichten, dan zult u toch dit wel moeten zeggen broeder, dat de Heere getrouw geweest is, dat Hij Die roept en Die u, zij het op gevorderde leeftijd, nog in dienst heeft willen stellen, u de kracht en de liefde en de lust in zo rijke en ruime mate gegeven heeft.

Ik dacht zo-even aan de jaren dat u ook nog op de Theologische School was, in het laatste jaar dat u op school was, was ik er ook. U was toen de oudste van degenen die daar waren, ik behoorde tot de jongsten. Er waren er veertien in die tijd en hoevelen van die veertien zijn al niet meer, die soms maar enige jaren de gemeente hebben gediend, waarvan onderscheidenen toch al zijn ingegaan in de rust en u hebt zestien jaar mogen dienen. Zoals gezegd is, de Heere weet wat de vruchten daarvan zijn geweest, *Zijn Woord zal niet ledig tot Hem wederkeren en het zal alles doen hetgeen Hem behaagt.*

Moge de Heere u de tijd die Hij u nog verlenen zal de moed geven die gij aan de wetenschap en de ervaring van Zijn trouw mocht ontleen, want er ligt ook voor u nog een toekomst. Een toekomst hier op de aarde, hoe lang, dat weet de Heere. Dat Hij u ook in de dagen en jaren dat Hij u hier nog dragen zal voor degenen die u lief zijn en voor de gemeente in het midden waarvan gij arbeiden zal, door Zijn macht en door

Zijn kracht voor struikelen wil bewaren.

En dat zijn goede en getrouwe Hand over u zij, ook wanneer de tijd zal komen, dat gij ook uit dit leven verscheiden zult. Dan weet ook gij wel dat er nog wel vijanden kunnen zijn die uw ziel kunnen benauwen. Er moet nog een vijand teniet gedaan worden, eer dat ook gij voor eeuwig zult triomferen.

Welnu, dat wanneer die vijand u soms beangstigt, gij ervaren moogt dat Hij Die machtig is ook in die strijd u voor struikelen zal bewaren en ook u aanstonds door Zijn onwankelbare trouw en Zijn eeuwige liefde onstraffelijk voor Zijn Aangezicht moogt stellen in vreugde. Opdat dan de vreugde waarnaar gij ons ook in deze avond geweest hebt, uw eeuwig deel zij om met al de Heiligen de lof te vermelden van Hem Die u gekocht heeft met Zijn dierbaar bloed en verlost heeft door Zijn kracht en Die u ook bewaart door Zijn trouw, opdat gij daar dan ook zingen zult, zoals zij allen zullen doen die de Heere daar brengen zal, van Zijn eeuwige goedertierenheden en dat de Heere u nu in de tijd die Hij u nog verleent maar veel van Zijn trouw doe vermelden tot roem van Zijn Naam.

En gemeente, Uw leraar neemt van u afscheid. U zult aanstonds vacant zijn en nu dacht ik zo-even aan een woord uit de Psalmen, waar staat: "De gebeden van David, de zoon van Isai, hebben een einde". Dit wordt ook vanavond ten aanzien van hem die in uw midden gearbeid heeft weer waar. Zijn gebeden in uw midden, zijn arbeid als leraar en als voorganger hebben een einde. De Heere heeft hem u voor een tijd gegeven en de Heere ontnemt hem nu ook weer aan u.

Nu hopen wij dat de Heere in uw midden bevestigen zal dat de gebeden van die grote Zoon van David, van die eeuwige Davids Zoon, geen einde hebben, opdat gij ook als gemeente door de kracht van die grote en eeuwige voorbidder in de hemel zult bewaard en beveiligd worden. Gods kerk is gelukkig niet in de handen van mensen, ook niet in de handen van hen, van wie de Heere zich hier op de aarde bedient, maar Gods kerk is in de handen van Hem Die aan de Rechterhand des Heeren is en Die over Zijn kerk op deze wereld waakt en Die ook over de gemeente waakt en Die het beloofd heeft: "Ik ben met u alle dagen tot aan de voleinding der wereld."

Dat ook in dit weemoedig samenzijn dit toch ook het uitzicht zij, waaraan ge ook als gemeente moed moogt ontlennen, dat Hij Die uit de doden is opgestaan en Die getriomfeerd heeft over alle vijanden, Zijn kerk bewaakt en bewaren zal en te midden van allerlei wisselende omstandigheden toch immer degene blijft, Die wandelt in het midden van de zeven gouden kandelaren.

Hij ontferme Zich ook over u als gemeente, schrage ook de broeders van de raad der kerk, die hun arbeid in het midden van u verrichten zullen en vervulle zo al uw nooddrift in heerlijkheid om Zijns Naams wil.

Ik dank u.

Ds. H. RIJKSEN, ALS CONSULENT DER GEMEENTE.

Zeer geachte vriend en broeder Ds. van Dam,

Het is bijna zeven jaar geleden, op 27 november 1956, dat mij de eer werd gegeven om u te mogen bevestigen als herder en leraar van de gemeente van Rotterdam-Zuid. De tekst van de bevestiging was uit Openbaring 22: "Ik, Jezus, heb Mijn Engel gezonden om ulieden deze dingen te betuigen in de gemeente".

De Heere Jezus Christus, als de grote Zender van Zijn knechten, had u als Zijn engel, dat wil zeggen als Zijn bode, als Zijn gezant, naar deze gemeente gezonden, om deze

dingen te betuigen. Toen hebben wij in die bevestigingspreek gezegd: "Deze dingen te betuigen, dat is leven en dood, wet en evangelie te verkondigen, ja dat is Christus te verkondigen, daar in de kennis van Christus alleen het eeuwige leven is."

En u hebt ook deze avond met nadruk gezegd dat, dat ook in al die jaren nooit anders uw doel is geweest dan om deze dingen te betuigen in het midden van de gemeente van Rotterdam-Zuid. Dan moet u van uw kant zeggen, dat hebt u vanavond ook gezegd, dat het van uw zijde vol gebrek is geweest.

Maar anderzijds hebben wij maar te zaaïen en dan zal de Heere met het Zijne doen wat Hem behaagt. Zijn Woord keert nooit ledig tot Hem weer en zo is ook uw arbeid niet ijdel geweest in de Heere.

En geliefde broeder van Dam, nu staat u aan het eind van uw loopbaan als herder en leraar van een vaste gemeente. Wij hebben zo verscheiden jaren met u mogen samenwerken, in het bijzonder de laatste zeven jaar hier in de classis. U bent voor ons altijd een trouw en meelevend vriend en medebroeder geweest. Daar willen wij u vanaf deze plaats zeer hartelijk voor danken.

U wordt nu vanaf deze avond emeritus-predikant. Het woord emeritus betekent letterlijk "uitgediend". Maar, nu hebben wij zojuist gehoord dat het werk van Gods knechten nooit klaarkomt, dus dat zij nooit uitgediend raken. En ik weet dat dit ook uw bedoeling niet is om als uitgediende aan de kant te gaan staan van het kerkelijke leven. Aan de andere zijde gunnen wij u wat meer rust.

Ik hoop niet dat het u vergaat als die professor, die ik een tijdje geleden sprak, die ook met emeritaat was gegaan en die tegen mij zei dat hij het nog nooit zo druk had gehad, als sinds hij met emeritaat was. Dat wensen wij u niet toe, want wij weten dat u vooral door de omstandigheden van uw ouderdom verlangt naar wat meer rust. En dat gunnen wij u van harte, waar u altijd in groot plichtsbesef uw ambtelijke arbeid verricht hebt.

Aan de andere kant wensen wij u van harte toe dat u nog vele jaren naar de wens van uw hart in het midden der gemeenten het Woord des Levens moge verkondigen, tot steun van de vakante gemeenten. En bovenal geliefde broeder, u hebt het vanavond gehad over die vreugde en nu wensen wij u van harte toe dat u in uw ouderdom meer en meer moge toenemen in die vreugde waarvan de tekst vanavond sprak, die hartelijke vreugde in God door Christus.

Nu is het zo, dat zolang wij hier in het strijdperk van dit leven zijn, die vreugde steeds weer bestreden wordt; die vreugde kan zo telkens weer verdonkerd worden. Daarom wensen wij u zo van harte toe, dat maar veel het uitzien van uw hart moge zijn naar die toekomst, waarvan een dichter sprak: "Hier was, als ijdel glas, mijn blijdschap licht te schenden. Maar eenmaal zal de vreugde van de Bruiloft nimmer eindigen."

Dat is die vreugde die nooit meer verstoord zal worden en zo wensen wij u van harte de nabijheid des Heeren toe als ook uw vrouw in het verdere van uw leven.

En gemeente, er is tot u al veel gesproken vanavond, dus ik zal niet veel meer zeggen. De classis heeft mij verzocht om opnieuw het consulentschap over uw gemeente op mij te nemen. U weet, het is niet de eerste keer dat wij consulent zijn van uw gemeente, want voordat Ds. van Dam hier mocht komen als uw eigen herder en leraar, hebben wij ook het consulentschap hier mogen waarnemen. Het is zo dat in een gemeente die zo groot is als de uwe het onmogelijk is, om te doen wat gedaan zou moeten worden, in vakante tijd. Maar, wij beloven u dat wij met de hulp des Heeren al het mogelijke zullen doen om uw gemeente te helpen en bij te staan als consulent, waar dat nodig is.

Daarbij rekenen wij evenals in de vorige vakante tijd op de hartelijke medewerking

van de kerkenraad en nu is het onze hartelijke bede dat de ledige plaats in uw midden spoedig vervuld moge worden. De Heere gedenke u. Hij, die wandelt te midden van de zeven gouden kandelaren, zal ook de kandelaar van uw gemeente niet begeven en niet verlaten. Dit zij uw troost, ook als ge uw herder en leraar van u ziet heengaan.

OUDERLING VAN BOCHOVE, ALS VOORZITTER VAN DE KERKERAAD.

Hooggeachte en geliefde herder en leraar,

Dit is dan vanavond voor het laatst, dat wij u aanspreken als onze herder en leraar. Ik geloof wel dat ik de tolk ben van de kerkenraad en de ganse gemeente, als ik u ook inzonderheid, hartelijk dank zeg, voor de herderlijke arbeid, die u besteed hebt in het midden van de gemeente. Het was nooit te vroeg en ook nooit te laat, soms wel eens te glad, om de gemeente in te gaan. Maar u hebt met al de krachten die de Heere u gegeven heeft, de gemeente ook als herder gediend. Dat zouden kunnen getuigen de vele bezoeken die u gebracht heeft in de ziekenhuizen, aan de ziekenbedden, bij de weduwen, bij de rouwdragenden, bij degenen die verblijd werden met de vermeerdering van hun gezin.

U hebt als een herder betaamt achter de gemeente aangedrongen. Het is welgemeend en oprecht en diep hartelijk dat wij u vanavond toespreken als onze herder. De grote Opperherder die u al op gevorderde leeftijd in Zijn wijngaard riep heeft u lust en kracht en moed gegeven, maar ook veel plichtsgevoel en veel liefde tot uw medemens. Wij hebben het wel eens met elkaar besproken, wat in het leven van Gods volk zo waar wordt, die twee delen van Gods heilige wet; de eerste tafel om God lief te hebben boven alles. Dat werd bij u gevonden en dan zetten we u geen kroon op het hoofd, maar die innerlijke liefde ook tot de tweede tafel van de heilige wet.

Ook als leraar hebt ge de gemeente steeds voorgehouden dood en leven, vloek en zegen, wet en evangelie, en ook vanavond hebben wij ons nog verblijd in die klanken die we altijd gehoord hebben in de Gereformeerde Gemeenten, en waarvan wij bang zijn dat de tijdgeest ook meer en meer zal gaan doordringen, ook in onze gemeenten.

Daarom hebben wij ons verblijd in uw tekstkeuze en wij hopen dat de Heere de gemeente voor struikelen moge bewaren. Hij gaf u te arbeiden in Zijn kerk hier op aarde met lust en liefde. Gij hebt het wel eens gedaan met meerdere en mindere opening, dat weten wij.

De Heere heeft u genade en ere gegeven. Dominee, wij hebben u menigmaal moeten aankijken. Hij gaf u genade, al van uw jonge jaren af, maar Hij gaf u ook eer; niet minder dan 70 beroepen mocht ge ontvangen terwijl u hier bij ons gearbeid hebt en gedurig mocht ge u weer bij vernieuwing aan de gemeente verbinden, totdat aan het begin van dit jaar op een kerkenraadsvergadering als een donderslag bij heldere hemel, het bericht tot ons kwam: *ik ga u verlaten, ik ga met emeritaat.*

En wij wisten nergens van. Gelukkig dat wij nergens van wisten. U hebt wel eens tegen mij gezegd: "Als mijn preken minder worden, zult u het dan eerlijk zeggen?" En dan heb ik altijd gezegd: "Ik denk er niet over, zolang u maar even kan stamelen, dan blijven wij naar u luisteren".

Nee dominee, de Heere heeft zelf de band losgemaakt, en nu mocht Hij Zijn Woord waarmaken, dat het ten tijde des avonds licht moge zijn. Wij weten dat het de reine begeerte van uw hart is om in het midden van de gemeenten, Gods Woord te bedienen.

Hij zalve u rijkelijk met de zalfolie van Zijn eeuwige Geest. Hij schenke u voortdurend om Jakob zijn zonden en Israël zijn ongerechtigheden te mogen

verkondigen. Hij geve ook dat u nog eens een enkele zondag voor uw oude gemeente wilt afzonderen, opdat wij u nog eens hier op de kansel mogen zien. Ik ben er niet zo bang voor en u wordt altijd met open armen ontvangen. Wij hebben altijd in broederlijke hartelijke liefde met elkaar mogen omgaan en ook persoonlijk heb ik uw liefde en uw trouw menigmaal mogen ervaren vooral in dagen van druk en rouw en tegenheden, toen wij samen stonden aan het sterfbed van mijn lieve vrouw, die ging juichen voor Gods troon. Nooit zal ik vergeten hoe zij afscheid van u nam en hoe ze ook u beval over mij uw zorg uit te breiden.

De Heere mocht u vergelden ook alles wat gij persoonlijk aan mijn huis gedaan hebt en Hij zij u goed en nabij, en breide Zijn vleugelen over u uit.

Er is vanavond al veel tot u gesproken en misschien zegt u in uw hart: "Man, houd nu je mond maar, het is mooi genoeg", maar toch moet mij nog iets van het hart.

Dominee, de reis kort op. Zeventig, of zo we zeer sterk zijn tachtig jaar, en straks mag u de pelgrimsstaf neerzetten en wordt het bestoven pelgrimskleed afgenomen en dan het witte kleed te mogen ontvangen, gewassen in het Bloed des Lams om met al het wederhorig kroost eeuwig bij de Heere te mogen wonen om voor Hem gesteld te worden in vreugde en heerlijkheid.

Onze ziel mocht er naar uitgaan om met de ganse verlost kerk, straks Hem eeuwig toe te brengen de lof, de eer, de aanbedding en de dankzegging. De Heere zij u en uw huis genadig, nabij en goed.

Ook mevrouw van Dam hartelijk dank voor al de liefde, die u ons betoond hebt. U hebt u altijd als een waardig domineesvrouw gedragen en wij weten dat u altijd met uw raad en uw steun en uw gebed achter uw man gestaan hebt en al de gevallen die in de gemeente voorkwamen lieten u niet onbewogen. De Heere zij u met uw kinderen genadig, nabij en goed.

Ik ben blij dat vanavond zoveel van uw kinderen hier aanwezig mogen zijn. Wat is het een voorrecht om een vader en moeder te hebben die de Heere vrezen. Maar wat zal het ontzettend zijn, lieve kinderen, als het straks zal moeten zijn vader en moeder binnen en wij eeuwig buiten. Dat zou ontzettend zijn. God mocht door Zijn lieve Geest de gouden draad van Zijn goedgunstig welbehagen doortrekken in de lijn der geslachten en Hij zij u tezamen gedachtig.

Gemeente, straks zijn wij herderloos. Als onze dominee straks de zegen over de gemeente uitgesproken heeft, dan is zijn taak als herder en leraar in de gemeente van Rotterdam-Zuid beëindigd. Zwaar is de taak die dan op de schouders van de kerkenraad rust. Zo'n grote gemeente te dienen zonder de steun van een herder en leraar is voor mensenschouders bijna te zwaar. Maar wij hebben het menigmaal mogen ervaren dat het Israëls' God is, Die krachten geeft.

Dat het in ons midden maar waar mocht zijn: "Waar liefde woont, gebied de Heere Zijn zegen, daar woont Hij Zelf, daar wordt Zijn heil verkregen en het Leven tot in eeuwigheid. Wij roepen dan ook al Gods volk op om met ons worstelingen Godes te worstelen aan de Genadetroon des Heeren, niet alleen voor de kerkenraad, maar ook voor die grote gemeente, die aan onze zorgen is toebetrouwd.

De Heere mocht ons goedgunstig willen gedenken. Toen Ds. van Dam het beroep aannam en wij dit hoorden door de telefoon, toen zong het in mijn hart: "De Heere is onzer gedachtig geweest". Wat zou het groot zijn als de Heere ons nog eens gedachtig zou zijn. Nee, gemeente, er zijn geen redenen waarom de Heere het zou kunnen doen, want als Hij in toorn en gramschap ons vertrappt als stof onder de zolen van Zijn Voeten, dan zou het eeuwig recht zijn.

Maar Hij mocht als de Koning van Zijn kerk ook over dit erfdeel Zijn vleugelen uitbreiden en Hij mocht het wel willen maken naar de rijkdom van Zijn barmhartigheden.

Ik stel voor, om onze scheidende leraar staande te willen toezingen Ps. 71 : 5 en 6.

Dankwoord van Ds. van Dam.

Wij danken alle sprekers, de verschillende leraren, maar ook u, ouderling van Bochove, zeer hartelijk voor het vele dat er tot mij gezegd is.

Ik heb aan de Heere gevraagd, of wij met elkaar mochten bewaard blijven voor mensenverering en eigenlijk dacht ik, ja, zwaaien mijn broeders mij niet teveel lof toe. Ik ben in mijzelf werkelijk niet zo hooggevoelend daaromtrent.

Maar toch doet de liefde en de achting van broederen ons altijd goed en daarom zeg ik u hartelijk dank voor de liefdevolle woorden tot mij gericht.

De Heere mocht met al Zijn knechten, maar ook met al Zijn ambtsdragers mee de onbekende toekomst in trekken, ja met de ganse kerk des Heeren en Hij mocht ons allen tezamen aan het einde van ons leven doen ingaan in dat Vaderhuis daarboven om Hem eeuwig te verheerlijken. Amen.

Pastoraal onderwijs aan N.**Brief van dominee Christiaan van Dam, emeritus predikant.**

Werkendam, Januari 1965.

Waarde vriend.

Uw brief heb ik ontvangen en aandachtig gelezen. Ik kan best begrijpen, dat u eerst niet wist wat u schrijven moest. Ik heb dat ook vaak, maar toch valt het nog wel eens mee, als men begonnen is. Het verblijdt mij, dat onder het woord van 6 januari 1964 de Heere u een beetje licht hebt willen geven. Wij denken zo menigmaal, dat al onze arbeid tevergeefs is.

Inderdaad is het zeer belangrijk te weten het verschil in algemene en zaligmakende overtuigingen. En dat u moet klagen dat u er wel eens meer van gehad het als nu u in dienst bent, dat is ook bij mij vroeger zo geweest, als ik in een goddeloos gezelschap moest verkeren. Daarbij komt, dat inderdaad veel mensen zich bekeerd achten en van anderen ervoor gehouden worden, terwijl zij in de eerst beginselen blijven staan. Maar ik hoop, dat de Heere bij u een levendig gemis en een aangebonden leven wilt geven aan de troon der genade.

Want zalig worden is geen kleine zaak en vele hebben het maar zo gauw gevonden in onze donkere dagen. Wij zouden het zo groot vinden, als het een begin van den Heere mocht zijn, maar ook als de Heere doorbrekend licht en doortrekkende genade mocht willen schenken.

U bent nog jong er valt heel wat te leren, er moet veel worden afgeleerd op de weg naar de hemel; er moet veel geleerd worden om een grondslag te krijgen voor de eeuwigheid.

Nu waarde vriend, ik wens u in alles het beste, ook voor dit nieuwe jaar.

De Heere zij met u!

Hartelijke groeten en Gode bevolen

Ds. Chr. van Dam.

Sigmond straat 25.

Werkendam.